

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС
УКРАЇНИ:
у питаннях і відповідях**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*за загальною редакцією доктора юридичних наук,
доцента Т. Г. Фоміної*

Харків – 2021

УДК 343.1(447)(075.8)
К82

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ:

Абламський С. Є., канд. юрид. наук, доцент (питання: 104–109, 129–135);
Глобенко Г. І., канд. юрид. наук, доцент (питання: 13–23, 109–115);
Романюк В. В., канд. юрид. наук, доцент (питання: 32–47, 59–64);
Рось Г. В., канд. юрид. наук, доцент (питання: 48–58, 106–108);
Пчеліна О. В., д-р юрид. наук, професор (питання: 92–103, 119–128);
Фоміна Т. Г., д-р юрид. наук, доцент (питання: 1–4, 74–84, 136–140);
Хань О. О., канд. юрид. наук (питання: 85–91, 116–118);
Чича Р. П., канд. юрид. наук, доцент (питання: 5–12, 65–73);
Юхно О. О., д-р юрид. наук, професор (питання: 24–31).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Галаган В. І., завідувач кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор;
Тітко І. А., завідувач кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор;
Щербаковський М. Г., завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ доктор юридичних наук, професор.

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 11 від 30.11.2021)*

Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях :
К82 навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц.
Т. Г. Фоміної. – Харків : ХНУВС, 2021. – 300 с.

ISBN 978-966-610-250-1

У навчальному посібнику висвітлено основні питання щодо здійснення кримінального провадження, що розкрито з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства станом на 1 жовтня 2021 року. Видання відповідає програмі навчальної дисципліни «Кримінальний процес».

Розраховано на курсантів, студентів, слухачів та викладачів вищів юридичної спрямованості всіх форм навчання.

УДК 343.1(447)(075.8)

ISBN 978-966-610-250-1

© Авторський колектив, 2021
© Фоміна Т. Г., загальне редагування, 2021
© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2021

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АТО** – антитерористична операція
ВР України – Верховна Рада України
ВС – Верховний Суд
ГПУ – Генеральна прокуратура України
ГСУ – Головне слідче управління
ДБР – Державне бюро розслідувань
ДОП – дільничні офіцери поліції
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
МЮ України – Міністерство юстиції України
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НП України – Національна поліція України
НСРД – негласні (слідчі) розшукові дії
ОГП – Офіс Генерального прокурора
СБУ – Служба безпеки України
ЦК України – Цивільний кодекс України
гл. – глава
п. – пункт
ст. – стаття
ч. – частина

***Навчання без роздумів – шкідливе,
роздуми без навчання – небезпечні.***

Конфуцій

ПЕРЕДМОВА

Успішне виконання завдань кримінального провадження багато в чому залежить від забезпечення органів досудового розслідування, прокуратури та суду високопрофесійними, компетентними кадрами, здатними втілити демократичні правові ідеї та дотримуватися у своїй правозастосовній діяльності міжнародних стандартів щодо захисту прав людини. Невід'ємною складовою частиною комплексної підготовки фахівців-юристів є опанування ними правових дисциплін, зокрема кримінального процесу.

Основним завданням навчальної дисципліни «Кримінальний процес» є набуття здобувачами вищої освіти необхідних знань і навичок для правильного застосування кримінального процесуального законодавства України. Посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підґрунтям якої є чинне законодавство України та практика його застосування. У навчальному виданні крізь призму «питання-відповідь», які авторський колектив намагався викласти стисло та зрозуміло, послідовно розкрито весь обсяг тем курсу «Кримінальний процес».

У посібнику подано перелік питань та стислий виклад їх змісту, вивчення якого допоможе опанувати навчальну дисципліну «Кримінальний процес». Наповнення посібника не містить вичерпних відповідей щодо проблематики здійснення кримінального провадження, тому під час підготовки до навчальних занять здобувачі вищої освіти мають не обмежуватись лише його вивченням.

Із часу прийняття КПК України у 2012 р. до його положень понад 100 раз вносились зміни та доповнення. Трансформації відбулись у правовому регулюванні майже всіх інститутів

кримінального процесу і стосувались зокрема, перебудови стадійності кримінального провадження та скасування такого його етапу, як провадження у Верховному Суді України; зміни парадигми до визначення структури органів досудового розслідування; зміни в унормуванні порядку здійснення досудового розслідування кримінальних проступків; доповнення положеннями про здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*); розширення переліку учасників кримінального провадження; модифікації у правовому регулюванні процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо. У зв'язку з тим, авторський колектив прагнув урахувати, осмислити і відобразити у доступній для читача формі основні принципові новації, зміни, що відбулися в регулюванні кримінальної процесуальної діяльності протягом останнього десятиріччя.

Навчальний посібник присвячено 30-річчю кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, яка, починаючи з 1992 року, забезпечила підготовку понад 6500 фахівців для підрозділів органів досудового розслідування.

***З повагою та найкращими побажаннями
авторський колектив кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ***

1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Поняття «кримінальний процес» узвичаєно розглядати як: 1) специфічний вид діяльності; 2) галузь права; 3) галузь правової науки; 4) навчальну дисципліну.

Кримінальний процес (як специфічний вид діяльності) – це врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду щодо здійснення досудового розслідування та судового провадження.

Кримінальну процесуальну діяльність можуть здійснювати лише ті державні органи та посадові особи, які на це уповноважені законом: суд, слідчий суддя, прокурор, слідчий, дізнавач та інші. Їх наділено необхідною владою, і за необхідності вони можуть застосовувати процесуальний примус. Водночас у цій діяльності беруть участь інші учасники кримінального процесу, зокрема потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, свідок та експерт. Проте в основі кримінального процесу лежить діяльність тих органів, що здійснюють досудове розслідування і судове провадження, оскільки саме на них покладено завдання щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Поняття кримінального процесу (як специфічного виду діяльності) є тотожним поняттю кримінального провадження.

Кримінальний процес (як галузь права) – це сукупність норм кримінального процесуального законодавства, що регулюють порядок діяльності оперативних підрозділів, органу досудового розслідування, прокуратури та суду, а також інших фізичних і юридичних осіб, що залучаються у сферу кримінального судочинства.

Кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю права, оскільки має свої предмет і метод правового регулювання.

Кримінальний процес (як галузь правової науки) – це дослідження змісту кримінального процесуального права і практики застосування кримінального процесуального законодавства з метою розроблення науково-практичних рекомендацій,

спрямованих на вдосконалення діяльності учасників кримінального провадження.

Кримінальний процес (як навчальна дисципліна) – це дисципліна, яку вивчають у закладах вищої освіти юридичного профілю, предметом якої є кримінальне процесуальне право.

2. ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Завданнями кримінального провадження згідно зі ст. 2 КПК України, є такі.

1. *Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.* Такий захист здійснюється шляхом: а) установа-лення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, притягнення її до кримінальної відповідальності а у разі визнання її судом винуватою – покарання; б) відновлення особистих та майнових прав потерпілого. Виконання цього завдання реалізується через функціональне призначення державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Діяльність кожної посадової особи має свої специфічні особливості залежно від стадії кримінального провадження. Органи досудового розслідування, зокрема слідчі підрозділи, підрозділи детективів і підрозділи дізнання, на стадії досудового розслідування зобов'язані всебічно, повно і неупереджено з'ясувати обставини кримінального провадження та встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Прокурор під час досудового розслідування здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва, а під час судового провадження підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду в правозастосовній діяльності є головною: під час досудового розслідування він виконує функцію судового контролю, а під час судового провадження – функцію правосуддя. Саме суд вирішує питання про винуватість або невинуватість особи. Отже, посадова особа під час кримінального провадження здійснює покладені на неї повноваження, спрямовані на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, притягнення її до кримінальної відповідальності, а також прийняття рішення про її винуватість або

невинуватість; забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

2. *Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.* Охороні підлягають права, свободи та законні інтереси осіб, щодо яких вчинено кримінальне правопорушення (потерпілого), осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності (підозрюваного, обвинуваченого), а також осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні (свідка, експерта тощо). Усім учасникам кримінального провадження слід роз'яснити права та забезпечити можливість їх реалізації. Жодне порушення законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб не може бути виправдане посиланням на необхідність боротьби зі злочинністю. У КПК України передбачено порядок процесуальних дій слідчого, прокурора, слідчого судді й суду щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Наприклад, з метою охорони прав підозрюваного на вимогу ст. 20, 42 КПК України йому слід роз'яснити права, вручити пам'ятку про процесуальні права та обов'язки і забезпечити право на захист.

3. *Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.* Це завдання містить у собі три складових. Завдання швидкого розслідування і судового розгляду означає максимальне наближення призначення винній особі покарання до моменту вчинення кримінального правопорушення. Завдання повного розслідування і судового розгляду полягає у встановленні під час кримінального провадження всіх обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України). Завдання неупередженого розслідування і судового розгляду означає об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих,

що виправдовують підозрюваного чи обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання.

Вимога, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності, покладає на державні органи обов'язок виявити всіх осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, встановити винуватість кожного з них. Вимога, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, означає суворе дотримання положень кримінального процесуального законодавства. Лише за цієї умови можна піддати винного справедливому покаранню і захистити невинувату людину від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності та засудження.

3. СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду здійснюється у певній послідовності, проходить певні етапи, що називаються стадіями кримінального процесу / кримінального провадження.

Стадії кримінального провадження – це відносно самостійні етапи кримінальної процесуальної діяльності, що характеризуються певними завданнями, колом суб'єктів процесуальної діяльності, специфікою кримінальних процесуальних дій і правовідносин, а також колом підсумкових рішень.

У доктрині кримінального процесу традиційно узвичаєно виокремлювати такі *стадії кримінального провадження*:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції (апеляційне провадження);
- 5) виконання судових рішень;
- 6) провадження в суді касаційної інстанції (касаційне провадження);
- 7) провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Системний аналіз КПК України дає змогу також визначити як *стадії кримінального провадження* такі етапи кримінальної процесуальної діяльності:

- 1) досудове розслідування;
- 2) судове провадження у першій інстанції;
- 3) судове провадження з перегляду судових рішень;
- 4) виконання судових рішень.

Ця систематизація була сформульована з урахуванням структури КПК України і, зокрема, його положень п. 10, 24 ч. 1 ст. 3 та назв розділів IV, V, VIII. Відповідно до цієї стадійності судове провадження у першій інстанції містить у собі такі складові, як підготовче провадження і судовий розгляд. Судове провадження з перегляду судових рішень містить у собі такі складові, як провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції та провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Кримінальне провадження не завжди проходить усі стадії. Воно може завершитися, наприклад, на стадії досудового розслідування (у разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження), на стадії судового розгляду (у разі неподання апеляційної скарги), на стадії апеляційного провадження (у разі неподання касаційної скарги) тощо. Кожна зі стадій завершується певним підсумковим процесуальним рішенням. Наприклад, досудове розслідування – постановою про закриття кримінального провадження або обвинувальним актом, судовий розгляд – вироком або ухвалою.

Першою стадією кримінального провадження є *досудове розслідування*. Ця стадія починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (п. 5 ст. 3 КПК України). Основними суб'єктами цієї стадії є слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, потерпілий, підозрюваний та його захисник, заявник, свідок, експерт та ін. Основний зміст цієї стадії полягає у встановленні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та повідомленні їй про підозру. Під час досудового розслідування слідчий, дізнавач проводить слідчі (розшукові) дії, встановлює обставини кримінального правопорушення тощо. Якщо під час досудового розслідування вина

підозрюваного буде доведена, слідчий, дізнавач чи прокурор складають обвинувальний акт, після чого його направляють до суду. Остаточне рішення про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення приймає суд за результатами судового розгляду. Якщо будуть встановлені обставини, визначені у ст. 284 КПК України, кримінальне провадження на стадії досудового розслідування закривається.

На стадії *підготовчого провадження* суддя одноособово або суд вивчають обвинувальний акт або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру та визначають, чи є підстави для призначення судового розгляду. У разі позитивного вирішення цього питання призначається судовий розгляд. У підготовчому провадженні не вирішується питання про доведеність вини обвинуваченого, оскільки це прерогатива суду під час судового розгляду. Завданням підготовчого провадження є процесуальне й організаційне забезпечення проведення судового розгляду. Основними суб'єктами цієї стадії є суддя суду першої інстанції, прокурор, потерпілий, обвинувачений та його захисник, свідок та ін.

Судовий розгляд – головна і центральна стадія кримінального процесу. На цій стадії суд колегіально або суддя одноособово у судовому засіданні розглядають кримінальне провадження, вирішують питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого та застосування до нього покарання або виправдання невинуватого. Основними суб'єктами цієї стадії є суддя суду першої інстанції, прокурор, потерпілий, обвинувачений та його захисник, свідок та ін.

На стадії *апеляційного провадження* суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення, які були прийняті судами першої інстанції і не набрали законної сили. Провадження в суді апеляційної інстанції може бути розпочато лише у разі подання апеляційної скарги. Це провадження здійснюється з метою перевірки законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції. Основними суб'єктами цієї стадії є суддя суду апеляційної інстанції, прокурор, потерпілий, обвинувачений, його захисник та ін.

На стадії *виконання судових рішень* суд вирішує питання процесуального характеру, що виникають у зв'язку з набранням

вироком або ухвалою законної сили (ст. 532 КПК України) та зверненням їх до виконання (ст. 535 КПК України), або таких, що виникли вже в процесі самого їх виконання, а іноді й після його виконання (наприклад, про дострокове зняття судимості).

Під час *провадження в суді касаційної інстанції* суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою. Судом касаційної інстанції є Верховний Суд. Основними суб'єктами цієї стадії є суддя Верховного Суду, прокурор, потерпілий, засуджений та його захисник та ін.

Під час провадження за нововиявленими або виключними обставинами судові рішення, що набрало законної сили, переглядається у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами. Нововиявлені обставини стосуються фактів, покладених у підґрунтя судового рішення, які існували під час розгляду справи, але не були відомі учасникам справи і були виявлені після набрання рішенням законної сили. Нововиявленими обставинами, зокрема, визнаються штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого тощо (ч. 2 ст. 459 КПК України). *Виключні обставини* – це нові факти, які виникли після вирішення справи (ч. 2 ст. 459 КПК України). Інститут виключних обставин має на меті забезпечення перегляду судових рішень, прийнятих із порушеннями, що суттєво вплинули на вирішення справи. Зокрема, ними є визнання закону неконституційним, незастосування судом конституційного закону, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом тощо.

4. ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Функції кримінального процесу – це визначені законом основні напрями кримінальної процесуальної діяльності державних органів і посадових осіб.

У теорії кримінального процесу узвичаєно виділяти три основні функції: обвинувачення, захисту та правосуддя.

Функція обвинувачення – це діяльність учасників кримінального провадження, спрямована на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, встановлення її винуватості, а також обставин, що обтяжують відповідальність. Функцію обвинувачення здійснюють слідчий, дізнавач, прокурор, а також потерпілий (у певних випадках) та ін. Прокурор здійснює функцію обвинувачення шляхом повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення до суду з обвинувальним актом і підтримання державного обвинувачення у суді. Потерпілий здійснює функцію обвинувачення у кримінальному провадженні приватного обвинувачення (глава 36 КПК України) або у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення у суді (ст. 340 КПК України).

Функція захисту – це діяльність учасників кримінального провадження, спрямована на спростування підозри, обвинувачення, встановлення невинуватості особи та пом'якшення покарання. Функцію захисту здійснюють підозрюваний, обвинувачений, його захисник, законний представник та ін. Підозрюваний, обвинувачений реалізують функцію захисту шляхом надання показань із приводу підозри чи обвинувачення, збирання і подання доказів, користування правовою допомогою захисника тощо.

Функція правосуддя – це діяльність суду щодо перевірки, оцінювання доказів та прийняття рішення про винуватість чи невинуватість конкретної особи, а також про призначення їй покарання. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Окрім указаних функцій, у теорії кримінального процесу виділяють і інші: функцію досудового розслідування; функцію прокурорського нагляду, функцію судового контролю, підтримання цивільного позову тощо. Специфічну функцію в кримінальному провадженні здійснює слідчий суддя – функцію судового контролю. Вона може виражатися, наприклад, у перевірці наявності законних підстав для обмеження прав учасників кримінального провадження шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

5. КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

З огляду на специфіку регулювання кримінальних процесуальних правовідносин, яке здебільшого має імперативний характер, діяльність суб'єктів кримінального провадження має здійснюватися у визначеному законом порядку, з виконанням передбачених процедур і приписів.

Кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок здійснення кримінального провадження, зокрема прийняття процесуальних рішень та виконання окремих процесуальних дій.

Кримінальна процесуальна форма визначає єдиний, детально врегульований та обов'язковий режим кримінального провадження. Такий порядок є уніфікованим для всіх кримінальних проваджень, що гарантує реалізацію прав суб'єктів кримінального процесу. Разом із тим закон передбачає наявність особливих (диференційованих) порядків кримінального провадження залежно від наявності специфічних умов (суб'єкта суспільно небезпечного діяння, окремих характеристик кримінального провадження тощо).

До особливих порядків кримінального провадження відносять такі:

– кримінальне провадження на підставі угод (гл. 35 КПК України);

– кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПК України);

– кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (гл. 37 КПК України);

– кримінальне провадження щодо неповнолітніх (гл. 38 КПК України);

– кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (гл. 39 КПК України);

– кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (гл. 40 КПК України);

– кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами

України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (гл. 41 КПК України).

Особливі порядки кримінального провадження можуть спрощувати (кримінальне провадження на підставі угод) або ускладнювати (кримінальне провадження щодо неповнолітніх) процедуру здійснення кримінального судочинства. Необхідність застосування особливої форми у деяких кримінальних провадженнях зумовлено потребою надання додаткових процесуальних гарантій особам, які через неповноліття або психічну хворобу не можуть повноцінно захищати свої права та законні інтереси.

Значення кримінальної процесуальної форми:

- забезпечує дотримання засади законності в кримінальному процесі;
- сприяє охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження;
- створює умови для швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду;
- забезпечує єдиний порядок кримінального провадження.

6. СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Зміни до кримінального процесуального законодавства України можуть вноситися виключно законами про внесення змін до КПК України, до законодавства про кримінальну відповідальність та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення (ст. 1 КПК України).

Кримінальне процесуальне законодавство – це законодавчі положення, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність і забезпечують виконання завдань кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України *кримінальне процесуальне законодавство України* складається з відповідних *положень*:

- 1) Конституції України;
- 2) чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) Кримінального процесуального кодексу України;
- 4) законів України.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй (ст. 8 Конституції України). Конституція України встановлює концептуальні положення кримінального провадження, закріплює його засади, окреслює пріоритетні групи суспільних відносин, що підлягають правовому захисту та охороні з боку держави.

Чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Серед міжнародно-правових актів, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність, можна виокремити такі групи: а) міжнародні договори, що визначають правовий статус особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що висуваються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному судочинстві (зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейська конвенція про видачу правопорушників тощо); б) міжнародні конвенції, спрямовані на співробітництво держав-учасниць цих договорів на боротьбу зі злочинами, що мають міжнародний характер (зокрема Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція про кіберзлочинність тощо); в) двосторонні договори України про надання правової допомоги під час кримінального провадження.

КПК України був прийнятий 13.04.2012 року, набрав чинності 19.11.2012 року. Він містить дві частини: Загальну й Особливу. До Загальної частини належать перший і другий розділи. Вони містять правила, що мають значення для всіх органів, які протидіють злочинності, а також для інших суб'єктів процесу

на всіх стадіях кримінального провадження, тому їх систематизовано в Загальній частині КПК України. Інші розділи, з третього по дев'ятий включно, становлять Особливу частину КПК України. Їх усі присвячено здійсненню кримінального провадження на різних його стадіях.

До кримінального процесуального законодавства України належать також закони України, якими врегульовано порядок кримінального провадження на території нашої держави. Це, зокрема, закони України «Про Національну поліцію», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу», «Про судову експертизу», «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», «Про Службу безпеки України», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» тощо.

У ч. 3 ст. 9 КПК України наголошується на тому, що закони й інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, мають відповідати КПК України. Тому під час здійснення кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України.

Від джерел кримінального процесуального законодавства слід відрізнити *джерела кримінального процесуального права*. До джерел права, окрім вищевказаного, також слід віднести підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного суду України, рішення Європейського суду з прав людини й узагальнення судової практики.

7. ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА І ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ

Кримінальні процесуальні норми – це встановлені уповноваженими державними органами загальнообов'язкові правила поведінки учасників кримінальної процесуальної діяльності, виконання яких забезпечується державним примусом і наявністю юридичної відповідальності суб'єктів кримінального провадження.

Ознаки кримінальної процесуальної норми:

- загальновизнане правило поведінки, що формулюється державою та має загальнообов'язковий характер;
- формально визначене правило поведінки;
- правило поведінки загального характеру;
- правило, дотримання якого забезпечується державою.

Кримінальні процесуальні норми, як і інші норми права, мають визначену структуру, вони складаються з гіпотези, диспозиції і санкції.

Особливості кримінальних процесуальних норм полягають у тому, що вони:

- походять від норм кримінального (матеріального) права;
- служать для регламентації порядку кримінальної процесуальної діяльності;
- мають специфічну структуру (гіпотеза кримінальної процесуальної норми зазвичай містить підстави для здійснення процесуальної дії або прийняття процесуального рішення, диспозиція відображає процедуру кримінальної процесуальної діяльності, санкції не завжди чітко формулюються в нормі кримінального процесуального права або взагалі відсутні).

Види кримінальних процесуальних норм:

- норми, що уповноважують, тобто наділяють суб'єктів кримінального судочинства певними процесуальними правами, надають їм повноваження на певні юридичні дії, тобто мають дозвільний характер;
- норми, що зобов'язують, – передбачають конкретний вид поведінки за певних умов і вимагають діяти відповідним чином;
- норми, що забороняють, – зобов'язують учасників кримінального провадження утримуватися від здійснення певних дій.

8. ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В ПРОСТОРІ, ЧАСІ ТА ЗА КОЛОМ ОСІБ

Дія Кримінального процесуального кодексу України в просторі

У просторі кримінальний процесуальний закон діє за принципом територіальності або екстериторіальності.

Відповідно до ст. 4 КПК України кримінальне провадження здійснюється за нормами КПК України незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення на всій території України. Територією України є суша, води, надра і повітряний простір, обмежені лінією та вертикальною поверхнею, яка проходить по цій лінії, що є державним кордоном України.

Державною територією є земна поверхня, територіальні та внутрішні води й повітряний простір над ними, які перебувають під суверенітетом певної держави і на яких здійснюється державна влада. У структурі державної території України виділяються: 1) суша, море, ріки, озера та інші водойми, надра землі в межах кордонів України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, зокрема й над територіальними водами (територіальним морем); 2) військові кораблі, приписані до портів на території України, які перебувають під прапором України у відкритому морі, у територіальних водах іншої держави або портах іншої держави; 3) невійськові кораблі, які перебувають під прапором України у відкритому морі; 4) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України перебувають у відкритому повітряному просторі, у повітряному просторі або на аеродромі іншої держави; 5) невійськові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України перебувають поза її кордонами у відкритому повітряному просторі.

Екстериторіальна дія закону визначається міжнародними договорами і передбачає дію кримінального процесуального закону України на установи або фізичних осіб, які перебувають на території інших держав під юрисдикцією України. До

таких об'єктів належать військові кораблі та військові повітряні судна України на території іноземної держави.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується, серед іншого в разі провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених на території дипломатичних представництв чи консульських установ України за кордоном, на повітряних, морських чи річкових суднах, що перебувають за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, у випадках приписки судна до порту, розташованого в Україні (ч. 2 ст. 4 КПК України).

Під час виконання на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у межах міжнародного співробітництва застосовуються положення КПК України.

Дія Кримінального процесуального кодексу України в часі

Процесуальна дія здійснюється, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення (ч. 1. ст. 5 КПК України).

Слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя і суддя (суд) застосовують процесуальні норми, які діють на момент здійснення кримінального провадження. Тобто, якщо під час кримінального провадження кримінальний процесуальний закон змінюється, доповнюється чи замінюється на новий, то застосовуються нові процесуальні норми після набрання чинності таким законом незалежно від того, коли було вчинено кримінальне правопорушення. Якщо новий закон скасовує або обмежує процесуальні права осіб в провадженнях, що вже перебувають у слідчого, дізнавача, прокурора чи суду, це право зберігається за ними до закінчення кримінального провадження. Можна говорити про те, що кримінальний процесуальний закон певною мірою має зворотну силу.

Нова кримінальна процесуальна норма не може обмежувати обсяг прав і свобод особи, яка до набрання цією нормою законної сили була залучена до кримінального процесу і користувалася цими правами і свободами, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 22 Конституції України в разі прийняття нових законів

або внесення змін у чинні закони не допускається звуження змісту й обсягу наявних прав і свобод.

Норми кримінального процесуального закону діють до їх скасування чи заміни новими нормами, а якщо норму було прийнято на певний строк – до закінчення такого строку.

Допустимість доказів визначається положеннями кримінального процесуального закону, який був чинним на момент їх отримання.

Дія Кримінального процесуального кодексу України за колом осіб

Щодо кола осіб дія КПК України визначається таким чином. Під час кримінального провадження на території України норми КПК України застосовуються у справах про кримінальні правопорушення до громадян України, осіб без громадянства (апатридів) та іноземців, за винятком осіб, які користуються правом дипломатичного імунітету.

Особи, які користуються правом дипломатичної недоторканності, не можуть бути затримані або заарештовані. Відповідно до ч. 4 ст. 65 КПК України не можуть без особистої згоди бути допитані як свідки особи, що мають право дипломатичної недоторканності, а працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

Дипломатичний імунітет може бути повним або обмеженим, тобто поширюватися лише на дії, вчинені певною службовою особою під час виконання своїх офіційних функцій.

Перебуваючи на території України, іноземці й особи без громадянства користуються тими ж правами і свободами та несуть ті само обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не визначено в законі.

Положення щодо дії КПК України за колом осіб також передбачають особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, визначені гл. 37 КПК України. До окремої категорії осіб належать народний депутат України, суддя, адвокат, Генеральний прокурор та інші особи, визначені ст. 480 КПК України.

9. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І СИСТЕМА ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Засади кримінального провадження – це закріплені в нормах кримінального процесуального права загальні положення, що відображають домінуючі в державі політичні та правові ідеї і визначають сутність кримінального провадження, гарантії реалізації прав і свобод людини та побудову системи кримінального судочинства.

Ознаки засад кримінального провадження:

- 1) втілюються у формі правових норм;
- 2) є найзагальнішими, фундаментальними правовими положеннями;
- 3) діють на всіх або на більшості стадій кримінального провадження;
- 4) порушення хоча б однієї засади в більшості випадків призводить до порушення інших засад і до порушення законності під час кримінального провадження;
- 5) недотримання засад спричиняє скасування прийняття у кримінальному провадженні рішень, визнання нелегітимними результатів здійснених процесуальних дій та інші негативні наслідки.

Значення засад кримінального провадження полягає у тому, що вони виступають як:

- 1) гарантія дотримання прав, свобод та законних інтересів особи під час кримінального провадження;
- 2) гарантія прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні;
- 3) основа для тлумачення окремих кримінальних процесуальних норм;
- 4) засіб, який допомагає у вирішенні питань, щодо яких є прогалини в праві, та у застосуванні кримінального процесуального права за аналогією;
- 5) підґрунтя для вирішення всіх суперечностей, що виникають під час кримінального судочинства.

Засади кримінального провадження визначаються главою 2 КПК України.

Система засад кримінального провадження обумовлюється тісним зв'язком засад між собою і їх взаємною обумовленістю. У цій системі можна виокремити засади, що мають однакові ознаки. Залежно від певних ознак засади кримінального провадження поділяють на кілька груп.

За юридичною силою джерела, в якому їх закріплено:

– конституційні – в Конституції України (головним чином у розділі 2 та в ст. 129);

– спеціальні (інші) – в інших законах, передусім у КПК України.

Поділ засад на конституційні та спеціальні зовсім не означає, що одні із них (конституційні) є головними, а інші (спеціальні) – другорядними. Усі вони мають у кримінальному процесі однакові юридичну силу і значення.

За поширенням на галузі права виокремлюють такі засади:

– загальноправові – діють у всіх галузях права (наприклад, засада законності);

– міжгалузеві – діють у кількох галузях права (наприклад, засада змагальності);

– галузеві – діють лише під час кримінального провадження (засада розумності строків).

10. ЗАСАДА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Засада верховенства права – це правове положення, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності державних органів.

Засаду верховенства права закріплено у ст. 8 Конституції України та ст. 8 КПК України, вона має загальноправовий характер. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Кожному гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України.

Зміст засади верховенства права у кримінальному провадженні полягає у такому:

- верховенство Конституції України;
- визнання прав і свобод учасників кримінального провадження найвищими цінностями;
- справедливість кримінальної процесуальної процедури;
- доступність правосуддя для сторін кримінального провадження;
- сталість досудової та судової практик;
- відсутність винятків під час застосування норм права.

Відповідно до закону засада верховенства права під час кримінального провадження застосовується з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і практику ЄСПЛ суд використовує під час розгляду справ як джерело права.

У правовій державі завжди має панувати закон, а не інтереси окремих груп або осіб, а функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма учасниками кримінального провадження на основі закону.

11. ЗАСАДА ЗАКОННОСТІ

Засада законності – це правове положення, відповідно до якого учасники кримінального провадження повинні точно і неухильно дотримуватися приписів Конституції України, законів та інших нормативних актів, що належать до кримінального процесуального права.

Засаду законності закріплено у ст. 58, 129 Конституції України та ст. 9 КПК України, вона має загальноправовий характер.

Основні положення засади законності:

- суб'єкти кримінального провадження зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України та міжнародних договорів України;
- застосування до кожного учасника належної правової процедури;
- під час здійснення кримінального провадження не можуть застосовуватися закони, які суперечать КПК України;

– у разі, якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору;

– кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

– у випадках, коли положення КПК України неоднозначно регулюють або взагалі не регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження;

– порушення кримінального процесуального закону тягне за собою настання юридичної відповідальності.

Засада законності застосовується протягом усього кримінального провадження, стосується всіх учасників, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, є основою для інших засад та сприяє їх фактичній реалізації.

Законність як фундаментальна засада забезпечує виконання інших засад кримінального провадження загального характеру, вимагає застосування та виконання всіх норм закону, що застосовуються в кримінальному судочинстві, та у необхідних випадках – виконання норм інших галузей права.

Засада законності не має винятків.

12. ЗАСАДА РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Засада рівності перед законом і судом – це правове положення, відповідно до якого не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах за будь-якими ознаками. Особим категоріям осіб (неповнолітні, іноземці, особи з фізичними чи розумовими вадами тощо) під час кримінального провадження надаються додаткові гарантії.

Засаду рівності перед законом і судом закріплено у ст. 24 Конституції України та ст. 10 КПК України, вона має загальноправовий характер.

Відповідно до ст. 1 Загальної декларації прав людини всі люди народжуються вільними і є рівними за своєю гідністю та правами. Кожна людина має всі права і всі свободи незалежно

від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Згідно зі ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Ці міжнародні правові норми є фундаментальними з питань рівності та забезпечення прав людини, на них орієнтуються всі держави світу, що визнають верховенство права.

Конституція України закріплює основні засади правового статусу людини і громадянина в Україні. Відповідно до її ст. 24 громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Крім того, ч. 2 ст. 21 Конституції України закріплює засаду невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини. Не допускається не лише відчуження прав і свобод, які людина має, а й обмеження їх змісту, створення перешкод для їх реалізації тощо.

Рівність перед законом обумовлює обов'язок додержуватися приписів закону всім без винятку, а також передбачає юридичну відповідальність за порушення закону.

Рівність учасників кримінального провадження перед законом і судом не означає, що вони мають однакові права.

Порушення вимоги рівності перед законом за своїм характером є порушенням прав суб'єктів кримінального провадження і як наслідок потребує притягнення до юридичної відповідальності винних осіб.

13. ЗАСАДА ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

На рівні міжнародних стандартів, що стосуються прав людини, нормативне закріплення засади поваги до людської гідності міститься у низці міжнародно-правових документів. Так, наприклад, ст. 5 Загальної декларації прав людини передбачає, що ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого,

нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поведження і покарання. Аналогічні положення є у ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права й у ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Ця засада кримінального провадження передбачається ст. 11 КПК України, зміст якої полягає в тому, що:

а) під час кримінального провадження слід забезпечити повагу до людської гідності, прав і свобод кожної особи;

б) забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосуванням такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність;

в) кожен має право захищати всіма засобами, які не заборонено законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

На виконання вищевказаних приписів у ст. 68 Конституції України наголошується на тому, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Це означає, що праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань кореспондує обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію й таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію. До того ж ст. 32 Конституції України гарантує судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Беручи до уваги зазначені конституційні положення, суди під час вирішення справ про захист гідності, честі та ділової репутації мають забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на

повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте й сімейне життя і судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку (Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1).

Повага до людської гідності є однією із загальних засад кримінального судочинства та знаходиться своє безпосереднє віддзеркалення у положеннях, що стосуються окремих процедур. Так, наприклад, слідчий суддя або суд можуть прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні у разі необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України); отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосуванням такого поводження тягне за собою визнання їх недопустимими (ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України); обшук особи може проводити лише слідчий тієї ж самої статі (ч. 5 ст. 236 КПК України); проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ч. 4 ст. 240 КПК України); освідкування, яке супроводжується оголенням освідкуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідкується (ч. 2 ст. 241 КПК України). Крім цього, слідчий, прокурор не мають права бути присутніми під час освідкування особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідкуванню (ч. 2 ст. 241 КПК України); під час освідкування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я (ч. 4 ст. 241 КПК України), тощо.

14. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Право на свободу та особисту недоторканність гарантується як міжнародно-правовими актами, зокрема ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини та ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, так і ст. 29 Конституції України.

Зміст засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження (ст. 12 КПК України) полягає в тому, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмежуватись у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України.

У кримінальному процесі основними формами обмеження права на свободу є тримання особи під вартою та затримання. Так, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується лише у тому разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти негативній поведінці особи. У свою чергу, затримання є тимчасовим запобіжним заходом, строк якого без ухвали слідчого судді або суду не може перевищувати 72 годин. Згідно з вимогами ч. 2 ст. 211 КПК України затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання має бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї запобіжного заходу. Для запобігання незаконним затриманням положення ст. 212 КПК України передбачають призначення у підрозділі органу досудового розслідування однієї або декількох службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, до повноважень яких також належить обов'язок звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання.

Особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд

з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України).

Крім цього, з метою реалізації завдань кримінального провадження можуть застосовуватися і інші обмеження прав на свободу та особисту недоторканність, зокрема запобіжний захід до підозрюваного, обвинуваченого у вигляді домашнього арешту (ст. 181 КПК України), примусове поміщення особи до лікувального закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи (ч. 2 ст. 197, ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України) тощо.

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування слід негайно повідомити її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України.

Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого положеннями ст. 183–213 КПК України, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 371 КК України.

15. ЗАСАДА НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Сутність цієї засади полягає в допустимості проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку не інакше як за вмотивованим судовим рішенням (ст. 13 КПК України). Це положення повністю узгоджується з ч. 1 ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, згідно з яким «Ніхто не може зазнавати незаконних посягань на недоторканність його житла», та ч. 1 ст. 30 Конституції України: «Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду».

У кримінальному провадженні проникнення до житла чи іншого володіння особи може здійснюватися не лише під час

огляду (ст. 237 КПК України) чи обшуку (ст. 234 КПК України), а й у разі застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240 КПК України) та такої негласної слідчої (розшукової) дії, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України).

Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді (ст. 233 КПК України). Так, під житлом слід розуміти будь-яке приміщення, яке перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежено за законом. У свою чергу, під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи.

Слідчий, дізнавач і прокурор мають право до постановлення ухвали слідчого судді ввійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У вищевказаних випадках прокурор, слідчий або дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами (ст. 234 КПК України «Обшук»), перевіряючи, крім іншого, чи дійсно існували підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

За порушення недоторканності житла чи іншого володіння особи передбачено кримінальну відповідальність за ст. 162 КК України («Порушення недоторканності житла»).

16. ЗАСАДА ТАЄМНИЦІ СПІЛКУВАННЯ

Право людини на таємницю спілкування передбачається цілою низкою міжнародно-правових актів у сфері прав людини, зокрема ст. 12 Загальної декларації прав людини, згідно з якою ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на таємницю його кореспонденції. Такі приписи є у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Зазначений міжнародний стандарт знайшов своє безпосереднє відображення як у ст. 31 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, так і в засаді таємниці спілкування (ст. 14 КПК України). Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування, якщо в інші способи одержати інформацію неможливо.

Сутність цієї засади, по-перше, полягає у тому, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та інших форм спілкування (ч. 1 ст. 14 КПК України). Під спілкуванням слід розуміти передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб (ч. 3 ст. 258 КПК України).

Законодавець покладає на суб'єктів, які надають послуги поштового зв'язку та ринку телекомунікацій обов'язок зберігання таємниці поштових відправлень, зокрема листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень,

що пересилаються (передаються) засобами зв'язку (ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок»), а також охорони таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються технічними засобами телекомунікацій, та щодо забезпечення інформаційної безпеки телекомунікаційних мереж (ст. 9 Закону України «Про телекомунікації»). До того ж персонал оператора чи провайдера телекомунікацій несе відповідальність за порушення вимог законодавства України щодо збереження таємниці телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 41 Закону України «Про телекомунікації»).

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать інформація, яка є в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, серед іншого отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України).

По-друге, втручання у таємницю спілкування може відбуватись лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК України, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин або особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети (ч. 2 ст. 14 КПК України). Згідно з ч. 4 ст. 258 КПК України втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Таке втручання є можливим під час проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) тощо.

По-третє, інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження (ч. 3 ст. 14 КПК України).

Під інформацією слід розуміти будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1 Закону України «Про інформацію»). Для запобігання використанню інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування під час кримінального провадження, КПК України передбачає низку додаткових процесуальних гарантій. Так, наприклад, ніхто не може зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК (ч. 2 ст. 15 КПК України); кожен, кому надано доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації (ч. 4 ст. 15 КПК України); якщо протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб (ч. 2 ст. 254 КПК України).

Порушення вимог щодо таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 163 КК України.

17. ЗАСАДА НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ

Приписи ст. 32 Конституції України визначають зміст засади невтручання у приватне (особисте та сімейне) життя та повністю узгоджуються з міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини (ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), а також деталізуються у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації», ч. 2 ст. 14 Закону України «Про захист персональних даних», ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» тощо.

Під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ч. 1 ст. 15 КПК України). Отже, без згоди особи не допускається збирання (здійснення відповідних процесуальних заходів щодо виявлення, фіксування та вилучення відомостей), зберігання (діяльність щодо збереження відповідних даних про приватне життя особи), використання (застосування отриманої інформації в межах виконання завдань кримінального провадження) та поширення інформації щодо неї (розповсюдження даних про приватне життя відповідної особи). Згідно з рішенням Конституційного Суду від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012 інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Слід зазначити, що з метою недопущення розголошення конфіденційної інформації про приватне життя людини окремі закони, що регламентують діяльність правоохоронних органів, інших служб, установ та організацій, зокрема «Про Національну поліцію» та «Про Службу безпеки України», містять у собі положення щодо заборони на поширення відомостей про особисте життя людини.

Водночас під час кримінального провадження повний імунітет від втручання у приватне життя особи був би перешкодою для досягнення його завдань, визначених ст. 2 КПК України. У зв'язку з цим положення КПК України передбачають правила, у разі дотримання яких втручання у приватне життя особи є цілком правомірним. Детальний аналіз законодавчої бази з цих питань указує на те, що таке втручання має застосовуватися лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини, а також для запобігання заворушенням чи злочинам. До того ж щодо таких випадків обмеження права на недоторканність приватного життя в КПК України має передбачатись належна процедура їх здійснення.

Законодавець, передбачивши окремі випадки, що стосуються обмеження права на втручання у приватне життя, водночас установлює належні гарантії захисту отриманої інформації від несанкціонованого розповсюдження. Навіть у разі, якщо інформація про приватне життя особи була отримана на законних підставах і в порядку, передбаченому КПК України, вона може бути використана лише на забезпечення виконання завдань конкретного кримінального провадження (ч. 3 ст. 15 КПК України) та не може використовуватися в інших сферах суспільного життя.

Кожен, кому надано доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати її розголошенню (ч. 4 ст. 15 КПК України). Для належної реалізації вищезазначених приписів з метою забезпечення таємниці приватного життя слідчий, прокурор у порядку, передбаченому ст. 222 КПК України, попереджають осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю у ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості. За порушення вказаних вимог винні несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України. Крім цього, у положеннях ст. 254 КПК України передбачено заходи, що безпосередньо стосуються захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порушення зазначених правил передбачає застосування санкцій, передбачених ст. 182 КК України.

До того ж для належної реалізації засади невтручання у приватне життя особи в КПК України є і в інших положеннях, наприклад рішення слідчого судді, суду про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні в разі необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України); кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, дізнавачем чи прокурором лише на підставі заяви потерпілого (ч. 1 ст. 477 КПК України).

18. ЗАСАДА НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Недоторканість права власності визначається ст. 41 Конституції України, згідно з якою право приватної власності є непорушним, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі й у порядку, установлених законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження цих об'єктів з подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 316 ЦК України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею незалежно від волі інших осіб. Право власності безпосередньо пов'язується з правом кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної або творчої діяльності.

Недоторканність права власності гарантується та забезпечується державою в усіх сферах суспільного життя. Втім, інколи суспільний інтерес під час розслідування злочинів є вищим за недоторканість права власності. Для реалізації завдань кримінального провадження законодавець передбачає деякі винятки із конституційних прав громадян, які і трансформувалися у засаду недоторканності права власності, сутність якої полягає в тому, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України (ст. 16 КПК України).

У кримінальному провадженні позбавлення права власності може здійснюватися шляхом конфіскації всього або частини майна лише на підставі вироку суду, яким засудженого визнано винним у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення (злочину), а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості за умови, що таке

додаткове покарання передбачається санкцією відповідної норми Особливої частини Кримінального кодексу України (ст. 59 КК України). Під час вирішення цього питання слід ураховувати положення Закону України «Про виконавче провадження», а саме його додаток, де визначається перелік майна, що не підлягає конфіскації. Зі свого боку, обмеження права власності на певний час у кримінальному провадженні є можливим, зокрема, щодо речей, які: а) були визнані речовими доказами; б) використовуються у процесі доказування; в) зберігаються за правилами, передбаченими ст. 100 КПК України («Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію»). До того ж глава 17 КПК України передбачає таке тимчасове обмеження права власності, як арешт майна.

Питання про обмеження або позбавлення права власності у процесі досудового розслідування може вирішити лише слідчий суддя, а у судовому провадженні – суд, який здійснює судовий розгляд. Винятками із цього правила є невідкладні випадки, такі як тимчасове вилучення майна під час затримання (ч. 3 ст. 208 КПК України), обшуку (ст. 234 КПК України), огляду (ст. 237 КПК України) тощо. Однак і в разі цих випадків положення ч. 5 ст. 171 КПК України передбачають необхідність отримання ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно.

19. ЗАСАДА ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ

Сутність цієї засади полягає в тому, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ст. 17 КПК України). До цієї миті будь-які публічні твердження про винуватість особи є протиправними, оскільки порушуватимуть засаду презумпції невинуватості.

Зазначені положення притаманні кожній демократичній та правовій державі і повністю узгоджуються зі ст. 11 Загальної декларації прав людини, ст. 6 Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 62 Конституції України та іншими нормативно-правовими актами.

Юридичний зміст цієї засади проявляється також через такі положення. По-перше, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Указаний чинник покладає на прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого обов'язок усебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, дати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Державні органи, що здійснюють кримінальне провадження, не мають права перекладати обов'язок доказування винуватості на підозрюваного, обвинуваченого. Крім цього, у разі недоведеності вини обвинуваченого суд повинен винести виправдувальний вирок (ч. 1 ст. 373 КПК України).

По-друге, підозра й обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. У зв'язку з цим у рішенні Конституційного Суду України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 ст. 62 Конституції України зазначається, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина, з порушенням установлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних, не уповноваженою на те особою тощо.

По-третє, всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Усі сумніви щодо доведеності

вини, якщо вичерпано можливості їх усунення, а також сумніви у тлумаченні закону вирішуються на користь підозрюваного, обвинуваченого. Суд використовує лише ті докази, які зібрано, перевірено й оцінено в порядку, передбаченому КПК України.

По-четверте, поведження з особою, вину якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою. Так, під час судового розгляду головуєчий, судді та присяжні мають виключити будь-які прояви упередженості й необ'єктивності, а отже, мають утримуватися від будь-яких оцінок та висновків щодо розглядуваного провадження аж до виходу суду в нарадчу кімнату для ухвалення вироку. Відхід від цієї вимоги, коли обвинуваченого ще не визнано винуватим, розцінюється практикою ЄСПЛ як порушення презумпції невинуватості (рішення у справі «Мінеллі проти Швейцарії» від 25.03.1983 р.).

Сутність забезпечення доведеності вини полягає у тому, що повідомлення особі про підозру, затримання, арешт та застосування інших запобіжних заходів, а також ухвалення обвинувального вироку суду допускається виключно за наявності беззаперечних доказів причетності особи до вчинення відповідного кримінального правопорушення. Зазначений чинник розглядається як одна зі складових обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Отже, забезпечення доведеності вини слід розглядати через гарантію держави, що вина підозрюваного, обвинуваченого буде доведена або спростована в межах процесуального закону належними, беззаперечними доказами, зібраними уповноваженими особами.

20. ЗАСАДА СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ЧИ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

Витоки цієї засади містяться у низці основних міжнародно-правових документів, зокрема, згідно з п. «q» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,

кожен має право під час розгляду будь-якого висунутого йому кримінального обвинувачення не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним. Дотримання положення щодо свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї є невід'ємним елементом реалізації права особи на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і неупередженим судом. Розглядаючи право на свободу від самовикриття, ЄСПЛ у своїх рішеннях у справах «Шабельник проти України», «Балицький проти України» та «Нечипорук і Йонкало проти України» звертає увагу на недопустимість використання доказів, отриманих із порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе.

Ця засада кримінального провадження, що передбачається ст. 18 КПК України, є безпосереднім втіленням положень ч. 1 ст. 63 Конституції України, яка проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Зміст цієї засади полягає в тому, що, по-перше, жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або давати пояснення чи показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. По-друге, кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, будь-якої миті відмовитися відповідати на запитання, а також їй слід негайно повідомити про ці права. По-третє, жодна особа не може бути

примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

З огляду на вищевказане слід розуміти, що отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань і не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права призводить до визнання доказів недопустимими (п. 4 ч. 2 ст. 87 КПК України). Крім цього, під час допиту особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч. 8 ст. 224 КПК України).

Безпосередньою гарантією дотримання засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї є положення ч. 2 ст. 385 КК України, які прямо вказують на те, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Отже, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є також запорукою дотримання і іншої засади кримінального провадження – презумпції невинуватості особи. У зв'язку з цим тягар доведення вини покладається виключно на сторону обвинувачення.

21. ЗАСАДА ЗАБОРОНИ ДВІЧІ ПРИТЯГАТИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТЕ САМЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Загальновизнаний принцип «*non bis in idem*» – двічі за те ж саме не карають – зведено світовою спільнотою до стандарту, що міститься у багатьох документах, зокрема у п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий

відповідно до закону», п. 2 ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав та основних свобод людини: «особу не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією тієї самої держави за правопорушення, за яке її вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» та ст. 50 Хартії основних прав Європейського Союзу: «жодна особа не може бути повторно судима або покарана в кримінальному порядку за злочин, у вчиненні якого вона вже була виправдана чи засуджена на території Європейського Союзу».

Вищевказані стандарти знайшли своє безпосереднє втілення і в положеннях ст. 61 Конституції України, згідно з якими «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер».

Заборона двічі притягати до кримінальної відповідальності за те саме правопорушення є однією із загальних засад кримінального провадження, зміст якої полягає у тому, що ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили (ч. 1 ст. 19 КПК України).

Крім цього, кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили (ч. 2 ст. 19 КПК України). На виконання реалізації цих положень законодавець у п. 6 ч. 1. ст. 284 КПК України передбачив підставу для закриття прокурором кримінального провадження на стадії досудового розслідування в тому разі, якщо існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням. Якщо зазначені обставини виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок (ч. 7 ст. 284 КПК України).

Втім, положення п. 2 ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав та основних свобод людини не перешкоджають

повторному розгляду справи відповідно до закону і кримінально-процесуальними нормами відповідної держави у разі, якщо є відомості про нові або нововиявлені факти чи суттєві недоліки у попередньому судовому розгляді, що вплинули на результат розгляду справи (Рішення ЄСПЛ від 27 травня 2007 р. у справі «Радчиков проти Російської Федерації»). Отже, якщо у вчиненні кримінального правопорушення брали участь інші особи, які не були притягнуті до кримінальної відповідальності, то наявність вироку щодо цього правопорушення не є перешкодою для притягнення співучасників до кримінальної відповідальності. Крім цього, якщо буде встановлено, що засуджений вчинив і інше кримінальне правопорушення, то це буде підставою для оголошення останньому підозри у вчиненні такого.

22. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Право на захист належить до загальновизнаних принципів міжнародного права і безпосередньо розглядається як одна з найважливіших умов забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Зокрема, у п. «b» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права наголошується на тому, що під час розгляду будь-якого висунутого кримінального обвинувачення кожному надається право мати достатній час та можливість для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним ним самим захисником.

Положення ст. 59 Конституції України гарантують кожному право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Особливої актуальності зазначені конституційні приписи набувають у кримінальному провадженні. Насамперед це пов'язано з тим, що саме у сфері кримінального судочинства найчастіше обмежуються права та свободи громадян.

Сутність цієї засади полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий чи засуджений мають право на захист, яке полягає у наданні їм можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення,

право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші передбачені КПК України процесуальні права (ст. 20 КПК України). Право на захист має також особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру чи примусових заходів виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування.

Для належної реалізації цієї засади кримінального провадження слідчий, прокурор, слідчий суддя зобов'язані роз'яснити підозрюваному чи обвинуваченому його право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Отже, вищевказані учасники кримінального провадження можуть реалізовувати це право самостійно, а також користуватися, зокрема безоплатно, допомогою захисника, наділеного достатніми правами для обстоювання прав, свобод та законних інтересів особи, яку він захищає (ст. 45–54 КПК України).

Важливе значення для здійснення права на захист має побачення підозрюваного, обвинуваченого із захисником до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування. До того ж суттєвою складовою права на захист у кримінальному провадженні є створення умов для вільного вибору захисника.

В окремих випадках закон передбачає обов'язкову участь захисника. Так, згідно з ч. 1 ст. 52 КПК України у кримінальному провадженні участь захисника є обов'язковою щодо особливо тяжких злочинів. У такому разі участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного. Окрім цього, обов'язкова участь захисника забезпечується у випадках, передбачених ч. 2 ст. 52 КПК України, наприклад щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування.

23. ЗАСАДА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ОBOB'ЯЗKOBOCТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Загальна декларація з прав людини у ст. 10 проголошує, що кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості висуненого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом. Ці положення знайшли своє безпосереднє втілення у ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Тому небезпідставно у приписах ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зосереджується увага на тому, що доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Сутність засади доступу до правосуддя полягає в тому, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПК України).

Вимога законодавця щодо обов'язковості судових рішень міститься у ч. 2 ст. 21 КПК України і передбачає, що вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному КПК України, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Ця норма цілком узгоджується з приписами ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає обов'язковість виконання судових рішень, що набрали законної сили, всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом.

У разі умисного невиконання судового рішення (вироку, рішення, ухвали, постанови суду), що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню передбачається кримінальна відповідальність за ст. 382 КК України.

Суттєвим чинником, що передбачає право на доступ до правосуддя, є положення ч. 3 ст. 21 КПК України, які регламентують право кожного на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків. Ці приписи спрямовано насамперед на належне забезпечення участі сторін у судовому провадженні, вони конкретизуються в окремих нормах, наприклад щодо участі учасників кримінального провадження у підготовчому судовому провадженні (ч. 2 ст. 314 КПК України), судовому розгляді (ст. 323–326 КПК України), апеляційному провадженні (ч. 4 ст. 405 КПК України) та касаційному провадженні (ч. 4 ст. 434 КПК України) тощо. У зв'язку з цим положення, передбачені пунктами 3, 4, 5 ч. 2 ст. 412 КПК України небезпідставно визнають істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у разі здійснення судового провадження за відсутності: а) обвинуваченого (крім випадків, передбачених КПК України) або прокурора (крім випадків, коли його участь не є обов'язковою); б) захисника, якщо його участь є обов'язковою; в) потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання.

Здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України (ч. 4 ст. 21 КПК України). Зазначені приписи повністю відповідають ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, згідно з якою кожен, чий права та свободи, визнані в Конвенції, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

24. ЗАСАДА ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН ТА СВОБОДИ В ПОДАННІ НИМИ СУДУ СВОЇХ ДОКАЗІВ І В ДОВЕДЕННІ ПЕРЕД СУДОМ ЇХ ПЕРЕКОНЛИВОСТІ

Засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості – це правове положення, згідно з яким сторонам обвинувачення і захисту, наділеним рівними правами, забезпечується можливість брати активну участь у збиранні доказів та їх поданні суду, який, будучи незалежним арбітром, виконує функцію правосуддя.

Цю засаду закріплено у ст. 7 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 24 і п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України та ст. 22 КПК України, вона має міжгалузевий характер.

Змагальність передбачає порядок кримінального провадження, за якого функції обвинувачення і захисту розмежовано між собою і відокремлено від функції правосуддя, їх виконують суб'єкти, що користуються рівними правами для обстоювання своїх інтересів. Суд займає керівне становище, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для швидкого, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

Змагальність є основою кримінального провадження, що обумовлює самостійне обстоювання сторонами обвинувачення і захисту своїх правових позицій, прав і законних інтересів.

Сторони кримінального провадження наділено рівними правами на виконання процесуальних дій, таких як збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів і доказів, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України.

Під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на той самий орган чи службову особу.

Основні положення засади змагальності:

– чітке розмежування функцій обвинувачення, захисту і правосуддя;

- право учасників обстоювати свої інтереси шляхом змагання між собою;
- дотримання рівності процесуально-правових можливостей сторін кримінальних процесуальних правовідносин;
- виконання судом особливої ролі у кримінальному провадженні як незалежного і неупередженого суб'єкта;
- заборона суду вирішувати спірні питання, що виникають між сторонами, з власної ініціативи.

Засада змагальності проявляється на всіх стадіях кримінального провадження. Втім, на стадії досудового розслідування застосовуються її окремі елементи, наприклад у разі застосування запобіжного заходу, оскарження до суду процесуальних рішень слідчого чи прокурора, де вирішення відповідних питань здійснюється у формі змагання сторін захисту та обвинувачення перед слідчим суддею.

25. ЗАСАДА БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ, РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів – це правове положення, що передбачає вирішення судом справи безпосередньо, на підставі почутого, побаченого і дослідженого під час судового засідання.

Ця засада, закріплена у ст. 23 КПК України, має міжгалузевий характер.

Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України.

Основні положення засади:

- суддя повинен отримувати інформацію з першоджерела, безпосередньо;
- судовий розгляд має проводитися у незмінному складі суду, у разі змін у складі слухання розпочинається з початку;

– усі учасники судового розгляду спілкуються із судом усно;
– наявні письмові матеріали мають бути оголошені у судовому засіданні.

В окремих випадках є винятки із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, зокрема, закон передбачає можливість не досліджувати докази щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, якщо із цим погодилися учасники судового провадження, серед іншого у випадках затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості під час підготовчого судового засідання.

Якщо сторона, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, не прибуває для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони, це не є перешкодою проведенню такого допиту в судовому засіданні.

26. ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ

Засада права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності – це правове положення, відповідно до якого кожному учаснику гарантується право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора та слідчого.

Засаду закріплено в ст. 55, п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України і ст. 24 КПК України, вона має міжгалузевий характер.

Основні положення засади:

– право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора та слідчого в порядку, передбаченому КПК України, забезпечується кожному учаснику кримінального провадження;

– право на перегляд вироку чи ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді, гарантується законом;

– оскаржуються процесуальні рішення, дії чи бездіяльність лише учасників, наділених владними повноваженнями у кримінальному судочинстві.

Статтею 303 КПК України визначено, які рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

Під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність, передбачені п. 5, 6 ч. 1 ст. 303 КПК України.

Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді, перелік яких визначено у ст. 309 КПК України.

До винятків застосування засади можна віднести ухвалення вироків судами першої інстанції на підставі угод або спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

27. ЗАСАДА ПУБЛІЧНОСТІ

Засада публічності – це правове положення, відповідно до якого слідчий, дізнавач і прокурор зобов'язані в межах компетенції розпочати досудове розслідування у разі надходження заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення або у разі безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення та вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Засада, закріплена в ст. 25 КПК України, має галузевий характер.

Передбачається, що прокурор, слідчий і дізнавач зобов'язані розпочати досудове розслідування в межах своєї компетенції в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Засада публічності кримінального провадження проявляється як вимога до уповноважених органів та осіб здійснювати кримінальне судочинство, вести процес від імені держави, діяти в межах своїх повноважень на виконання поставлених завдань за власною ініціативою, в інтересах держави, незалежно від інтересів, бажань та уподобань будь-яких інших державних

органів, службових осіб, політичних партій, громадських організацій та окремих громадян.

Основні положення засади публічності:

– слідчий, дізнавач і прокурор зобов'язані розпочати кримінальне провадження у кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення;

– вимога закону забезпечити реалізацію прав усіх учасників кримінального провадження;

– вимога закону встановити всі суттєві обставини, зібрати і перевірити всі необхідні докази незалежно від позиції учасників кримінального провадження.

Винятками із засади публічності є справи приватного обвинувачення. Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем або прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелічених у ст. 477 КПК України.

28. ЗАСАДА ДИСПОЗИТИВНОСТІ

Засада диспозитивності – правове положення, відповідно до якого суб'єктам кримінального провадження надається та забезпечується можливість у межах закону вільно обирати способи поведінки для захисту своїх прав, а також впливати на перебіг та результати кримінальної процесуальної діяльності.

Засада, закріплена у п. 4 ч. 3 ст. 129, ч. 1 ст. 63 Конституції України та ст. 26 КПК України, має міжгалузевий характер;

Основні положення засади диспозитивності:

– сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у передбачених КПК України межах та у передбачений КПК спосіб;

– закриття кримінального провадження є наслідком відмови прокурора від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України;

– слідчий суддя і суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, які винесено на їх розгляд сторонами та віднесено до їх компетенції КПК України;

– кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого.

29. ЗАСАДА ГЛАСНОСТІ Й ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПОВНОГО ФІКСУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ І ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Засада гласності й відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами – це правове положення, відповідно до якого розгляд справ у судах усіх інстанцій є відкритим і гласним, крім випадків, передбачених законом.

Засада, закріплена у п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України та ст. 27 КПК України, має міжгалузевий характер.

Не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді усної і письмової інформації про результати судового розгляду й у праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями та отриманні їх копій як учасники кримінального провадження, так і особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, але ті, щодо яких суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом.

Кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя чи суд можуть прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину або здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках, передбачених законом, а саме в разі: а) якщо обвинуваченим є неповнолітній; б) розгляду справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; в) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; г) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні

може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; г) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо слідчий суддя, суд не ухвалить рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні на підставі п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України.

У разі закритого судового засідання суд здійснює кримінальне провадження з додержанням правил судочинства, передбачених КПК України. На судовому засіданні у закритому режимі можуть бути присутні лише сторони й учасники судового провадження, допущені судом.

Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому КПК України.

Кожний присутній у залі судового засідання може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. У залі судового засідання можуть проводитись фотозйомка, відеозапис, транслявання судового засідання по телебаченню, застосування звукозапису на стаціонарну апаратуру на підставі ухвали суду, що виноситься з урахуванням думки сторін засідання та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Відповідно до закону громадяни, які досягли 16 років, можуть бути присутні у залі судового засідання під час розгляду. Зміст судового розгляду та його результати можуть висвітлюватись у засобах масової інформації.

Винятком з указаної засади є випадки здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні.

30. ЗАСАДА РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ

Засада розумності строків – це правове положення, відповідно до якого під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Засада, закріплена у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і ст. 28 КПК України, має міжгалузевий характер.

Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ч. 1 ст. 28 КПК України).

Забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки здійснюють прокурор чи слідчий суддя, а судового провадження – суд.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є такі:

– складність кримінального провадження, яка визначається за сукупністю таких факторів, як кількість підозрюваних, обвинувачених та епізодів кримінальної діяльності, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для ефективного здійснення досудового розслідування, та інших обставин;

– поведінка учасників кримінального провадження;

– спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

З метою належного забезпечення прав і свобод людини невідкладно здійснюються і першочергово розглядаються у суді кримінальні провадження щодо неповнолітніх та осіб, які тримаються під вартою.

Кожен має право, щоб або обвинувачення щодо нього в найкоротший строк стало предметом судового розгляду, або

відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Відповідно до КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладаються обставини, що обумовлюють визначення більш коротких строків здійснення кримінального провадження, ніж передбачені законом.

31. ЗАСАДА МОВИ, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження, – правове положення, згідно з яким судочинство в Україні здійснюється державною мовою.

Засада, закріплена у ст. 10 Конституції України та ст. 29 КПК України, має міжгалузевий характер.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.

Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження, є гарантією забезпечення прав і свобод людини, відповідає фундаментальним уявленням про правову державу і має важливе значення для реалізації інших засад судочинства.

Основні положення засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження:

- кримінальне провадження здійснюється державною мовою;
- сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою;
- повідомлення про підозру особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення;
- слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий, дізнавач забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право

застосовувати під час подання скарг і клопотань та виступів у суді рідну або іншу мову, якою вони володіють, користуючись при цьому в разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України;

– усі судові рішення, якими закінчується судовий розгляд по суті, надаються сторонам або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, у перекладі на їх рідну або іншу мову, якою вони володіють; переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено КПК України, здійснюється лише за окремим клопотанням; перекладач своїм підписом засвідчує відповідну копію документа.

Особа підпадає під визначення такої, що не володіє мовою, якою провадиться судочинство, якщо вона не може добре розуміти цю мову і вільно спілкуватися нею. У кримінальних провадженнях щодо осіб, які не володіють державною мовою, з моменту встановлення цього факту участь захисника є обов'язковою (п. 4 ч. 2 ст. 52 КПК України).

У разі необхідності здійснення перекладу сторони кримінального провадження, слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) (ст. 68 КПК України).

32. ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Коло учасників кримінальної процесуальної діяльності визначено у главі 3 розділу 1 КПК України «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження». Перелік державних органів, посадових та інших осіб, визначених законодавцем, згруповано як учасники та сторони кримінального провадження, через що слід визначити вказані категорії.

Відповідно до покладених на учасників кримінальних процесуальних функцій та п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторонами кримінального провадження є такі: з боку обвинувачення – слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених

Кодексом, а з боку захисту – підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, зокрема викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання і судовий розпорядник.

Отже, термін «учасники кримінального провадження» охоплює як сторони кримінального провадження, так і інших осіб. У науковій літературі також зустрічається термін «суб'єкти кримінального провадження», коло яких традиційно становлять державні органи та посадові особи, які ведуть процес, проте законодавець від такого визначення відмовився.

З прийняттям у 2012 році КПК України з'явилась визначена законодавцем класифікація учасників кримінального процесу, а саме:

- 1) суд, суддя, слідчий суддя, присяжний;
- 2) сторона обвинувачення (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України);
- 3) сторона захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники);

4) потерпілий, його представник (законний представник);

5) інші учасники кримінального провадження (цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, зокрема викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник).

Альтернативною можна вважати класифікацію учасників кримінального провадження з урахуванням покладених на них кримінальних процесуальних функцій:

1) учасники, які виконують функцію правосуддя та судового контролю (суд, суддя, присяжний, слідчий суддя);

2) учасники, які виконують функцію обвинувачення (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор та інші);

3) учасники, які виконують функцію захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий та інші);

4) потерпілий, його представник та законний представник;

5) інші учасники (заявник, конфіденційний співробітник, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, свідок та інші).

33. СУД, СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ПРИСЯЖНИЙ

Суд

Серед усіх учасників кримінального провадження лише суд як колегіальний орган посідає особливе місце, бо тільки йому належить право не лише визначати винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, але й своїм вироком піддати його кримінальному покаранню. Суд – це єдиний орган держави, наділений правом здійснювати правосуддя.

Діяльність судової системи в Україні регламентовано Конституцією України (Розділ VIII) та Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

У кримінальному процесі суди розглядають кримінальні справи інстанційно і, відповідно, поділяються на:

- суди першої інстанції (п. 22 ч. 1 ст. 3 КПК України);
- суди апеляційної інстанції (п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК України);
- суд касаційної інстанції (п. 21 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Починаючи з 2018 року, кримінальні провадження щодо корупційних злочинів в Україні розглядає Вищий антикорупційний суд (ВАКС) – вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України. Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства.

За загальним правилом кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею одноособово, крім випадків розгляду злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років або коли один з обвинувачених заявив клопотання про колегіальний розгляд, а також у разі слухання справи у ВАКС. Відповідно, кримінальне провадження в апеляційному та касаційному порядку здійснюється колегіально. У таких випадках один із суддів визначається головуючим.

Суддя

Правосуддя здійснюють судді та присяжні (п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України). За своїм процесуальним статусом суддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання та недоторканим. На посаду *судді* може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років,

є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть передбачатися додаткові вимоги для призначення на посаду судді (ч. 3 ст. 127 Конституції України).

До основних повноважень суду (судді) під час судового розгляду можна віднести такі: обрання, скасування або зміну запобіжного заходу в суді (ст. 331 КПК України), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК України), застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України), об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України) та проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України).

З метою забезпечення об'єктивного і неупередженого розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями з додержанням принципів черговості й однакової кількості проваджень для кожного судді в судах запроваджено автоматизовану систему документообігу.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція окружного суду (ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Провадження в суді присяжних є особливим порядком провадження в суді першої інстанції.

Присяжний має право: брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, робити нотатки під час судового засідання, з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам та іншим особам, які допитуються, просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів та ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. Під час розгляду і вирішення кримінального провадження присяжні користуються повноваженнями судді, а також виконують обов'язки, визначені пунктами 1, 2, 4–6 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ч. 2 ст. 386 КПК України.

Слідчий суддя

Слідчий суддя (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України) є представником суддівського корпусу суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду (у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, тобто у разі надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій). Слідчий суддя у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Особливість повноважень слідчого судді впливає із специфіки його діяльності й завдань. Повноваження слідчого судді на досудовому провадженні проявляються залежно від їх процесуальної спрямованості, а саме під час:

- застосування заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад під час розгляду клопотання про привід, про тимчасовий доступ до речей і документів, про застосування запобіжного заходу);

- проведення процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини (наприклад під час розгляду клопотання про проведення обшуку, про проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій);

- розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування (наприклад ухвалення рішення про зобов'язання внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР у разі бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора).

34. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Прокурор – це учасник кримінального провадження зі сторони обвинувачення, який обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», та здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також підтримує державне обвинувачення (пункти 3, 15 ч. 1 ст. 3, ст. 36 КПК України).

Систему прокуратури України становлять:

- 1) Офіс Генерального прокурора;
- 2) обласні прокуратури;
- 3) окружні прокуратури;
- 4) Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Прокурорами призначаються громадяни України, які мають вищу юридичну освіту (спеціаліст, магістр), стаж роботи в галузі права (стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра) від двох до п'яти років залежно від посади та володіють державною мовою.

Процесуальне керівництво прокурором розглядається як організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України.

Державне обвинувачення в процесуальній діяльності прокурора полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Підставою участі прокурора у кримінальному провадженні є факт його перебування на відповідній посаді прокурора, а для прокурора як процесуального керівника – постанова керівника прокуратури про визначення прокурора (групи прокурорів) у кримінальному провадженні.

Прокурор є єдиним учасником кримінального провадження, обов'язкова участь якого передбачається на всіх стадіях кримінального процесу. Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення, що означає його незмінність.

Варто відмежовувати повноваження прокурора як керівника прокуратури від повноважень прокурора як процесуального керівника. Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування.

Прокурора і слідчого наділено схожими повноваженнями, фактично вони працюють «в парі», але для слідчого прокурор завжди залишається процесуальним керівником, який приймає остаточне процесуальне рішення (повідомлення про підозру), або «процесуальним фільтром», який скеровує клопотання до слідчого судді (наприклад про застосування заходів забезпечення кримінального провадження).

Система повноважень прокурора, визначена у ч. 2 ст. 36 КПК України, є доволі об'ємною і різноаспектною. Для зручності їх усвідомлення пропонуємо розглядати ці повноваження крізь призму їх мети та спрямованості:

1) повноваження, спрямовані на виявлення порушень закону (доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих);

2) повноваження, спрямовані на усунення порушень закону (починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України);

3) повноваження, спрямовані на попередження порушень закону (погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання).

35. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО ТА КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Слідчий – це учасник кримінального провадження зі сторони обвинувачення, який обіймає посаду, передбачену ч. 2 ст. 38 КПК України, уповноважений здійснювати досудове розслідування злочинів.

Законодавець у п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України, визначаючи поняття слідчого, включив до нього також й детектива, як службову особу Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

На відміну від інших учасників кримінального провадження, уповноважених на здійснення кримінального провадження, правовий статус слідчого закріплено лише у ст. 40 КПК України, попри те, що потреба у галузевому законі є нагальною. Обсяг процесуальних повноважень, а також процесуальний статус слідчого не є пов'язаними з його відомчою належністю.

Підставою участі слідчого у кримінальному провадженні є факт самостійного внесення ним відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також визначення керівником органу досудового розслідування його як слідчого у кримінальному провадженні.

Зміст і напрям діяльності слідчого визначаються завданнями кримінального провадження, вказаними у ст. 2 КПК України.

Слідчий є процесуально самостійним учасником і у своїй діяльності керується законом. Елементами процесуальної самостійності слідчого є його право починати досудове розслідування, приймати процесуальні рішення у кримінальному провадженні й оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням. Чинний КПК України значно зменшив межі процесуальної самостійності та незалежності слідчого, надавши прокуророві повноваження щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. КПК України закріпив алгоритм дій слідчого у разі незгоди прокурора з його діями (непідтримання прокурором клопотання слідчого до слідчого судді про вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій), а також визначив можливість слідчого оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, крім окремих випадків (за ч. 6 ст. 217 КПК України не може бути оскаржене рішення прокурора про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування).

Повноваження слідчого, що визначають його процесуальний статус визначено у ч. 2 ст. 40 КПК України. До них належать такі: починати досудове розслідування, проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру, за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження, приймати процесуальні рішення, зокрема щодо закриття кримінального провадження, та здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Отже, повноваження слідчого пов'язано з:

- початком досудового розслідування;
- рухом кримінального провадження;
- забезпеченням прав та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- повноваження щодо формування обвинувачення.

Відомче керівництво за діяльністю слідчих підрозділів здійснює керівник органу досудового розслідування. У відповідності до п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України ним є начальник ГСУ, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки чи органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, перший заступник або заступник Директора ДБР, керівник (начальник) ГСУ, слідчого управління, відділу органу ДБР, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів або підрозділу внутрішнього контролю НАБУ та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Керівник органу досудового розслідування організовує та здійснює досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого, а також виконує інші повноваження, передбачені ч. 2 ст. 39 КПК України.

36. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ДІЗНАВАЧА ТА КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДІЗНАННЯ

Дізнавач – це учасник кримінального провадження зі сторони обвинувачення, який обіймає посаду, передбачену ч. 3 ст. 38 КПК України, уповноважений здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Для з'ясування відмінностей у компетенції дізнавача та слідчого необхідно звернутись до положень ст. 12 КК України, де визначено, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Відповідно, досудове розслідування кримінальних проступків здійснює дізнавач, а досудове розслідування злочинів здійснює слідчий.

Процесуальним статусом дізнавача в Україні наділено службових осіб підрозділів дізнання або уповноважених осіб інших підрозділів. Законодавець обмежився перелічуванням відповідних установ (органи Національної поліції, органи безпеки, орган, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органи Державного бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України), не визначивши при цьому, які особи і яких підрозділів є уповноваженими на здійснення дізнання. По факту це вказує на створення «штатних» підрозділів дізнання, а там, де їх не буде, обов'язки дізнавачів покладатимуться на окремих службових осіб. Так, наприклад, у поліції за наказом МВС України від 20.05.2020 № 405 «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» утворено окремі самостійні підрозділи дізнання. Водночас наказом МВС України від 19.06.2020 № 468 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» підрозділи ДОП уповноважено на здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Підставою участі дізнавача у кримінальному провадженні є факт самостійного внесення ним відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також визначення керівником органу досудового розслідування його як дізнавача у кримінальному провадженні.

Під час здійснення дізнання повноваження дізнавача прирівнюються до повноважень слідчого з деякими винятками, а саме: з можливих негласних слідчих (розшукових) дій дозволено проводити дії, визначені у ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України; у разі застосування запобіжних заходів дозволено застосовувати затримання, особисте зобов'язання та особисту поруку. Водночас дізнавача наділено додатковими процесуальними можливостями на початковому етапі досудового розслідування. Так, дії дізнавача щодо з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР, визначені у ч. 3 ст. 214 КПК України, можуть бути визнані процесуальними джерелами доказів. Зокрема, дізнавач до внесення відомостей в ЄРДР має право:

- 1) відфрмати пояснення;
- 2) направляти особу для проведення медичного освідування;
- 3) залучати спеціаліста й отримувати від нього висновок, знімати показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки та відеозапису;
- 4) вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлено під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Повноваження дізнавача визначено у ст. 40-1 КПК України. Дізнавач, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності.

Відомче керівництво за діяльністю підрозділів дізнання здійснює *керівник органу дізнання*. Відповідно до п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України ним є начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівник органу досудового розслідування. Керівник органу дізнання організовує дізнання, також він уповноважений: визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання, відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою

прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача, ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачеві письмові вказівки, що не суперечать рішенням і вказівкам прокурора, вживати заходів для усунення порушень вимог законодавства у разі їх допущення дізнавачем та здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

37. ЗАЯВНИК І ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Заявник як учасник кримінального провадження – це фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим (ст. 60 КПК України).

У 2012 році законодавець уперше виокремив такого учасника, як заявник, наділивши його власним процесуальним статусом з моменту звернення до органу державної влади. Потреби у складанні окремого рішення про визнання особи заявником немає. Жодних вимог вікового або іншого характеру законодавець до заявника не висуває. Заявник зазвичай є першим, із ким комунікує службова особа, наділена повноваженнями на ведення кримінального провадження. Важливою рисою заявника є відсутність у нього інтересу у процесі. У подальшому така особа допитується за правилами допиту свідка. Саме на підставі повідомлення (усного або письмового) про кримінальне правопорушення слідчий вносить відомості до ЄРДР.

Хоча заявник не має власного інтересу, його наділено правами та обов'язками. Права заявника: отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію, отримувати витяг з ЄРДР, подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи й отримати інформацію про закінчення досудового розслідування. Процесуальні обов'язки заявника законодавством не визначено. При цьому така особа може нести кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Різнovidом заявника у кримінальному провадженні є викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування (п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України). Викривач користується правами заявника, а також має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням, і на виплату винагороди.

Потерпілий як учасник кримінального провадження – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55 КПК України). Це єдиний учасник, якого законодавець не відніс до сторони обвинувачення, захисту та інших учасників, надавши йому власний процесуальний статус. Лише в судовому провадженні в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення потерпілий може виступати як представник сторони обвинувачення.

Потерпілого слід відрізнити від заявника через наявність у нього власного інтересу, зумовленого вчиненням щодо нього кримінальним правопорушенням. Процесуальний статус потерпілий отримує автоматично після звернення до органу державної влади із заявою про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до провадження як потерпілого. Підтвердженням набуття особою процесуального статусу потерпілого є отримання ним пам'ятки про процесуальні права й обов'язки.

Від позиції потерпілого в кримінальних провадженнях, що здійснюються у формі приватного обвинувачення, залежить їх початок та майбутній результат. Так, наприклад, у разі заподіяння потерпілому умисного легкого тілесного ушкодження кримінальне провадження розпочинається лише за його заявою.

Реалізуючи своє право у кримінальному провадженні на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, потерпілий може заявити цивільний позов та набути процесуального статусу *цивільного позивача*.

Права потерпілого: бути повідомленим про свої права та обов'язки, знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду; заявляти відводи та клопотання; за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді або суду; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у разі закриття цього провадження; застосовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій, у яких він бере участь; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення і користуватися іншими правами.

Потерпілий зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття, не перешкоджати встановленню обставин учинення кримінального правопорушення, не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора чи суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні та які становлять охоронювану законом таємницю.

38. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Підозрюваний як учасник кримінального провадження зі сторони захисту – це особа:

- 1) якій повідомлено про підозру;
- 2) особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;
- 3) особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй через невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ст. 42 КПК України).

Усі вказані моменти об'єднує обов'язкова наявність письмового повідомлення про підозру, яке, по суті, і є основним способом надання особі статусу підозрюваного. Підтвердженням набуття особою процесуального статусу підозрюваного є отримання нею пам'ятки про процесуальні права й обов'язки.

Одне з положень конституційної засади презумпції невинуватості визначає особу невинуватою до моменту доведення її вини в законному порядку і встановленню обвинувальним вироком суду. Тому факт набуття особою статусу підозрюваного означає для неї можливість реалізувати право на захист від обвинувачення і право не свідчити проти самої себе. Забезпечення підозрюваному реальної можливості захисту є необхідною умовою засади змагальності, за якої результат судового розгляду щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності залежить від обґрунтованості позиції сторін. Процесуальна складова статусу підозрюваного значно посилюється завдяки забезпеченню участі захисника.

Час перебування особи у статусі підозрюваного законом не визначено, але він впливає з окремих положень КПК України та становить:

- 24 години з моменту фактичного затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, якщо особі не вручено письмове повідомлення про підозру;
- від 72 години до одного місяця у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

– до шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину;

– до дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Динаміка кримінального процесу через проходження кримінальним провадженням стадій у разі передання обвинувального акта до суду змінює статус особи з підозрюваного на обвинуваченого.

Обвинувачений (підсудний) як учасник зі сторони захисту – це особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду.

Основними правами підозрюваного, обвинуваченого є: право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту мати такі побачення без обмеження їх кількості та тривалості; на участь захисника у проведенні допиту й інших процесуальних дій та інші права.

Обвинувачений також має право: брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їх допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення, збирати і подавати суду докази, висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження, виступати в судових дебатах та інші права.

Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді або суду; надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді.

39. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Для запобігання порушенню прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, які не можуть самостійно реалізувати свої процесуальні права, законодавець передбачив додаткові можливості дотримання їх прав за допомогою участі у кримінальному провадженні законних представників.

Законний представник підозрюваного, обвинуваченого як учасник зі сторони захисту залучається до участі у процесуальній дії якщо:

- підозрюваний, обвинувачений є неповнолітнім;
- він є особою, визнаною у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною (ст. 44 КПК України).

Законодавець визначив коло осіб, які можуть бути законними представниками підозрюваного, обвинуваченого:

- батьки (усиновлювачі);
- опікуни чи піклувальники особи,
- інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї;
- представники органів опіки і піклування, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Процесуальний статус у кримінальному провадженні вказані особи отримують за наявності відповідних документів, що надають їм право бути законним представником, на стадії досудового розслідування після винесення дізнавачем, слідчим чи прокурором постанови, а під час судового розгляду – після постановлення ухвали про залучення законного представника.

Законний представник підозрюваного, обвинуваченого користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику (давати пояснення, показання або відмовитися їх давати). Представник не має права

використовувати свої повноваження на шкоду інтересам особи, яку він представляє.

Процесуальних обов'язків у законного представника підозрюваного, обвинуваченого немає. Гарантією виконання процесуальних функцій є обов'язкова відповідність процесуального інтересу законного представника інтересам обвинуваченого або підозрюваного.

40. ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЙОГО ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС

Захисник як учасник кримінального провадження зі сторони захисту – це адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ст. 45 КПК України). Захисник не замінює свого підзахисного, а є його правозаступником, діє поряд з ним і є самостійним учасником кримінального процесу.

Визначення поняття «адвокат», яким є фізична особа, що здійснює адвокатську діяльність, подано у п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Займатися адвокатською діяльністю може фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Відомості про адвоката мають міститися у Єдиному реєстрі адвокатів України.

Варто відмежовувати адвоката для підозрюваного від адвоката для потерпілого. У першому разі це захисник, а у другому – представник. Захисник і представник – це процесуальний статус, а адвокат – це професія.

Захисник, на відміну від прокурора та слідчого, які діють від імені держави, не є суб'єктом владних повноважень, натомість

він як представник підзахисного має адвокатський статус, тому, крім прав, визначених для підозрюваного, захисник користується низкою професійних прав адвоката, визначених спеціальним законом, здійснення і реалізація яких повною мірою надає можливість забезпечувати право особи на захист. При цьому невід'ємним правом підозрюваного (обвинуваченого) є право давати показання.

Процесуальні права захисника визначаються і походять від прав його підзахисного, які мають бути у пріоритеті. Крім того, захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора чи суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості.

Обов'язки захисника: використання засобів захисту, передбачених КПК України та іншими законами України; прибуття для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого; нерозголошення відомостей, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

У вузькому розумінні роль захисника зводиться до «процесуального суперництва» (протистояння) із представниками сторони обвинувачення.

41. ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЇ

Стаття 20 КПК України містить положення щодо забезпечення права на захист підозрюваного як обов'язку слідчого, прокурора, слідчого судді та суду у вигляді роз'яснення підозрюваному, обвинуваченому його прав та через забезпечення такого права кваліфікованою правовою допомогою обраним або призначеним захисником. Крім того, у цій нормі більш

повно деталізовано саме поняття права на захист, яке полягає у наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому та засудженому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

В Україні правова допомога надається на платній та безоплатній основі. Для надання безоплатної вторинної правової допомоги створено мережу центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги, представники яких забезпечують у найкоротші строки конституційне право громадянина на захист від обвинувачення (Закон України «Про безоплатну правову допомогу»).

Захисник залучається підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами до участі у кримінальному провадженні будь-якої миті як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

Поняття «залучення захисника» має два різнопланові аспекти: реалізацію права підозрюваного, обвинуваченого на професійний захист адвокатом та обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду.

Якщо участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений його не залучив, заявив клопотання про залучення захисника, але через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно, або якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішать, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його, слідчий або прокурор виносять постанову, а слідчий суддя та суд постановляють ухвалу, якою доручають відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

У разі залучення захисника підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. У такому разі жодних процесуальних рішень у формі постанови або ухвали не приймається, ідеться виключно про подання захисником документів, які підтверджують повноваження захисника.

Законодавець передбачив участь у кримінальному провадженні і так званого «тимчасового» захисника, якого запрошують для проведення окремої процесуальної дії у разі, коли завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у її проведенні чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника, чи якщо прибуття обраного захисника неможливе.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Установлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається. Положеннями ч. 1 ст. 50 КПК України також не передбачено винесення слідчим або прокурором постанови про допуск захисника до участі у кримінальному провадженні.

42. ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА

З метою реалізації засад забезпечення права на захист та доступу до правосуддя законодавець установив випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні.

Це зумовлено тим, що особи з неповною дієздатністю чи недієздатні є найменш захищеними через свій стан. Порушення процесуальної форми найчастіше здійснюється саме у провадженні стосовно таких осіб. Обов'язкова участь захисника в разі особливо тяжких злочинів передбачається через можливість застосування найсуворішого виду кримінального покарання аж до довічного позбавлення волі. Випадки особливої участі захисника визначено у ст. 52 КПК України.

У кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника щодо особливо тяжких злочинів, а також у таких випадках: щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру; щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права; щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування; щодо реабілітації померлої особи; щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження; у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Крім того, положення ч. 1 ст. 330 КПК України визначають обов'язок суду залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту, якщо обвинувачений за повторне порушення порядку судового засідання був видалений за ухвалою суду із зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду і якщо його не представляє захисник. Тобто, як видно із зазначеної норми, судовий розгляд (чи його частина) в жодному разі не може відбутися без представника сторони захисту. І якщо обвинувачений був видалений із зали судового засідання, то участь захисника на час його видалення є обов'язковою.

43. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО

Положення ч. 1 ст. 59 Конституції України надають кожному право на правову допомогу, що передбачає гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. Відповідно до ст. 56 КПК України у потерпілого відсутнє право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави, і випадків безоплатної правової допомоги теж не передбачено. Натомість п. 8 ч. 1 ст. 56 КПК України надав потерпілому право мати представника чи законного представника. Право потерпілого на представника є тотожним праву підозрюваного (обвинуваченого) на захисника. Проте механізм забезпечення для цих учасників є нерівнозначним. Для підозрюваного участь захисника може бути безкоштовною, тоді як представник потерпілого надає свої послуги на договірній основі.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення *представника потерпілого*, проте зі змісту КПК України можна виокремити таких осіб:

– особа, яка у кримінальному провадженні може бути захисником;

– керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні у разі, коли потерпілим є юридична особа (ст. 58 КПК України).

У тих випадках, коли потерпілим є фізична особа, яка не має можливості самостійно і повноцінно реалізувати свої процесуальні права, наприклад унаслідок фізичного чи психічного стану, і стає необхідною обов'язкова участь законного представника. Для потерпілого участь представника та законного представника є гарантією ефективної реалізації права та законних інтересів.

Повноваження представника потерпілого на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із адвокатом;
- копією установчих документів юридичної особи, якщо представником потерпілого є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;
- довіреністю, якщо представником потерпілого є працівник юридичної особи, яка є потерпілою.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, крім тих, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (давати пояснення, показання або відмовитися їх давати). Представник не має права використовувати свої повноваження на шкоду інтересам особи, яку він представляє. Повнолітній і дієздатний потерпілий будь-якої миті може відмовитись від представника і продовжувати захист своїх інтересів самостійно.

44. ЕКСПЕРТ, СПЕЦІАЛІСТ І ПЕРЕКЛАДАЧ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ

Ефективно виконувати завдання кримінального судочинства неможливо без використання слідчим, прокурором та судом під час кримінального провадження спеціальних знань обізнаних осіб. Їх застосування надає можливість вирішити питання, що не належать до категорії правових і перебувають поза межами професійних знань вищевказаних суб'єктів.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи

комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України).

У кримінальному провадженні спеціалістом є незацікавлена особа, яка залучається до проведення слідчих (розшукових) дій для надання консультацій. Як спеціаліст може бути запрошена будь-яка особа, коло знань або вмінь якої передбачає надання інформації, необхідної в кримінальному провадженні, наприклад, ювелір може запрошуватися для забезпечення належного опису знайдених речей.

Відмінною рисою експерта та спеціаліста є різна правова оцінка результатів їхньої практичної професійної діяльності, а саме:

- висновок експерта оцінюється як доказ;
- висновок (консультація) спеціаліста має інформативний характер; проте на виконання вимог ст. 298-1 КПК України у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків висновок спеціаліста також може визнаватись доказом.

До участі у кримінальному провадженні експерт залучається за дорученням (постановою) сторони провадження, порядок залучення спеціаліста законом не визначено. За завідомо неправдивий висновок для експерта та спеціаліста передбачено відповідальність.

Серед основних прав експерта, визначених у ч. 3 ст. 69 КПК України, виділимо такі: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження, тощо.

Основними обов'язками експерта є такі: особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний

письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту; забезпечити збереження об'єкта експертизи тощо.

Серед основних прав спеціаліста, визначених у ч. 4 ст. 72 КПК України, виділимо такі: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів тощо.

Основними обов'язками спеціаліста є такі: прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду, давати пояснення з поставлених запитань тощо.

У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) (ст. 68 КПК України). *Перекладач* є незацікавленим учасником кримінального провадження, який вільно володіє мовою кримінального судочинства, а також рідною чи іншою мовою, якою володіють інші учасники провадження, усно перекладає з однієї мови на іншу, а також робить письмовий переклад процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному (обвинуваченому), який не володіє мовою судочинства, на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє. Правила, що стосуються перекладача, поширюються на особу, запрошену до участі в кримінальному провадженні для роз'яснення знаків німого чи глухого.

Перекладач має право ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу, знайомитися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження; одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до

кримінального провадження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, заявити самовідвід, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом, не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора чи суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

45. СВІДОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЙОГО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ. ОСОБИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОПИТУ ЯК СВІДКИ

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, викликана для давання показань (ст. 65 КПК України).

Свідок як учасник кримінального провадження не належить до сторін кримінального провадження. Як свідки можуть у подальшому бути допитані більшість з учасників кримінального провадження: заявник, понятий і навіть експерт.

Свідок не має можливості впливати на перебіг кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування та оскаржувати такі рішення. Перебування особи у статусі свідка в часовому плані не обмежено. Особа, викликана та допитана як свідок, залишається у вказаному процесуальному статусі й після виконання процесуальних дій, тобто протягом усього кримінального провадження.

Особа набуває статус свідка одразу після її офіційного виклику на допит. Роз'яснення прав свідку відбувається безпосередньо перед початком його допиту. Ключовою особливістю процесуального статусу свідка є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання.

Закон визначає коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку чи ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні такої угоди;

9) особи, до яких застосовано заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовано заходи безпеки, – щодо цих даних;

11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків;

Права свідка: знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується; користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних

дій правовою допомогою адвоката; відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які не підлягають розголошенню; давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; користуватися нотатками і документами під час давання показань у тих випадках, коли ті стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті; на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань; ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; заявляти відвід перекладачу.

Свідок зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора чи суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

46. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗИВАЧ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ВІДПОВІДАЧ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди та яка пред'явила цивільний позов (ст. 61 КПК України).

Необхідність участі цивільного позивача у кримінальному провадженні зумовлюється його завданнями. Спільний розгляд

судом кримінальної справи та цивільного позову наближає момент відшкодування завданої потерпілому шкоди до моменту вчинення кримінального правопорушення.

Права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду. Складання окремої постанови чи ухвали законом не передбачено.

Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитися від нього до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення.

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння та якій пред'явлено цивільний позов (ст. 62 КПК України).

Осіб, які несуть цивільну відповідальність у кримінальному провадженні, умовно можна поділити на дві групи:

- 1) особи, які безпосередньо завдали шкоду;
- 2) особи, які згідно із законодавством України несуть матеріальну та/або моральну відповідальність за протиправні дії інших осіб.

У першому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений є суб'єктом кримінального правопорушення, який може самостійно нести як кримінальну, так і цивільну відповідальність, його не треба визнавати цивільним відповідачем. Відшкодувати завдані збитки він буде у статусі підозрюваного, обвинуваченого, засудженого.

У другому випадку як цивільні відповідачі можуть бути притягнуті батьки, опікуни, піклувальники й інші особи, а також підприємства, установи й організації (навчальні, виховні та лікувальні заклади, власники джерел підвищеної небезпеки, підприємства й організації, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану їх працівниками під час виконання ними своїх

трудовах (службових) обов'язків, тощо), які в межах закону несуть матеріальну та моральну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та якій пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому гл. 9 КПК України. Такі особи мають бути залучені до участі в кримінальному процесі за ініціативи як цивільного позивача, так і органів досудового розслідування, прокуратури чи суду. Рішення про притягнення як цивільного відповідача приймають щодо кожної особи, яка відповідно до Цивільного кодексу України несе матеріальну та/або моральну відповідальність за шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, за наявності доказів, що підтверджують цю обставину.

Цивільний відповідач набуває процесуального статусу із часу подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду. Складання окремої постанови чи ухвали законом не передбачено. Цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право визнавати позов повністю чи частково або заперечувати проти нього.

За загальним правилом інтереси цивільного позивача та цивільного відповідача можуть бути представлені їх представником (законним представником).

47. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ВІДВОДУ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДДІ, ПРИСЯЖНОГО, ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО, ЗАХИСНИКА, ПРЕДСТАВНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відвід (самовідвід) – це кримінальний процесуальний інститут, що містить умови, за яких особа не може брати участь у конкретному кримінальному провадженні, а також забезпечення заяви особи з вимогою щодо її усунення від участі у провадженні. Інститут відводу є гарантією законного і неупередженого процесуального рішення. Прийняття рішення учасником провадження, який підлягає відводу, ставить під сумнів його легітимність і підлягає скасуванню, відповідно, отримані

докази можуть бути визнані недопустимими. Відведені учасники підлягають заміні. Відводу (самовідводу) підлягають такі незацікавлені у результатах розслідування і розгляду учасники провадження:

- слідчий суддя, суддя, присяжний;
- прокурор, слідчий, дізнавач;
- захисник, представник;
- спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, експерт, секретар судового засідання.

Обставини, що виключають можливість участі у кримінальному провадженні, – це передбачені законом обставини, що породжують сумнів у безсторонності, неупередженості певних осіб і тягнуть за собою неможливість їх участі в кримінальному судочинстві. Ці обставини можуть мати як суб'єктивний характер і стосуватися особистих зв'язків, так і об'єктивний характер – стосуватися процесуального статусу цих осіб.

Заяви про відвід можуть бути заявлені як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження. Заяви про відвід під час досудового розслідування подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу. Заяви про відвід під час судового провадження подаються до початку судового розгляду. Подання заяви про відвід після початку судового розгляду допускається лише у випадках, якщо підстава для відводу стала відомою після початку судового розгляду. Відвід має бути вмотивованим.

Слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні: якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах провадження; за наявності інших обставин, які спричиняють сумнів у його неупередженості; у разі порушення порядку визначення слідчого

судді чи судді для розгляду справи. Якщо суддя брав участь у кримінальному провадженні на попередніх стадіях, у подальшому його участь є недопустимою.

Прокурор, слідчий чи дізнавач не має права брати участь у кримінальному провадженні, якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації чи перекладач; якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах кримінального провадження, або якщо існують інші обставини, які породжують обґрунтовані сумніви в його неупередженості. Участь прокурора у попередніх стадіях не є перепорою для його участі у наступних стадіях процесу.

Захисник або представник підлягають відводу у таких випадках: якщо він у цьому провадженні надає або раніше надавав правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання); якщо він є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду.

Залежно від учасника, який підлягає відводу, закон визначає службову особу, яка вирішує це питання. Так, відвід слідчого судді або суду уповноважений розглядати інший суддя. Усі інші відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя, а під час судового провадження – суд, який його здійснює.

48. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА ВЛАСТИВОСТІ ДОКАЗІВ

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють

наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України).

Поняття «доказ» є структурованим і складається з таких взаємопов'язаних елементів: 1) фактичних даних, що мають значення у кримінальному провадженні (зміст); 2) процесуальної форми закріплення фактичних даних (спосіб існування в матеріалах кримінального провадження); 3) носія відомостей (зовнішній вираз). Інакше кажучи, існування фактичних даних без певного джерела та носія є неможливим. А відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, яка визначає процесуальну форму існування фактичних даних у кримінальному провадженні, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів.

Слід зазначити, що під «фактичними даними» розуміють не самі факти, а відомості про них, адже факти – це події та явища дійсності, які не можна приєднати до кримінального провадження. Через те під час доказування в кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та інші особи, які беруть участь у процесі доказування, оперують відомостями про події та явища дійсності, що утворюють зміст певних джерел доказів. Навіть у разі безпосереднього сприйняття слідчим, дізнавачем чи прокурором обставин події кримінального правопорушення у процесі здійснення слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду, освідчування чи обшуку, вони оперують як доказами не фактами, а лише відомостями про них, які зафіксовано у встановленому законом порядку (в протоколах слідчих (розшукових) дій). Так, наприклад, змістом такого доказу, як показання свідка, будуть фактичні дані, які свідок повідомляє на допиті, а формою – саме повідомлення, зроблене свідком на допиті та зафіксоване у протоколі (зміст – відомості, форма – сам документ).

Властивостями будь-якого доказу є належність, допустимість і достовірність, а сукупності доказів – їх достатність. Лише наявність усіх цих ознак дає змогу використовувати конкретні фактичні дані як докази у кримінальному провадженні.

Належність доказу означає його придатність прямо чи опосередковано підтверджувати наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також можливість чи неможливість використання інших доказів. Критеріями визначення «належності» доказів є, по-перше, значення для кримінального провадження обставин, які встановлюються конкретними доказами, а, по-друге, значення цих доказів для встановлення саме таких обставин.

Допустимість – це властивість доказу, пов'язана з можливістю його використання у кримінальному провадженні, що означає законність джерела, способу та процесуального порядку отримання доказу. Згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо його отримано у порядку, встановленому КПК України.

Критеріями допустимості доказів є: 1) належний суб'єкт, правомочний проводити процесуальні дії, спрямовані на збирання доказів; 2) належне процесуальне джерело доказу; 3) належний процесуальний спосіб збирання доказів; 4) належний порядок проведення процесуальної дії як засобу збирання доказів.

Достовірність доказів означає правильність відображення в них фактів об'єктивної дійсності, яка є предметом досудового розслідування або судового розгляду. Інакше кажучи, достовірність – це відповідність доказу дійсності.

Достатність – це властивість сукупності доказів. Достатнім слід визнавати таку сукупність доказів, яка дає змогу прийняти правильне, законне та обґрунтоване рішення у кримінальному провадженні.

49. КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Класифікація доказів є підґрунтям для всебічного аналізу, визначення сутності та значення доказів, вибору оптимальних тактичних і методичних прийомів їх збирання і перевірки, сприяють врахуванню особливостей кожного виду доказів при їх оцінці та обґрунтуванні процесуальних рішень.

Докази неоднорідні за своєю природою, мають різні властивості та ознаки, які можуть слугувати підставою для їх класифікації.

Щодо *обставин, які підлягають доказуванню*, докази поділяються на прямі та непрямі.

Прямі докази – це ті, які безпосередньо вказують на наявність або відсутність конкретної обставини, що входить до предмета доказування (наприклад показання свідка, який бачив, як підозрюваний ударив потерпілого ножем).

Непрямі докази – це ті, які прямо не вказують на обставини, що входять до предмета доказування, але за їх допомогою можна зробити висновок про можливість (або неможливість) існування цих обставин. Вони зазвичай можуть указувати на проміжні факти, які, в свою чергу, підтверджують предмет доказування (головний факт) у сукупності з іншими доказами (наприклад показання свідків про неприязні стосунки між підозрюваним і потерпілим).

Стосовно *предмета обвинувачення* докази поділяються на обвинувальні та виправдувальні.

Обвинувальними є докази, що обґрунтовують, підтверджують підозру чи обвинувачення, тобто встановлюють наявність події кримінального правопорушення, винуватість у його вчиненні конкретної особи або декількох осіб, а також обставини, які обтяжують покарання обвинуваченого.

Виправдувальними є докази, що спростовують або пом'якшують обвинувачення, – свідчать про відсутність події кримінального правопорушення, непричетність особи до його вчинення, а також встановлюють обставини, які пом'якшують покарання обвинуваченого.

Варто зауважити, що поділ доказів на обвинувальні та виправдувальні подеколи може мати умовний характер, адже той самий доказ може бути в одній своїй частині обвинувальним, а в другій – виправдувальним (наприклад показання свідка, який бачив, що підозрюваний дійсно вдарив потерпілого, але зробив це, перебуваючи у збудженому стані, спричиненому образою з боку потерпілого).

Залежно від *наявності проміжних носіїв доказової інформації* докази можуть бути первинними і похідними.

Первинні докази – це ті, які виникли безпосередньо в результаті події вчиненого кримінального правопорушення, отримані з першоджерела (наприклад показання свідка-очевидця, оригінал документа тощо).

Похідні докази є результатом вторинного відображення слідів кримінального правопорушення, що походять від первинних доказових джерел інформації (наприклад відбитки слідів з місця події, ксерокопія документа тощо).

Похідні докази: а) можуть бути засобами виявлення первинних доказів, які без них виявилися б невідомими слідчому, дізнавачу, прокурору й суду; б) можуть бути засобом перевірки первинних доказів; в) можуть замінити первинні докази, якщо їх втрачено, або вони недоступні для слідчого, дізнавача, прокурора та суду.

За механізмом формування докази поділяються на особисті та речові.

Особисті докази – це ті, які походять від людей, містяться в показаннях, документах та висновках експертів. Спільним для різних груп особистих доказів є сприйняття особою і надання усно або письмово у мовній або в іншій формі відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Речові докази – це предмети матеріального світу, які стали об'єктами протиправних посягань, знаряддя вчинення кримінального правопорушення, предмети, які зберегли на собі його сліди або містять інші відомості про факти та обставини, що встановлюються під час кримінального провадження.

Залежно від *процесуального джерела доказів* вони поділяються на показання, речові докази, документи та висновки експертів.

50. ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ

Пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення, яке для суб'єктів доказування є подією минулого, може відбуватися лише опосередковано, воно здійснюється за допомогою *кримінального процесуального доказування* – врегульованої законом процесуальної діяльності, що полягає у збиранні,

перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України).

Кримінальне процесуальне доказування слід розглядати у двох аспектах: 1) доказування як дослідження фактичних обставин кримінального провадження; 2) доказування як логічне доведення певної тези, твердження, висновків у кримінальному провадженні.

Кримінальне процесуальне доказування як дослідження являє собою поєднання практичних дій і розумової діяльності учасників кримінального процесу, елементами якого є збирання, перевірка та оцінка доказів та їх джерел. На практиці ці елементи є невід'ємними один від одного й тісно взаємопов'язаними. Найважливішими ж елементами іншого виду кримінального процесуального доказування є формулювання певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) та наведення аргументів для її обґрунтування.

Процес доказування складається з таких елементів:

- 1) збирання доказів,
- 2) перевірка доказів,
- 3) оцінка доказів.

Збирання доказів – це діяльність суб'єктів доказування з виявлення, витребування, отримання, закріплення і збереження доказів у встановленому порядку. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України (ч. 1 ст. 93 КПК України). Термін «збирання доказів» є умовним, оскільки сторони та інші учасники кримінального провадження не збирають уже готові докази, останні поступово формуються під час доказової діяльності у процесі пошуку, виявлення, вилучення й отримання необхідної інформації та її фіксації.

Перевірка доказів здійснюється за допомогою їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, а також проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Метою перевірки доказів є пошук нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування

раніше зібраних доказів, а також з'ясування питання про їх достовірність. Перевірка доказів здійснюється як тими суб'єктами, що їх зібрали, так і іншими учасниками кримінального провадження. Наприклад, докази, які зібрав слідчий чи дізнавач, перевіряє прокурор під час погодження клопотань або затвердження обвинувального акта. Під час судового розгляду докази, зібрані сторонами кримінального провадження, перевіряє (досліджує) суд.

Оцінка доказів – це логічна розумова діяльність слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, розглядають кожен доказ окремо з погляду належності, допустимості й достовірності та всю сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України). Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування і є підставою для формування висновків про доведеність чи недоведеність обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Слід також зазначити, що КПК України наперед не визнає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею та судом, адже відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК України «жоден доказ не має наперед встановленої сили».

51. СПОСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Способами збирання доказів, які у загальних рисах визначено в ст. 93 КПК України, є такі:

1) проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій;

2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ

та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;

3) одержання доказів на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

4) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Проведення слідчих (розшукових) дій і такого їх різновиду, як *негласні слідчі (розшукові) дії*, є основним способом збирання доказів стороною обвинувачення. Це пояснюється тим, що слідчі (розшукові) дії спрямовано безпосередньо на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а виключною компетенцією їх проведення наділяються лише слідчий, дізнавач, відповідні оперативні підрозділи за письмовим дорученням слідчого, дізнавача або прокурора та прокурор.

Сторона захисту, потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, під час збирання доказів не мають права проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, проте закон надає їм право ініціювати проведення вказаних дій шляхом подання слідчому, дізнавачу або прокурору відповідних клопотань, які мають бути розглянуті в строк не більше трьох днів з моменту подання.

Сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, також мають право збирати докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій та актів перевірок. При цьому, на відміну від сторони обвинувачення, сторону захисту, потерпілого і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, наділено правом отримувати лише копії вказаних документів.

Сторона захисту, потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право збирати

докази також шляхом здійснення інших дій, здатних забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Так, наприклад, адвокат має право збирати докази відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 20).

До інших процесуальних дій, які є способами збирання стороною обвинувачення доказів, можна віднести будь-які передбачені КПК України процесуальні дії, спрямовані на отримання доказів.

Відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Міжнародно-правова допомога під час кримінального провадження надається відповідно до норм КПК України, а також чинних міжнародних договорів на підставі запиту до іншої держави (ст. 543 КПК України). Із запитом про міжнародну правову допомогу під час досудового розслідування може звернутися Офіс Генерального прокуратура, а під час судового провадження – Міністерство юстиції України (ст. 545 КПК України).

52. СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Суб'єктами доказування є державні органи та посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки та оцінки доказів у кримінальному провадженні, а також інші особи, які мають право брати участь у такій діяльності.

Суб'єктами доказування в кримінальному провадженні є:

1) слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор (як сторона обвинувачення);

2) підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (як сторона захисту);

- 3) потерпілий, його представник та законний представник;
- 4) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
- 5) третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та її представник (у частині, що стосується арешту майна);
- 6) цивільний позивач, його представник та законний представник (у частині, що стосується цивільного позову);
- 7) цивільний відповідач та його представник (у частині, що стосується цивільного позову);
- 8) слідчий суддя, суд, суддя, присяжний.

Кримінальний процесуальний закон України визначає суб'єктів доказування, на яких покладається *обов'язок доказування*. Так, обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, покладається на сторону обвинувачення, а в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення він покладається на потерпілого (ч. 1 ст. 92 КПК України). Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, наданих щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ч. 2 ст. 92 КПК України).

Учасники кримінального процесу, які представляють сторону захисту (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, їхні захисники та законні представники), мають право брати участь у доказуванні, збирати та подавати докази слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді та суду, однак жодним чином не зобов'язані спростовувати обвинувачення. Також установлений ст. 47 КПК України обов'язок захисника використовувати засоби захисту не означає, що він має доводити невинуватість особи.

Брати участь у доказуванні, збирати та подавати докази слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді й суду також мають право потерпілий, його представник та законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та її представник (у частині, що стосується арешту майна), цивільний позивач, його представник і законний

представник та цивільний відповідач і його представник (у частині, що стосується цивільного позову).

Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Крім того, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів та інших доказів (частини 1, 2 ст. 22 КПК України).

Слідчий суддя та суд, суддя і присяжний є активними учасниками процесу доказування, які досліджують докази, здійснюючи їх перевірку, оцінку та приймаючи на підставі цього відповідне рішення. Крім того, досліджуючи докази (здійснюючи їх перевірку) та оцінюючи їх, слідчий суддя і суд мають право отримувати докази, зокрема коли це прямо впливає із положень закону (наприклад право слідчого судді або суду доручити проведення експертизи) або якщо це необхідно для уточнення доказів, наданих сторонами.

53. ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, які слід установити у кожному кримінальному провадженні, є *предметом доказування*.

Відповідно до ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу

обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, були одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби або знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Предмет доказування є загальним для усіх кримінальних проваджень, будь-якого злочину чи кримінального проступку. Однак деякі особливості має предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України) та щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 505 КПК України).

Загальний предмет доказування конкретизується та доповнюється обставинами, які мають бути встановлені відповідно до положень статті КК України, за якою здійснюється кримінальне провадження.

Обставини, що становлять предмет доказування, і мають бути встановлені в кожному кримінальному провадженні в процесі кримінального процесуального доказування, утворюють головний факт, який підлягає доказуванню. Водночас під час здійснення кримінального провадження встановленню підлягають і так звані допоміжні факти (обставини), які не мають значення для доказування наявності чи відсутності події кримінального правопорушення, винуватості чи невинуватості певної особи тощо, але мають допоміжне, забезпечувальне

значення для встановлення обставин, які належать до предмету доказування у кримінальному провадженні, для застосування заходів процесуального примусу, зупинення або закриття кримінального провадження. Установлення під час кримінального процесуального доказування всього кола обставин, охоплюється поняттям «*обсяг дослідження*».

З поняттям «предмет доказування» є тісно пов'язаним поняття «*межі доказування*». Межі доказування визначаються необхідною та достатньою сукупністю доказів, яка, будучи зібраною у кримінальному провадженні, забезпечує прийняття законних, обґрунтованих та справедливих рішень. Якщо поняття предмета доказування відображає, що слід з'ясувати, встановити у кримінальному провадженні, то поняття «межі доказування» відображає обсяг та глибину дослідження всіх обставин у кримінальному провадженні.

54. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Процесуальні джерела доказів – це форма закріплення та збереження фактичних даних.

Процесуальними джерелами доказів відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України є такі:

- 1) показання;
- 2) речові докази;
- 3) документи;
- 4) висновки експертів.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим чи експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК України).

Такі учасники кримінального провадження, як підозрюваний, обвинувачений і потерпілий, мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду, а свідок та експерт зобов'язані давати показання. Свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому

суді та суду, а експерт – слідчому суді та суду в установленому КПК України порядку.

Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 98 КПК України).

Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 ст. 98 КПК України.

Документом як джерелом доказів є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України).

До документів за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок;

5) матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень і зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України).

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

55. ПОКАЗАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕВІРКИ ТА ОЦІНКИ

Відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України *показання як процесуальне джерело доказів* – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим чи експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

У ч. 4 ст. 95 КПК України міститься правило, обумовлене засадою безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України), що має принципове значення в доказуванні: суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, дізнавачу чи прокурору, або посилатися на них. Тому показання, надані під час досудового розслідування, мають значення доказів лише для обґрунтування процесуальних рішень слідчого, дізнавача та прокурора (крім тих показань, які отримано у порядку ст. 225 КПК України).

За загальним правилом особа надає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто. Винятком із цього правила є визначена ст. 97 КПК України можливість отримання показань з чужих слів, під якими розуміють висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Зважаючи на

те, що показання з чужих слів є похідними доказами, доказування треба спрямовувати на встановлення першоджерела відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Утім, суд у виняткових випадках має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

Від показань як джерела доказу слід відрізнити *пояснення*. Відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України сторони кримінального провадження, потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів, крім випадків, передбачених КПК України. Такий випадок визначено у ч. 1 ст. 298-1 КПК України: пояснення осіб є процесуальним джерелом доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.

Показання свідка є найбільш розповсюдженим джерелом доказів у кримінальному судочинстві. Свідком зазвичай є особа, не зацікавлена в результатах кримінального провадження. Разом із тим під час перевірки та оцінювання його показань слід урахувувати обставини, які можуть вплинути на їх достовірність, адже свідками можуть бути й родичі або друзі підозрюваного (обвинуваченого), особи, які були з ним у неприємних стосунках, тощо. Загалом на достовірність показань свідка можуть впливати фактори об'єктивного та суб'єктивного характеру. Тому з метою доведення недостовірності показань свідка законодавець надає право стороні кримінального провадження надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка (ч. 2 ст. 96 КПК України).

Оцінювання достовірності показань має важливе значення під час проведення допиту, оскільки спонукає сторони кримінального провадження до формулювання питань, спрямованих на можливість її здійснення. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 96

КПК України передбачає право сторін ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінювання достовірності показань свідка. Свідок зобов'язаний відповідати на такі запитання, і якщо його показання не узгоджуються з раніше наданими, його можуть допитати щодо попередніх показань і причин їх розбіжностей.

Показання експерта є схожими на показання свідка, оскільки здійснюються за правилами допиту свідків. Зазвичай допит експерта здійснюється, коли необхідно отримати будь-яке роз'яснення чи доповнення щодо проведеної експертизи, щоб не було підстав для проведення додаткових досліджень. Показання експерта не можуть замінити собою висновок експерта, оскільки його можуть допитувати лише після складання та подання висновку, а також після його попереднього аналізу й оцінювання. Результати допиту експерта можуть бути підставою для призначення додаткової чи повторної експертизи того ж виду, іншої експертизи, а також отримання зразків для порівняльного дослідження, без яких допитуваний експерт у даному ним висновку не може винести обґрунтованого висновку або навіть провести дослідження наданих об'єктів.

Показання потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого є не лише джерелом доказу, але й засобом захисту їхніх прав і законних інтересів. Це, а також процес формування їхніх показань слід ураховувати під час ретельної перевірки й оцінки показань зазначених осіб у сукупності з усіма обставинами, встановленими у кримінальному провадженні.

Особливість показань потерпілого, підозрюваного й обвинуваченого як засобу доказування полягає в тому, що вони походять від особи, безпосередньо зацікавленої в результатах кримінального провадження. Така зацікавленість передусім підозрюваного й обвинуваченого за відсутності відповідальності за давання завідомо неправдивих показань зобов'язує посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, особливо критично перевіряти та оцінювати їхні показання.

До предмету показань підозрюваного й обвинуваченого, крім усіх обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному

провадженні, входять також обставини, що стали підставою для підозри чи обвинувачення. Як різновиди показань підозрюваного й обвинуваченого розрізняють повне або часткове визнання чи заперечення ними своєї вини в інкримінованому кримінальному правопорушенні та самообмову.

56. ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗУ

Одним із видів процесуальних джерел доказів є *висновок експерта*, під яким слід розуміти докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 101 КПК України).

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Також кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Висновок має ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або про які довідовся під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Так, у тих випадках, коли об'єктом експертизи є факт, який не можна безпосередньо піддати експертному дослідженню (наприклад, стан психіки підозрюваного, обвинуваченого в момент вчинення кримінального правопорушення), експерт будує свої висновки на даних щодо цього факту, які є в показаннях свідків і потерпілих, у документах тощо. При цьому висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнано судом під час судового розгляду недопустимими (ч. 2 ст. 89, ч. 5 ст. 101 КПК України). Висновок експерта має бути однозначним і категоричним. Імовірний висновок доказового значення не має, проте може бути використаний як орієнтуюча інформація для висунення та перевірки версій, побудови

тактики здійснення досудового розслідування та кримінального провадження в цілому.

Незважаючи на те, що предметом експертного дослідження можуть бути будь-які обставини, встановлення яких має істотне значення для кримінального провадження, запитання, що ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. Так, експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення. Водночас якщо під час проведення експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право згадати про них у своєму висновку.

Експерт дає висновок у письмовій формі від свого імені, його попереджають про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки. Висновок підписується експертом (експертами). У разі якщо згоди між експертами не було досягнуто, складається декілька висновків експертів (за кількістю дкмोक) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями.

Згідно з вимогами ст. 102 КПК України у висновку експерта має зазначатися:

1) коли, де, ким (прізвище, ім'я, по батькові, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній під час проведення експертизи;

- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;
- 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- 6) докладний опис проведених досліджень, серед іншого методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;
- 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта має вмотивовуватись у відповідних постанові, ухвалі чи вирокі. Оцінюванню підлягають не лише відповіді експерта на поставлені питання. Вступна та дослідницька частини висновку експерта також мають важливе доказове значення, їх аналіз дає змогу правильно визначити кваліфікованість, обґрунтованість та повноту відповідей експерта і їх придатність для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Важливим етапом оцінювання висновку експерта є його зіставлення зі встановленими в кримінальному провадженні фактичними даними. Наявність суперечностей між ними може стати підставою для проведення додаткових слідчих (розшукових), судових дій або для призначення повторної експертизи.

57. РЕЧОВІ ДОКАЗИ: ПОНЯТТЯ ТА ПОРЯДОК ЗБЕРІГАННЯ

Згідно зі ст. 98 КПК України *речовими доказами* є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Дати вичерпний перелік речових доказів неможливо, тому закон, перелічуючи основні їх види, додатково вказує, що

речовими доказами є і інші речі, набуті кримінально-протиправним шляхом.

Стаття 100 КПК України визначає порядок зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію. Відповідно до загальних правил зберігання речових доказів, речовий доказ, наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, слід якнайшвидше повернути володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160–166, 170–174 КПК України. Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій його надано. Сторона кримінального провадження, якій надано речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні.

Речові докази, отримані або вилучені слідчим, дізнавачем або прокурором, оглядаються, фотографуються, докладно описуються в протоколі огляду та долучаються до провадження відповідною постановою. Слід зазначити, що законом не передбачено винесення окремої постанови про приєднання до кримінального провадження речових доказів, однак її наявність забезпечує визначеність у цьому питанні, а тому вбачається доцільною.

Зберігання речових доказів стороною обвинувачення також детально врегульовано Порядком зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104. Відповідно до цього Порядку речові докази, за винятком документів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, слід належним чином упакувати й опечатати. Спосіб упаковки має забезпечувати неможливість підміни або зміни вмісту без порушення її цілісності та схоронності вилучених (отриманих) речових доказів від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення. На речові докази,

які не можуть бути належним чином упаковані через громіздкість чи з інших причин, прикріплюється бирка у спосіб, що унеможливує її зняття, зміну або пошкодження. На упаковці (бирці) проставляються підписи осіб, які брали участь у процесуальній дії, та зазначаються інформація про вміст упаковки, найменування проведеної процесуальної дії, дата її проведення та номер кримінального провадження.

У ч. 6 ст. 100 КПК України передбачено винятки із загального правила зберігання речових доказів. Так, речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігати які через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню: 1) повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можна без шкоди для кримінального провадження; 2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді або суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; 3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді або суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан; 4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді або суду, якщо вони належать до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля. У цих випадках речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності можна зберегти зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК України, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть перебувати в іншому місці зберігання.

58. ПРОТОКОЛ ЯК ФОРМА ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ЗМІСТ ТА ВИМОГИ ДО СКЛАДАННЯ

Форми фіксування кримінального провадження передбачено у ст. 103 КПК України, відповідно до якої процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) у протоколи; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 3) у журналі судового засідання.

Протокол є основним способом фіксації факту проведення, перебігу й результатів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на стадії досудового розслідування.

У ст. 104 КПК України встановлено загальні вимоги для всіх протоколів, які можуть, у свою чергу, конкретизуватися у відповідних статтях КПК України, що регламентують порядок складання і зміст протоколу певної слідчої (розшукової) або іншої процесуальної дії.

Відповідно до ч. 3 ст. 104 КПК України протокол складається з таких частин:

1) вступної частини, яка мусить містити відомості про місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які були присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що осіб, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються під час проведення процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка мусить містити відомості про послідовність дій, отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, серед іншого виявлені та/або надані речі й документи;

3) заключної частини, яка мусить містити відомості про вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації, спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу та зауваження і

доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із його текстом. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами, що гарантує об'єктивність викладених у ньому відомостей. Протокол повинні підписати всі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою. Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчуються підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Особа, яка проводила процесуальну дію, може долучати до протоколу як додатки: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограму, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. З метою їх надійного збереження додатки до протоколів мають бути належним чином виготовленими й упакованими, а також засвідченими підписами слідчого, прокурора, спеціаліста й інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків (ст. 105 КПК України).

Обов'язок щодо складання протоколу під час досудового розслідування покладається безпосередньо на слідчого, дізнавача або прокурора, які проводять відповідну процесуальну дію. При цьому закон зобов'язує виконати цю вимогу під час її

проведення або безпосередньо після її закінчення. Отже, зволікання зі складанням протоколу може призвести до визнання його у подальшому недопустимим. Дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії, також входять до складу слідчої (розшукової) дії (ст. 106 КПК України), що обумовлено прагненням унеможливити їх пошкодження, запобігти спробам несанкціонованого доступу до них і забезпечити зберігання слідів, які на них залишились.

У разі фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі, до якого додається носій інформації.

Протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України належать до документів як процесуальних джерел доказів за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

59. ПОНЯТТЯ, ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Процесуальні строки, передбачені у чинному КПК України, дисциплінують учасників кримінальних процесуальних відносин, вносять сувору визначеність і послідовність у них, а також підвищують стабільність процесуального правозастосування та створюють умови для припинення правової невизначеності.

Поняття «строк» співвідноситься із загальноприйнятими правилами вимірювання і є похідним від часу, який об'єктивно існує і не залежить від свідомості і волевиявлення конкретних людей. Але, на відміну від часу, що збігає об'єктивно, процесуальний строк і його обчислення встановлює законодавець, а його недотримання тягне несприятливі негативні наслідки як процесуального характеру (наприклад відмову в прийнятті клопотання слідчим суддею через недотримання строку його

подання), так і дисциплінарного (наприклад покарання посадової особи за її бездіяльність у кримінальному провадженні). Законодавець завжди прагнув до оптимізації процесуальних дій, встановлюючи тривалість термінів для здійснення певних дій залежно від складності та значущості самої дії.

Оскільки функціональне значення строків спрямовано на здійснення процесуальних дій в оптимально допустимі строки, зазначимо, що *процесуальні строки* – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (ч. 1 ст. 113 КПК України).

Процесуальні строки за своєю природою є тісно пов'язаними із *розумними строками*. Їх співвідношення полягає у тому, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті в розумні строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. При цьому розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень, тобто процесуальні строки.

На виконання вимог, визначених у ст. 115 КПК України, процесуальні строки обчислюються годинами, днями і місяцями, а також можуть визначатися вказівкою на подію. Відповідно до визначених правил:

- у разі обчислення строку годинами строк закінчується в останню хвилину останньої години;
- у разі обчислення строку днями строк закінчується о двадцять четвертій годині останнього дня строку;
- у разі обчислення строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця; якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Під час обчислення строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком

строків тримання під вартою і проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

У разі, якщо відповідну дію треба здійснити в суді або в органах досудового розслідування, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах.

Під час обчислення процесуального строку до нього зараховуються вихідні і святкові дні, а в разі обчислення строку годинами – і неробочий час. Якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний за ним робочий день, за винятком обчислення строків тримання під вартою та перебування в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи.

У КПК України встановлено випадки, коли строк не вважається пропущеним, а саме:

– якщо скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту або передано особі, уповноваженій їх прийняти;

– для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у лікувально-профілактичному закладі охорони здоров'я чи закладі з надання психіатричної допомоги, спеціальній навчально-виховній установі, – якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення строку.

За наявності об'єктивно поважних причин (тяжка хвороба, відрядження, стихійне лихо, незаконне позбавлення свободи та інші обставини, через які особа не мала реальної змоги вчасно подати скаргу або інший документ), пропущений строк слід поновити за клопотанням зацікавленої особи ухвалою слідчого судді чи суду. Подання клопотання зацікавленою особою про поновлення пропущеного строку не припиняє виконання рішення, оскарженого з пропуском строку. Згодом таке рішення слідчого судді або суду можна буде оскаржити.

60. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИТРАТИ, ЇХ ВИДИ

Здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні та його розгляд у суді є витратною процедурою, що забезпечується за рахунок сторін кримінального провадження, але переважна їх частина покладається на державу. Разом із тим у КПК України не міститься визначення поняття процесуальних витрат, а виокремлено їх види та способи відшкодування і стягнення витрат. За загальноприйнятим правилом під *процесуальними витратами* необхідно розуміти витрати на кримінальне провадження, відшкодування яких покладається на учасників процесу.

Розмір процесуальних витрат не може бути довільним і встановлюється державою.

Видами процесуальні витрат і їх забезпеченням є такі.

1. *Витрати на правову допомогу* – це витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Такі витрати несе відповідний учасник, чії права і інтереси потребують захисту, крім випадків надання безоплатної правової допомоги за рахунок коштів Державного бюджету України, що є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого.

2. *Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження* – це витрати підозрюваного, обвинуваченого, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, його захисника або представника потерпілого, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту, найманням житла, виплатою добових (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також втрачений заробіток чи витрати у зв'язку із відривом від звичайних занять. Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження підозрюваного, обвинуваченого, захисника та представника, несуть підозрюваний, обвинувачений та особа, чії інтереси забезпечуються.

3. *Витрати, пов'язані із залученням, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів* несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучила

спеціаліста, перекладача чи експерта. Залучення потерпілих та участь перекладачів для перекладу показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України.

4. *Витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів*, здійснюються за рахунок Державного бюджету України.

За загальним правилом питання, пов'язані із процесуальними витратами, вирішуються судом під час постановлення вироку або ухвали, які можуть бути оскаржені.

61. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ШКОДИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ВІДШКОДУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Серед визначених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження займає пріоритетну позицію, оскільки, крім захисту публічних інтересів, метою кримінальної процесуальної діяльності є захист прав та інтересів осіб, яким унаслідок вчинення кримінального правопорушення заподіяно певну шкоду.

Оскільки на законодавчому рівні поняття «шкода» не визначено, за результатами аналізу наукових доробок під шкодою слід розуміти зменшення або знищення майнових або применшення особистих немайнових благ потерпілої від кримінального правопорушення особи. Характер і ступінь шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, ураховуються та впливають на застосування конкретних видів кримінальної відповідальності.

Кримінальним правопорушенням може бути завдана моральна, майнова чи фізична шкода (ч. 1 ст. 55 КПК України). Відповідно до положень ст. 55 КПК України заподіяння особі саме таких видів шкоди є підставою для визнання її потерпілою. Визначення зазначених видів шкоди передбачає звернення до

аналізу положень норм цивільного законодавства, оскільки чинний КПК України не визначає ці поняття у кримінальному судочинстві.

Моральна шкода – втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Моральна шкода полягає:

– у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

– у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

– у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

– у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи;

– у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушення стосунків з оточуючими людьми, в разі настання інших негативних наслідків, приниження честі, гідності тощо у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом.

Майнова шкода – майнові та/або грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі.

Види майнової шкоди:

– безпосередня шкода, заподіяна потерпілому, у її майновому чи грошовому вигляді;

– витрати, оцінені в грошовому виразі, пов'язані з лікуванням, відновленням здоров'я потерпілого, а у разі його смерті – з похованням та утриманням його непрацездатних членів сім'ї і неповнолітніх дітей.

Фізична шкода – сукупність змін, які об'єктивно відбулися в стані людини внаслідок вчинення кримінального правопорушення (тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, біль). Ураховуючи об'єктивну неможливість відшкодування фізичної шкоди в натуральному вигляді, така шкода відшкодовується за допомогою здійснення розрахунку вартості лікування, тобто як майнова шкода.

Кримінальне процесуальне законодавство виділяє такі види шкоди, які підлягають відшкодуванню (компенсації):

- відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому;
- відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю правоохоронних органів або суду.

Крім того, 17.10.2019 р. чинний КПК України доповнено ст. 130-1, за змістом якої передбачено виплату винагороди викривачу за повідомлення про корупційний злочин та активне сприяння його розкриттю. При цьому вказане, на думку окремих науковців, не є видом шкоди, яка підлягає відшкодуванню у кримінальному провадженні.

62. ПОРЯДОК ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ

Потерпілому як фізичній особі кримінальне правопорушення може завдати фізичну, моральну або майнову шкоду, а потерпілому, яким є юридична особа, – майнову шкоду. Метою відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому є поновлення його майнового стану, порушеного внаслідок заподіяння майнової чи моральної шкоди через кримінальне правопорушення.

Відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні може здійснюватися як у добровільному порядку так і примусово.

1. Добровільне відшкодування (компенсації) шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою здійснюється на будь-якій стадії кримінального провадження (ч. 1 ст. 127 КПК України).

2. Примусове відшкодування (компенсація) шкоди, здійснюється на підставі:

– судового рішення за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 127 КПК України);

– компенсації шкоди потерпілому за рахунок Державного бюджету України, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 127 КПК України);

– кримінальної правової реституції – повернення об'єктів протиправного посягання законному володільцеві (п. 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100 КПК України);

– судового рішення, в якому доведено, що шкоду потерпілому завдано незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК України).

63. ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ

Чинний КПК України встановлює спеціальний процесуальний механізм правового регулювання, приведення в дію якого забезпечує усунення шкідливих майнових наслідків кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння і тим самим захист порушених майнових і моральних прав та інтересів потерпілого. Необхідність застосувати механізм подання цивільного позову виникає у тих випадках, коли підозрюваний чи обвинувачений не відшкодували завдану ними шкоду у добровільному порядку на будь-якій стадії кримінального провадження.

Через пред'явлення цивільного позову забезпечується застосування окремих положень цивільного законодавства в межах кримінального провадження. Відображенням цього є форми до форми та змісту позовної заяви (цивільного позову), що діють у цивільному судочинстві. Разом із тим, якщо особа не пред'явила цивільний позов у кримінальному провадженні або суд залишив такий позов без розгляду, залишається можливість пред'явити цивільний позов у порядку цивільного судочинства. Одночасний розгляд кримінального провадження та цивільного позову сприяє виконанню завдань, визначених у ст. 2 КПК України.

Умовами одночасного розгляду цивільного позову і кримінального провадження є такі:

1) майнова або моральна шкода, завдана внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

2) така шкода має походити безпосередньо з факту кримінального правопорушення;

3) цивільний позов необхідно пред'явити своєчасно – до початку судового розгляду.

Правом на пред'явлення цивільного позову у кримінальному процесі наділяються:

– особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди та її законні представники;

– прокурор.

Особи, до яких може бути пред'явлено цивільний позов:

– підозрюваний, обвинувачений;

– фізична чи юридична особа, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (наприклад законний представник неповнолітнього підозрюваного).

Вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні відбувається за результатами його судового розгляду. Залежно від установлених судом обставин, цивільний позов підлягає:

– задоволенню (повному, частковому) чи відмові в ньому (про що зазначається в обвинувальному вирокі чи ухвалі про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру);

– відмові у задоволенні (про що зазначається в ухвалі про закриття кримінального провадження);

– залишенню без розгляду (що може статись у разі ухвалення виправдувального вироку та у разі неприбуття в судові засідання цивільного позивача, його представника чи законного представника).

64. ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ

Система кримінальної юстиції, зокрема система органів, що здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, не є досконалою, відповідно, практиці відомі випадки заподіяння

шкоди громадянині внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності представників таких органів. Питання відшкодування (компенсації) шкоди, завданої цими діями, врегульовано ст. 130 КПК України та Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянині незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР.

Заподіяна громадянині посадовими особами зазначених органів шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від їх вини у випадках:

- незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення під час кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

- незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

Потерпілий від незаконних рішень, дій чи бездіяльності особи отримує право на відшкодування (компенсацію) шкоди у випадках:

- постановлення виправдувального вироку суду;
- установа в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення під час кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів;

- закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні

складу кримінального правопорушення або через невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати;

– відсутності протягом шести місяців після проведення оперативно-розшукових заходів розпочатого кримінального провадження.

За наявності підтвердження зазначених випадків відшкодування (компенсація) шкоди здійснюється за рахунок Державного бюджету України. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану слідчим чи прокурором, застосовує право зворотної вимоги до цих осіб у разі встановлення в їхніх діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, або дисциплінарного проступку незалежно від спливу строків застосування та дії дисциплінарного стягнення.

65. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Заходи забезпечення кримінального провадження, порядок їх обрання, зміни та скасування передбачено розділом II КПК України.

Головною метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є досягнення його дієвості та ефективності й виконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження.

Поняття заходів забезпечення кримінального провадження у законі (легальне визначення) відсутнє. Кримінальна процесуальна теорія визначає *заходи забезпечення кримінального провадження* як різновид кримінальних процесуальних заходів, що забезпечують реалізацію кримінальних процесуальних норм, мають характер кримінального процесуального примусу і є заходами впливу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, спрямованими на забезпечення виконання процесуальних обов'язків або на попередження протиправних дій з метою забезпечення дієвості кримінального судочинства.

Заходи забезпечення кримінального провадження, на відміну від інших заходів державного примусу, мають такі специфічні ознаки:

1) підстави, межі та порядок їх застосування регламентуються кримінальним процесуальним законодавством;

2) вони забезпечують досягнення дієвості кримінального провадження та вирішення його завдань;

3) особистий характер, тобто вони можуть застосовуватися до конкретної особи;

4) виключний характер, тобто їх застосування є можливим лише тоді, коли інші засоби примусу не дають змоги досягти мети;

5) специфічний суб'єкт застосування, а саме суб'єктом застосування заходів забезпечення кримінального провадження завжди є виключно уповноважені державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до певних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, таких як підозрюваний, обвинувачений, підсудний і свідок, а також до інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. У нормах закону, які визначають порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, визначено коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані, та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Відповідно до ст. 131 КПК України *заходами забезпечення кримінального провадження* є такі:

1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід;

2) накладення грошового стягнення;

3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;

4) відсторонення від посади;

5) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

6) тимчасовий доступ до речей і документів;

7) тимчасове вилучення майна;

8) арешт майна;

9) затримання особи;

10) запобіжні заходи.

Окрім заходів забезпечення кримінального провадження, перелічених у ст. 131 КПК України, можуть застосовуватися і інші заходи примусу, передбачені кримінальним процесуальним законом. Так, ст. 330 КПК України передбачає, що в разі повторного порушення обвинуваченим порядку судового засідання його можна видалити за ухвалою суду із зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду.

Стаття 132 КПК України визначає загальні вимоги до застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Особливості застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження конкретизуються в окремих нормах КПК України, які регулюють порядок застосування окремих заходів.

Ухвала слідчого судді або суду згідно із законом є юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У випадках, визначених у КПК України як виняток, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді чи суду, наприклад можливість затримання особи або тимчасове вилучення майна під час здійснення затримання, в порядку визначеному ст. 207 та 208 КПК України.

Клопотання уповноважених осіб про застосування заходу забезпечення кримінального провадження подається до місцевого суду за принципом територіальної юрисдикції, а у кримінальних провадженнях, що належать до підсудності Вищого антикорупційного суду, безпосередньо до Вищого антикорупційного суду.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, дізнавач або прокурор не доведуть, що: а) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального

провадження; б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача або прокурора; в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач або прокурор звертаються із клопотанням.

66. ВИКЛИК СЛІДЧИМ АБО ПРОКУРОРОМ, СУДОВИЙ ВИКЛИК

Відповідно до вимог ст. 133-134 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. За своєю природою такий виклик є доведенням до відома, повідомленням визначеним особам про необхідність явки для участі у процесуальних діях.

Особа може бути викликана дізнавачем, слідчим або прокурором у таких випадках:

- вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, що підтверджується наявними фактичними даними;

- передбачено обов'язкову участь особи у процесуальній дії (ст. 133 КПК України).

Особа може бути викликана до дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді або суду за допомогою:

- вручення повістки про виклик до вказаних посадових осіб;
- відправлення повістки поштою, засобами електронного зв'язку;

- по телефону або телеграмою.

Якщо особа тимчасово відсутня за місцем проживання, повістка для подальшого передання вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, організації, яка обслуговує будинок і територію за місцем проживання особи, або адміністрації за місцем її роботи.

В окремих випадках застосовується особливий порядок виклику суб'єктів кримінального провадження:

- особи що перебувають під вартою, викликаються через адміністрацію місця ув'язнення;

– неповнолітня особа зазвичай викликається через вручення повістки її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;

– обмежено дієдатні особи викликаються шляхом вручення повістки піклувальнику;

– якщо особа проживає за кордоном, повістка вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Працівник органу зв'язку, працівник правоохоронного органу, дізнавач, слідчий, прокурор, а також секретар судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду, особисто вручають повістку особі, яку викликають.

Як правило, виклик особи здійснюється у денну пору доби, з шостої до двадцять другої години.

Строки отримання повістки про виклик чи повідомлення в інший спосіб передбачено ч. 9 ст. 135 КПК України:

– не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом;

– якщо здійснення процесуальних дій не дають змоги здійснити виклик у 3-х денний строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомлена про нього іншим шляхом якнайшвидше, але з обов'язковим наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Стаття 136 КПК України визначає, що належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є:

– розпис особи про отримання повістки, зокрема на поштовому повідомленні;

– відеозапис вручення особі повістки;

– будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом;

– отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа, у випадках, якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю або суд про адресу своєї електронної пошти, і повістка про виклик була надіслана на таку адресу.

Повістка про виклик мусить містити прізвище та посаду дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді; найменування суду, який здійснює виклик, адресу установи, до якої здійснюється виклик, інформацію про засоби зв'язку; ім'я особи, що викликається, адресу її проживання; найменування (номер) кримінального провадження, в межах якого здійснюється виклик; процесуальний статус викликаної особи; дату, час і місце прибуття викликаної особи; процесуальні дії, в яких братиме участь особа, й інші дані, передбачені законом.

Якщо особа не може з'явитися на виклик, вона повинна повідомити особу, що її викликає, про поважні причини, які перешкоджають вчасно з'явитися за викликом.

Стаття 138 КПК України передбачає такі поважні причини неприбуття на виклик: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші схожі обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) не своєчасне одержання повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Якщо учасник кримінального провадження був у встановленому КПК України порядку викликаний та не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються заходи юридичної відповідальності, передбачені законом.

67. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРИВОДУ

Привід – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час (ст. 140 КПК України).

Привід може застосовуватися лише до підозрюваного, обвинуваченого та свідка. Привід свідка не може бути застосований до неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої або другої груп та інших осіб, передбачених законом.

Привід застосовується у тих випадках, коли особа була викликана у встановленому законом порядку (зокрема, документально підтверджено отримання повістки про виклик або ознайомлення з нею в інший спосіб), але не з'явилася без поважних причин чи не повідомила про причини свого неприбуття. Причини неявки особи встановлюються до розгляду та прийняття рішення про привід. Необхідно впевнитися, що особа була викликана належним чином і не повідомила про наявність поважних причин її неприбуття.

Юридичною підставою здійснення приводу може бути:

– під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді, яка постановляється за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи;

– під час судового провадження – ухвала суду, яка постановляється за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи.

Виконання ухвали про здійснення приводу доручається відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро або Державного бюро розслідувань.

Ухвала про здійснення приводу має бути оголошена особі, до якої він застосовується.

Відповідно до вимог КПК України підозрюваний, обвинувачений або свідок, щодо яких прийнято рішення про здійснення приводу, зобов'язані прибути до місця виклику в зазначений час. Їх повинна супроводжувати особа, яка виконує ухвалу.

У разі невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо здійснення приводу можуть застосовуватися заходи фізичного впливу для супроводження до місця виклику. Перед застосуванням заходів фізичного впливу особу

попереджають про намір їх застосувати. Заходи фізичного впливу не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу. Закон забороняє застосовувати заходи впливу, які загрожують завданням шкоди здоров'ю особи, примушують її перебувати в умовах, що обмежують вільне пересування, більше, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику.

Якщо неможливо здійснити привод, ухвала повертається до суду з письмовим поясненням причин невиконання, особливо, на яку покладено обов'язок її виконання.

68. НАКЛАДЕННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ

Накладення грошового стягнення – це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується до учасників кримінального провадження за невиконання визначених законом процесуальних обов'язків. Порядок накладення грошового стягнення регламентовано статтями 144–147 КПК України.

У КПК України передбачено можливість накладення грошового стягнення на підозрюваного, обвинуваченого в разі невиконання покладених на них особистих зобов'язань, зокрема за невиконання обов'язків у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання (ч. 2 ст. 179 КПК України). Грошове стягнення може накладатися на свідка, потерпілого та цивільного відповідача, зокрема за неприбуття на виклик слідчого, прокурора чи суду (ч. 1 ст. 139 КПК України).

Юридичною підставою накладення грошового стягнення може бути:

– під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді, яка постановляється за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою;

– під час судового провадження – ухвала суду, яка постановляється за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого або прокурора розглядається слідчим суддею не пізніше

3-х днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службовій особі, яка його ініціювала, та особі, щодо якої може бути застосовано грошове стягнення. У разі відсутності вказаних осіб розгляд проводиться без їх участі.

Грошове стягнення накладається на особу, якщо слідчий суддя або суд установлять, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин.

Ухвала про накладення грошового стягнення може бути скасована за клопотанням особи, на яку його було накладено, за умови її відсутності під час розгляду питання про накладення грошового стягнення. За результатами розгляду клопотання про скасування грошового стягнення слідчий суддя або суд приймає одне з таких рішень: а) скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення; б) відмовляє у задоволенні клопотання. Ухвала про скасування накладення грошового стягнення оскарженню не підлягає.

69. ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ У КОРИСТУВАННІ СПЕЦІАЛЬНИМ ПРАВОМ

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – це захід забезпечення кримінального провадження, який здійснюється шляхом тимчасового вилучення уповноваженою службовою особою (дознавачем, слідчим або прокурором) документів, які посвідчують користування спеціальним правом, і тимчасового обмеження підозрюваного у користуванні цим правом для припинення та запобігання кримінальним правопорушенням, протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню або забезпечення відшкодування завданої шкоди. Порядок накладення грошового стягнення регламентовано статтями 148–153 КПК України.

Тимчасово вилучаються документи, які посвідчують користування такими спеціальними правами:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;

- право на здійснення підприємницької діяльності;
- право на володіння зброєю та носіння зброї.

Особа, яка здійснила законне затримання, у передбаченому ст. 208 КПК України порядку зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено, про що складається протокол.

У разі законного затримання і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, або негайно після їх здійснення уповноважена службова особа зобов'язана скласти відповідний протокол у порядку, визначеному КПК України.

У разі тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором згідно з вимогами, передбаченими у ч. 1 ст. 150 КПК України, зобов'язані звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом не пізніше 2-х днів з моменту тимчасового вилучення. Якщо вказаний строк пропущено, тимчасово вилучені документи повертаються.

Строк розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом становить 3 дні з дня його надходження до суду. Таке клопотання розглядається за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного та його захисника (ч. 1 ст. 151 КПК України).

Під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом необхідно врахувати такі обставини: 1) правову підставу для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом; 2) достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; 3) наслідки тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом для інших осіб.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя приймає одне з таких рішень: а) відмовляє у задоволенні клопотання; б) постановляє ухвалу про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування становить не більше 2-х місяців. Він може бути продовжений за рішенням слідчого судді чи суду з підстав та у порядку, визначеному у ст. 153 КПК України.

70. ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ

Відсторонення від посади – це захід забезпечення кримінального провадження, який за наявності законних підстав здійснюється щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Порядок відсторонення від посади регламентовано статтями 154–158 КПК України.

Метою відсторонення від посади є:

- припинення кримінального правопорушення;
- припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

На відміну від звільнення з роботи, відсторонення від посади має тимчасовий характер, регулюється виключно кримінальними процесуальними нормами та має інші підстави і мету.

Юридичною підставою відсторонення від посади може бути:

- під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді;
- під час судового провадження – ухвала суду.

Виняток із цього порядку становить відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, й у такому разі це питання вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора. Відсторонення від посади Директора НАБУ здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора.

Прокурор або слідчий за погодженням з прокурором звертаються із клопотанням про відсторонення особи від посади

до слідчого судді або суду. Клопотання про відсторонення особи від посади розглядають слідчий суддя або суд не пізніше 3-х днів з дня його надходження до суду за участю зацікавлених осіб (прокурора, слідчого, підозрюваного, обвинуваченого, захисника).

Під час розгляду клопотання слідчий суддя і суд мають право заслухати свідків чи дослідити матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення від посади.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя або суд приймають рішення про відмову у задоволенні клопотання або постановляють ухвалу про відсторонення від посади. Копія ухвали надсилається не пізніше наступного дня зацікавленим особам.

Строк відсторонення від посади становить не більше 2 місяців. Цей строк може бути продовжений за рішенням слідчого судді чи суду з підстав та у порядку, визначеному у ст. 158 КПК України.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, якщо зникла потреба у застосуванні цього заходу.

71. ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Тимчасовий доступ до речей і документів – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та в разі прийняття відповідного рішення вилучити їх (здійснити їх виїмку). Порядок тимчасового доступу до речей і документів регламентовано статтями 159–166 КПК України.

Юридичною підставою тимчасового доступу до речей і документів може бути:

- під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді;
- під час судового провадження – ухвала суду.

Передбачається, що тимчасовий доступ може надаватись до будь-яких речей і документів. Але відповідно до ст. 161 КПК України забороняється доступ до таких речей і документів: а) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; б) об'єкти, додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать: 1) інформація, що перебуває у володінні засобу масової інформації або журналіста і надається за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 2) відомості, які можуть становити лікарську таємницю; 3) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій; 4) конфіденційна інформація, зокрема така, що містить комерційну таємницю; 5) відомості, які можуть становити банківську таємницю; 6) особисте листування особи та інші записи особистого характеру; 7) інформація, яка перебуває в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; 8) персональні дані особи, що містяться в її особистому володінні або в базі персональних даних, яка перебуває у володільця персональних даних; 9) державна таємниця; 10) таємниця фінансового моніторингу; 11) відомості, що становлять професійну таємницю відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, надається за наявності допуску відповідно до вимог закону.

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді й суду мають право звернутися сторони кримінального провадження. Ініціювати тимчасовий доступ до речей і документів може як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів є підставою для слідчого судді й суду здійснити судовий

виклик особи, у володінні якої перебувають такі речі та документи. Як виняток клопотання може бути розглянуто слідчим суддею чи судом без виклику особи в разі існування реальної загрози зміни або знищення цих речей чи документів. У повістці про судовий виклик згадується про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику.

Слідчий суддя або суд розглядають клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої перебувають речі і документи. Неприбуття без поважних причин або неповідомлення про неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що речі або документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи, самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні та не являють собою або не містять речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, слідчий суддя або суд постановляють ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

Зазначена в ухвалі слідчого судді або суду особа зобов'язана пред'явити особі, вказаній в ухвалі як володільець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити його копію.

Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені.

На вимогу володільця залишаються копії вилучених документів.

Якщо ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів добровільно не виконується, слідчий суддя або суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою пошуку та вилучення зазначених речей і документів.

72. ТИМЧАСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА

Тимчасове вилучення майна – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває певне майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ним до вирішення питання про арешт цього майна, повернення або його спеціальну конфіскацію. Порядок тимчасового вилучення майна регламентовано статтями 167–169 КПК України.

Тимчасово вилучатись може майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) були підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення або зберегли на собі його сліди;

2) використовувалися для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування, матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) були одержані в результаті вчинення кримінального правопорушення, а також доходи від нього, майно, на яке їх було повністю або частково перетворено.

Тимчасове вилучення майна може застосовуватися під час затримання особи, обшуку або огляду. Тимчасово вилучити майно може кожна особа, що здійснювала законне затримання. Якщо здійснювалося законне затримання, одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора або іншої уповноваженої службової особи передається її тимчасово вилучене майно. Передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, в якій його було вилучено: 1) за постановою прокурора, якщо він визнає

таке вилучення майна безпідставним; 2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна; 3) у випадках тимчасового вилучення майна під час обшуку або огляду, якщо протягом 48 годин не подано клопотання про його арешт; 4) у разі скасування арешту; 5) за вироком суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна чи судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна слідчий або прокурор негайно вживають заходів щодо виконання судового рішення та повідомляють про це слідчого суддю.

73. АРЕШТ МАЙНА

Арешт майна – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому позбавленні за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи третіх осіб, конфіскації в юридичної особи для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди або можливої конфіскації майна. Порядок арешту майна регламентовано статтями 170 – 175 КПК України.

Метою арешту майна є забезпечення:

- збереження речових доказів;
- спеціальної конфіскації;
- конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення;
- стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Арешт може бути накладено на нерухоме або рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, готівкові й безготівкові гроші у будь-якій валюті, цінні папери, корпоративні права, а також майно у вигляді речей, документів і грошей, якщо вони були підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди, надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення, є предметом кримінального правопорушення, були набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, а також доходи від них, або ті, на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Не підлягають арешту для забезпечення подальшої конфіскації майна предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини. Перелік цих предметів визначено в Додатку до КК України.

Накладення арешту на майно здійснюється на підставі фактичних даних про наявність матеріальної чи моральної шкоди, пред'явлення цивільного позову про її відшкодування або можливість подання такого позову; а також даних, що вказують на необхідність накладення майнових стягнень, спеціальної конфіскації чи конфіскації майна за вироком суду. Необхідність арешту майна зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу зумовить труднощі чи неможливість виконання вироку в частині забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову чи перешкоджатиме встановленню істини через те, що таке майно може бути приховане, відчужене чи пошкоджене.

Правовою підставою накладення арешту на майно є ухвала слідчого судді або суду. клопотання про арешт майна до слідчого судді або суду подається прокурором, слідчим за погодженням з прокурором або цивільним позивачем для забезпечення позову.

клопотання про арешт тимчасово вилученого майна слід подавати не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно негайно повертається.

Клопотання про арешт майна слідчий суддя або суд розглядають не пізніше 2-х днів з дня його надходження до суду.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя або суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, або постановляють ухвалу, де обов'язково вказують перелік майна, яке підлягає арешту, підстави застосування арешту майна, перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, заборону розпоряджатися або користуватися майном у разі її передбачення та вказівку на таке майно і порядок виконання ухвали. Рішення про арешт майна оскарженню не підлягає.

Арешт майна має скасовуватись повністю або частково за клопотанням зацікавлених осіб, рішенням прокурора або суду у таких випадках: якщо відпала потреба у його застосуванні, арешт було накладено необґрунтовано, закрито кримінальне провадження, в межах якого здійснювався арешт майна, постановлено виправдувальний вирок, цивільний позов залишено без задоволення або без розгляду.

Ухвала про арешт майна має виконуватися негайно.

74. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Поняття запобіжних заходів у КПК України не міститься. У процесуальній літературі ця дефініція визначається по-різному.

Запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження правообмежувального та примусового характеру, які застосовуються слідчим суддею чи судом за наявності достатніх підстав щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, або особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію).

Ознаки запобіжних заходів:

1) мають примусовий, правообмежувальний, превентивний характер;

2) застосовуються на стадії досудового розслідування слідчим суддею або судом, під час судового провадження – судом;

3) характеризуються підставою та метою, визначеною у ст. 177 КПК України;

4) можуть бути застосовані до певних учасників: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, або особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію).

Така ознака запобіжних заходів, як примусовість означає, що вони застосовуються незалежно від волі та бажання особи. Правообмеження проявляється у фізичному чи моральному впливі на особу або є пов'язаним з майновими зобов'язаннями. Превентивність запобіжних заходів означає те, що вони спрямовуються на створення умов для ефективної кримінальної процесуальної діяльності та перешкоджають здійсненню підозрюваним, обвинуваченим незаконних дій щодо протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду.

Система запобіжних заходів

І. Залежно від поширеності дії на суб'єктів, щодо яких можуть застосовуватися запобіжні заходи, вони поділяються на загальні та спеціальні. *Загальні запобіжні заходи* можуть бути застосовані до всіх підозрюваних, обвинувачених і засуджених, процесуальний статус яких не обумовлено певними особливостями, які визначено у ст. 176 КПК України. *Спеціальні запобіжні заходи* застосовуються до певних категорій осіб, статус яких обумовлено віком чи психічним станом або пов'язано з екстрадицією (ст. 493, 508, 583, 584 КПК України).

Загальними запобіжними заходами є такі:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою;
- 6) затримання особи як тимчасовий запобіжний захід.

Спеціальними запобіжними заходами є такі:

- 1) передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд;

2) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

3) поміщення особи до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку;

4) тимчасовий арешт;

5) екстрадиційний арешт.

II. За ступенем обмеження прав особи запобіжні заходи поділяються на ізоляційні та неізоляційні. До *ізоляційних* слід віднести домашній арешт, тримання під вартою, затримання, поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, тимчасовий арешт та екстрадиційний арешт. До *неізоляційних* – особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, передання під нагляд, передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом.

75. МЕТА І ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ. ОБСТАВИНИ, ЩО ВРАХОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Мета застосування запобіжного заходу визначається у ч. 1 ст. 177 КПК України. Нею є:

1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;

2) запобігання спробам можливої неправомірної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого під час кримінального провадження.

Неправомірною поведінкою в загальному розумінні визнаються дії особи, пов'язані з порушення норм права під час кримінального провадження. Така поведінка може полягати у: а) переховуванні від органів досудового розслідування та/або суду; б) знищенні, переховуванні або спотворенні будь-якої із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; в) незаконному впливі на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта чи спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; г) перешкоджанні кримінальному провадженню

іншим чином; г) вчиненні іншого кримінального правопорушення чи продовженні кримінального правопорушення, в якому особа підозрюється, обвинувачується.

Підстави застосування запобіжного заходу визначено у ч. 2 ст. 177 КПК України. Формулювання, яке міститься в КПК України, свідчить про необхідність установаження одразу двох підстав для застосування запобіжних заходів. Ними є:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (тобто наявність доказів про вчинення особою кримінального правопорушення, що відображена у повідомленні про підозру); поняття «обґрунтована підозра» згідно з позицією ЄСПЛ передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що відповідна особа могла вчинити злочин;

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді або суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений и засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України (тобто наявність даних про те, що особа може переховуватися від органів досудового розслідування чи суду, перешкоджати кримінальному провадженню тощо).

Складність доведення наявності ризиків зумовлюється їх прогностичним характером, оскільки йдеться про можливу, імовірну негативну поведінку особи в майбутньому.

Обставини, що враховуються під час обрання запобіжного заходу, визначено у ст. 178 КПК України. Ці обставини слідчий суддя або суд ураховують у сукупності. Такими обставинами, зокрема, є:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (слідчий суддя або суд встановлюють, достатньо чи недостатньо доказів, наданих стороною обвинувачення, щоб вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення);

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється чи обвинувачується (до уваги береться санкція статті КК України; неприпустимо вважати, що тяжкість покарання є головною

та єдиною обставиною, яка враховується під час обрання запобіжного заходу);

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого (враховується, чи є підозрюваний, обвинувачений неповнолітнім або особою похилого віку, чи страждає на хронічну або невиліковну хворобу, чи потребує лікування);

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, зокрема наявність у нього родини й утриманців (слід ураховувати відомості про сімейний стан особи, про наявність неповнолітніх дітей, дані, що характеризують особу за місцем проживання, відомості про зв'язки з антигромадськими і кримінальними елементами, представниками злочинних груп чи організацій);

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання – необхідно з'ясувати наявність місця роботи або інших засобів для існування, що приносять дохід, а також навчання, його форму (денна, заочна);

6) репутація підозрюваного, обвинуваченого (оцінюються характеристики, надані підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання та проживання; дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку в наркологічному або психоневрологічному диспансері, тощо);

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого (встановлюється наявність нерухомого майна, що належить особі, в місці проживання та інших місцевостях, транспортних засобів, грошових банківських вкладів, їх розмір);

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого (враховуються не знята та непогашена судимість, а також строк відбування покарання в місцях позбавлення волі, час перебування на волі після звільнення) та інші обставини, визначені у пунктах 9–12 ч. 1 ст. 178 КПК України.

Слідчий суддя або суд у разі застосування запобіжного заходу можуть оцінювати й інші обставини, що враховуються як окремо, так і в сукупності. Зокрема, такими обставинами можуть бути сприяння розкриттю злочину, співпраця між підозрюваним, обвинуваченим та прокурором у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому тощо.

76. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Порядок застосування запобіжних заходів диференційовано залежно від стадії кримінального провадження. Під час досудового розслідування запобіжні заходи застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. Під час судового провадження запобіжні заходи застосовуються судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 КПК України). Із цього правила є винятки: затримання як тимчасовий запобіжний захід здійснюється відповідно до положень ст. 191, 207, 208, 582 КПК України.

Загальний порядок застосування запобіжних заходів охоплює такі етапи.

1. Складання слідчим або прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу. Вимоги до змісту цього клопотання передбачено у ст. 184 КПК України. Зокрема, слідчий або прокурор повинні, по-перше, навести докази, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення; по-друге, обґрунтувати ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може будь-яким чином перешкоджати здійсненню кримінального провадження або вчинити інше кримінальне правопорушення (ці ризики мають бути підтверджені матеріалами кримінального провадження); по-третє, обґрунтувати необхідність застосування певного виду запобіжного заходу та довести, що застосування більш м'яких запобіжних заходів не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання навіть у тих випадках, коли злочин вчинено у співучасті.

2. Погодження клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу з прокурором (п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України). Цей етап проходить лише на стадії досудового розслідування, оскільки у разі складання клопотання прокурором на стадії судового розгляду його погодження непотрібне. За відсутності

згоди прокурора слідчий не може звертатися з клопотанням про застосування запобіжного заходу до слідчого судді.

3. Надання підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання (ч. 2 ст. 184 КПК України). Ця законодавча вимога була встановлена з метою забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, оскільки останні отримують можливість ознайомитися зі змістом клопотання та підготуватися належним чином до його судового розгляду.

4. Подання клопотання про застосування запобіжного заходу до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, клопотання про застосування запобіжного заходу подається до Вищого антикорупційного суду (ч. 1 ст. 184 КПК України).

5. Здійснення слідчим суддею чи судом дій щодо забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 187 КПК України). Отримавши клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя або суд призначають дату судового засідання та здійснюють судовий виклик підозрюваного чи обвинуваченого, який перебуває на свободі. У разі неприбуття особи за судовим викликом слідчий суддя або суд мають право постановити ухвалу про привід або ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу (ч. 3 ст. 187 КПК України).

6. Розгляд слідчим суддею або судом клопотання про застосування запобіжного заходу. Таке клопотання розглядається слідчим суддею або судом невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний чи обвинувачений перебуває на свободі. Під час розгляду клопотання обов'язковою є участь прокурора, підозрюваного, обвинуваченого та захисника останніх, за винятком коли підозрюваного чи обвинуваченого оголошено у міжнародний

розшук. Предметом судового розгляду клопотання є виключно обставини, які стосуються вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

7. Постановлення слідчим суддею чи судом ухвали. У результаті розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя або суд може прийняти одне з таких рішень: а) ухвалу про застосування запобіжного заходу; б) ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу; в) ухвалу про застосування більш м'якого запобіжного заходу, ніж той, який зазначено у клопотанні (частини 2–5 ст. 194 КПК України). Вимоги до ухвали про застосування запобіжного заходу встановлено у ст. 196 КПК України.

8. Оголошення та негайне вручення підозрюваному, обвинуваченому копії ухвали про застосування запобіжного заходу (ч. 5 ст. 196 КПК України). Ця законодавча вимога була встановлена з метою забезпечення можливості ознайомити підозрюваного, обвинуваченого зі змістом судового рішення та за необхідності належним чином обґрунтувати апеляційну скаргу на нього.

77. ПІДСТАВИ І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Під час кримінального провадження обставини, що враховувалися під час застосування запобіжного заходу, можуть змінитися. У таких випадках запобіжний захід може змінюватися на інший. *Зміна запобіжного заходу* – це етап процесу застосування запобіжного заходу, пов'язаний з прийняттям судового рішення про скасування попереднього виду запобіжного заходу та обрання нового виду запобіжного заходу. Обставинами, які можуть свідчити про необхідність зміни запобіжного заходу, є ті, що: 1) виникли після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу; 2) існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий чи прокурор тоді не знав і не міг знати.

Ініціювати зміну запобіжного заходу мають право: 1) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором (ст. 200 КПК

України); 2) підозрюваний, обвинувачений, його захисник (ст. 201 КПК України); 3) учасники судового провадження (ч. 3 ст. 315 КПК України). За результатами розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу слідчий суддя або суд виносять ухвалу про зміну запобіжного заходу або ухвалу про відмову у зміні запобіжного заходу.

Припинення дії запобіжного заходу – це кінцевий етап процесу застосування запобіжного заходу. Відповідно до ст. 203 КПК України підставами для негайного припинення дії запобіжних заходів є такі: 1) закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу; 2) ухвалення виправдувального вироку; 3) закриття кримінального провадження.

78. ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Процесуальна характеристика

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) – це найбільш м'який запобіжний захід. Його суть полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України. Такими обов'язками є: 1) прибувати до визначеної службової особи з установленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому особа є зареєстрованою, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею чи судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею чи судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль щодо пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю.

Особливості застосування

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки. У такому разі

доцільно складати протокол про роз'яснення обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Крім того, підозрюваному чи обвинуваченому роз'яснюється, що невиконання обов'язків може потягти за собою: 1) застосування більш жорсткого запобіжного заходу; 2) накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 179 КПК України).

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснюють слідчий (під час досудового розслідування) або прокурор (під час судового провадження).

Ухвала слідчого судді або суду про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання оскарженню не підлягає.

Строк застосування

Строк застосування особистого зобов'язання в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим особисте зобов'язання полягає в покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, строк яких становить 2 місяці (ч. 7 ст. 194 КПК України). У разі необхідності цей строк може продовжуватись за клопотанням прокурора.

79. ОСОБИСТА ПОРУКА

Процесуальна характеристика

Особиста порука – це запобіжний захід, який полягає у наданні поручителями письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним чи обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд (ст. 180 КПК України).

Особисту поруку в системі запобіжних заходів законодавець ставить на друге місце. Це означає, що цей захід є більш суворим порівняно з особистим зобов'язанням. Разом із тим особиста порука, як і особисте зобов'язання належить до тієї категорії запобіжних заходів, під час застосування яких використовується моральний (психічний) метод впливу на поведінку підозрюваного чи обвинуваченого, однак у разі застосування особистої поруки вплив здійснюють не лише слідчий,

прокурор, слідчий суддя або суд, а й поручитель, проте якщо вплив із боку особи, яка здійснює кримінальне провадження, має державний характер, то з боку поручителя вплив забезпечується силою авторитету родинних або дружніх відносин. Тобто ступінь примусу в разі застосування особистої поруки є більшим, ніж той, який відбувається під час обрання особистого зобов'язання, оскільки методи впливу на підозрюваного, обвинуваченого стають більш різноманітними. Під час застосування особистої поруки на підозрюваного чи обвинуваченого можуть бути покладені обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України.

Особливості застосування

Застосування особистої поруки зумовлює наявність поручителів. Поручителями можуть бути особи, які заслуговують на довіру або особливу довіру слідчого судді або суду. Довіра та особлива довіра, по-перше, полягають в усвідомленні слідчого судді або суду того факту, що поручитель зможе сприяти досягненню мети запобіжного заходу та виконанню підозрюваним чи обвинуваченим покладених на нього обов'язків; по-друге, ґрунтуються на особливих моральних якостях поручителя, його авторитеті. Особлива довіра до поручителя може бути підкріплена його соціальним статусом, характером чи родом занять. Кількість поручителів має становити не менше двох. У разі, якщо особа заслуговує на особливу довіру, поручитель може бути один. Участь поручителів у кримінальному провадженні є добровільною. Добровільність узяття на себе обов'язків поручителя обумовлює право відмови від поручительства до виникнення підстав, які тягнуть за собою передбачену законом відповідальність (ч. 4 ст. 180 КПК України). У разі невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення.

Контроль за виконанням особистої поруки здійснюють слідчий (під час досудового розслідування) або прокурор (під час судового провадження).

Ухвала слідчого судді або суду про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки оскарженню не підлягає.

Строк застосування

Строк застосування особистої поруки в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим у разі її обрання на підозрюваного чи обвинуваченого можуть покладатися певні обов'язки, строк яких становить 2 місяці (ч. 7 ст. 194 КПК України). У разі необхідності цей строк може бути продовжено за клопотанням прокурора.

80. ЗАСТАВА

Процесуальна характеристика

Застава – це запобіжний захід, який полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, з умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України). Сутність застави виражається в застосуванні економічних механізмів утримання підозрюваного чи обвинуваченого від неналежної поведінки та невиконання покладених на нього зобов'язань. У процесі застосування застави державний примус полягає в існуванні реальної загрози втрати підозрюваним, обвинуваченим чи заставодавцем коштів, якщо підозрюваний чи обвинувачений не виконає покладені на нього обов'язки.

Предмет застави становить лише грошову одиницю України (гривню). Тобто гроші в іноземній валюті, цінні папери, автомобілі, будинки, квартири, земельні ділянки й дачі не можуть бути внесені як застава.

Застава може бути внесена:

- підозрюваним, обвинуваченим,
- заставодавцем (фізичною або юридичною особою).

Розмір застави визначається з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного чи обвинуваченого й інших даних про його особу. Розмір застави визначається у межах, передбачених ч. 5

ст. 182 КПК, та залежить від виду кримінального правопорушення, в якому підозрюється чи обвинувачується особа.

Особливості застосування

Застава у кримінальному провадженні може застосовуватись як самостійний запобіжний захід або як альтернатива триманню під вартою. Відповідно, існує і різний порядок застосування цього заходу.

Застава як самостійний запобіжний захід застосовується у такому порядку: 1) звернення слідчого чи прокурора до слідчого судді або суду з клопотанням про застосування застави; 2) розгляд слідчим суддею або судом клопотання про застосування застави, під час якого, зокрема, визначаються розмір застави, суб'єкт внесення застави, перелік обов'язків, які покладаються на підозрюваного чи обвинуваченого у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу; 3) постановлення слідчим суддею або судом ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді застави; 4) внесення підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем коштів на спеціальний рахунок не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу; 5) надання слідчому, прокурору чи суду документа, що підтверджує внесення застави; 6) виконання підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем обов'язків у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

Застава як альтернатива триманню під вартою застосовується у такому порядку:

1) звернення слідчого, прокурора до слідчого судді або суду з клопотанням про застосування тримання під вартою;

2) розгляд слідчим суддею чи судом клопотання про застосування тримання під вартою;

3) постановлення слідчим суддею чи судом ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; в ухвалі про застосування тримання під вартою слідчий суддя або суд визначає, зокрема: а) розмір застави, б) обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України, які будуть покладені на підозрюваного чи обвинуваченого у разі внесення застави;

4) внесення підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем застави будь-коли в межах строку дії ухвали про застосування тримання під вартою;

5) надання слідчому, прокурору чи суду документа, що підтверджує внесення застави;

6) звільнення підозрюваного чи обвинуваченого з-під варти внаслідок внесення застави;

7) виконання підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем обов'язків у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

Застосування застави як альтернативи триманню під вартою обмежується щодо окремих кримінальних проваджень. Так, слідчий суддя або суд має право не визначати розмір застави у випадках, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України.

Рішення про долю застави залежить від дотримання підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем покладених на них обов'язків. У разі якщо ці обов'язки належним чином виконувались, застава повертається підозрюваному, обвинуваченому або заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також якщо підозрюваний чи обвинувачений не з'являться за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду без поважних причин чи не повідомлять про причини своєї неявки, або якщо порушать інші покладені на них у разі застосування цього запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України. Порядок звернення застави в дохід держави або повернення її підозрюваному, обвинуваченому чи заставодавцю визначено у частинах 8–11 ст. 182 КПК України.

Застава як запобіжний захід може бути обрана під час судового слідства. Під час дізнання застава не обирається.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу може бути оскаржена в апеляційному порядку (п. 5-1 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк застосування

Строк застосування застави в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим у разі обрання цього виду запобіжного заходу на підозрюваного чи обвинуваченого можуть покладатися

певні обов'язки, строк яких становить 2 місяці (ч. 7 ст. 194 КПК України). У разі необхідності цей строк може бути продовжено за клопотанням прокурора.

81. ДОМАШНІЙ АРЕШТ

Процесуальна характеристика

Домашній арешт – це запобіжний захід, який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ч. 1 ст. 181 КПК України). Домашній арешт є менш суворим запобіжним заходом порівняно з триманням під вартою і разом з тим – більш суворим, ніж особисте зобов'язання, особиста порука чи застава. Його сутність полягає в тому, що підозрюваний чи обвинувачений перебуває не в спеціальній установі, зокрема у слідчому ізоляторі як у разі тримання під вартою, а у своєму житлі, тобто у звичній для себе обстановці, з одночасним виконанням покладених на нього обов'язків.

Особливості застосування

Місцем виконання домашнього арешту є житло. Ця вимога реалізується, коли підозрюваний чи обвинувачений: 1) є власником (співвласником) такого житла; 2) зареєстрований у такому житлі; 3) постійно або тимчасово проживає в такому житлі без реєстрації тощо. Режим ізоляції у межах житла може бути різним: цілодобовим (у такому разі особа не має права покидати межі свого житла) або у певний період доби (наприклад, лише у нічну пору), що надає підозрюваному чи обвинуваченому можливість продовжувати працювати, навчатися тощо.

Домашній арешт може застосовуватись не до усіх осіб, а лише до тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України).

Контроль за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого, які перебувають під домашнім арештом, здійснюють працівники органу Національної поліції. Під час виконання ухвали про обрання домашнього арешту працівники органу

Національної поліції мають право використовувати електронні засоби контролю.

Домашній арешт як запобіжний захід може бути обрано під час досудового слідства. Під час дізнання домашній арешт не обирається.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або про відмову в його застосуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку. Крім того, може бути оскаржена ухвала про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (пункти 4–5 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк застосування

Строк дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту не може перевищувати 2 місяців. Цей строк може бути продовжено до 6 місяців (ч. 6 ст. 181 КПК України). Порядок продовження цього строку передбачено ч. 6 ст. 181, ст. 199 КПК України.

82. ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК НАЙБІЛЬШ СУВОРИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД. СТРОКИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Тримання під вартою є винятковим і найбільш суворим запобіжним заходом (ст. 183 КПК України). Його сутність полягає у позбавленні свободи підозрюваного чи обвинуваченого шляхом поміщення їх на певний строк до установи для попереднього ув'язнення. Винятковість тримання під вартою проявляється у тому, що воно може застосовуватись лише у разі неможливості забезпечити виконання підозрюваним чи обвинуваченим процесуальних обов'язків іншими, більш м'якими запобіжними заходами, зокрема домашнім арештом.

Особливості застосування

У разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваний або обвинувачений перебувають в установі попереднього ув'язнення, якими є: 1) слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, 2) гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних

Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання.

Тримання під вартою може бути застосовано не в усіх випадках, а лише в тих, які передбачено ч. 2 ст. 183 КПК України. Зокрема, законодавець установив обмеження щодо застосування тримання під вартою залежно від тяжкості злочину, факту судимості підозрюваного чи обвинуваченого, виконання ними обов'язків у разі застосування іншого, раніше обраного запобіжного заходу, факту повідомлення про підозру у вчиненні іншого злочину.

Необхідність застосування тримання під вартою необхідно належним чином обґрунтувати. У підґрунтя обґрунтування мають бути покладені обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів (зокрема, особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту) для запобігання ризикам. Обґрунтовувати необхідність застосування тримання під вартою лише тяжкістю покарання, що загрожує підозрюваному чи обвинуваченому, неприпустимо.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя або суд повинні визначити розмір застави. У такому разі йдеться про альтернативність застосування застави триманню під вартою. Тобто фактично підозрюваному, обвинуваченому законодавчо надано право внести заставу замість перебування під вартою. Особа має право внести заставу будь-коли в межах строку дії ухвали про застосування тримання під вартою. Унаслідок внесення застави підозрюваний чи обвинувачений звільняються з-під варти. Не визначати розмір застави слідчий суддя або суд має право лише у випадках, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України.

Тримання під вартою як запобіжний захід може бути обрано під час досудового слідства. Під час дізнання тримання під вартою не обирається.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про відмову в його застосуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку. Крім того, може бути оскаржена ухвала про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (пункти 2–3 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк застосування

Строк тримання під вартою визначено для стадії досудового розслідування: він не може перевищувати 60 днів (ст. 197 КПК України). Він обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного чи обвинуваченого, – з моменту затримання. Під час досудового розслідування строк тримання під вартою може продовжити слідчий суддя. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного під час досудового розслідування не має перевищувати: 1) 6 місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Порядок продовження строку тримання під вартою визначено у ст. 199 КПК України.

Строк тримання під вартою у судовому провадженні не встановлено. У такому разі має застосовуватися засада кримінального провадження «розумні строки» (ст. 28 КПК України). На вимогу ч. 3 ст. 331 КПК України суд здійснює періодичний судовий контроль за доцільністю продовження тримання обвинуваченого під вартою. Суддя може продовжити дію ухвали про тримання під вартою на строк, що не може перевищувати 2 місяців.

83. ЗАТРИМАННЯ НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ АБО СУДУ ПРО ДОЗВІЛ НА ЗАТРИМАННЯ З МЕТОЮ ПРИВОДУ

Затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду про дозвіл на затримання з метою приводу здійснюється відповідно до ст. 188–191 КПК України. Метою цього виду затримання є забезпечення прибуття особи до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Суб'єктом затримання є уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання). Такою особою є, наприклад, поліцейські, працівники НАБУ, співробітники СБУ та ін.

Затримання в порядку ст. 188–191 КПК України передбачає здійснення таких дій:

1) звернення слідчого, прокурора із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України);

2) розгляд слідчим суддею, судом клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 189 КПК України);

3) затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду.

Уповноважена службова особа (особа, якій надано право здійснювати затримання) зобов'язана вручити особі копію відповідної ухвали слідчого судді або суду та доставити цю особу до слідчого судді або суду не пізніше 36 годин з моменту затримання.

84. ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ АБО СУДУ

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України (ч. 2 ст. 176 КПК України).

Затримання без ухвали слідчого судді або суду здійснюється у таких випадках:

1) законне затримання (ст. 207 КПК України);

2) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України).

Законне затримання (ст. 207 КПК України). Метою цього виду затримання є припинення кримінального правопорушення та доставлення особи, яка затримується, до уповноваженої службової особи.

Суб'єктом затримання може бути будь-яка особа, яка не є уповноваженою службовою особою. Наприклад, це може бути

особа, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення, або свідок.

Затримання в порядку ст. 207 КПК України передбачає здійснення таких дій:

1) затримання особи з у випадках, визначених ч. 2 ст. 207 КПК України (у разі вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення, безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні);

2) доставлення затриманої особи до уповноваженої службової особи або негайне повідомлення уповноваженої службової особи про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

3) перевірка уповноваженою службовою особою підстав для затримання особи в порядку ст. 208 КПК України, встановлення підстав для початку досудового розслідування і в разі встановлення цих підстав – внесення відомостей до ЄРДР.

Затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України). Метою цього виду затримання є припинення вчинення злочину та запобігання ухиленню особи від органів досудового розслідування та суду. Затримати особу можна лише за вчинення злочину за яке передбачається покарання у вигляді позбавлення волі. Випадки затримання:

1) якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що може статись втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що може статись втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України.

Суб'єктом затримання є уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання). Такою особою є, наприклад, поліцейські, працівники НАБУ, співробітники СБУ та ін.

Затримання особи в порядку ст. 208 КПК України передбачає здійснення таких дій: 1) «фактичне» затримання особи; це означає, що особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою; 2) повідомлення затриманому підстав затримання та його прав (ч. 4 ст. 208 КПК України); 3) складання протоколу затримання особи та вручення його копії затриманому (ч. 5 ст. 208 КПК України); 4) доставлення особи до найближчого підрозділу органу досудового розслідування (ст. 210 КПК України); 5) забезпечення прав затриманої особи. Із цією метою уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, повідомити близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання та забезпечити право на медичну допомогу. Протягом 24 годин з моменту затримання затриманому слід вручити письмове повідомлення про підозру. Не пізніше 60 годин з моменту затримання особу слід звільнити або доставити до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Загальний строк затримання не має перевищувати 72 годин.

85. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК СТАДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає *досудове розслідування* як стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів

медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Досудове розслідування є першою (початковою) стадією кримінального провадження, що передує судовому розгляду. На це вказує і сама його назва: досудове – те, що передує провадженню в суді. Необхідність проведення досудового розслідування, перш ніж кримінальне провадження буде розглянуто у суді, обґрунтовується необхідністю встановлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та обставин, які входять до предмету доказування (ст. 91 КПК України), до яких належать: подія кримінального правопорушення, винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або виключають кримінальну відповідальність тощо. Для досягнення цієї мети на стадії досудового розслідування проводяться слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії та застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження.

Досудове розслідування можна умовно поділити на три етапи.

Перший етап пов'язано з початком досудового розслідування, він полягає в отриманні / виявленні інформації про кримінальне правопорушення та внесенні відповідних відомостей до ЄРДР (ст. 214 КПК України).

Другий етап – власне розслідування, що проводиться за фактом отриманої слідчим (прокурором) інформації про кримінальне правопорушення. Цей етап займає центральну позицію у досудовому розслідуванні, фактично він полягає у перевірці отриманої інформації щодо наявності або відсутності події кримінального правопорушення, встановлення особи, винної у його вчиненні, та збиранні доказів на підтвердження обставин кримінального правопорушення. Другий етап завершується у момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якої за результатами проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій зібрано достатньо доказів на підтвердження її вини.

Третій етап досудового розслідування полягає у перевірці обґрунтованості зібраних доказів з урахуванням доводів сторони захисту (підозрюваного, законного представника, захисника) та прийнятті підсумкового рішення. Досудове розслідування може бути закінчено здійсненням однієї з таких дій: 1) закриття кримінального провадження; 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернення до суду з обвинувальним актом; 4) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; 5) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 283 КПК України).

Завдання досудового розслідування

Завдання досудового розслідування є похідними від завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. Досудове розслідування поряд із судовим провадженням є засобом реалізації завдань кримінального провадження. Такими завданнями є: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

На стадії досудового розслідування перше із завдань (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень) вирішується через: 1) установлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, повідомлення їй про підозру, складання стосовно неї обвинувального акта та направлення його до суду; 2) забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, через накладення арешту на майно підозрюваного.

Таке завдання, як охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, реалізується

через обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора та слідчого судді роз'яснювати у випадках, передбачених КПК України, іншим учасникам кримінального провадження їх права та забезпечувати можливість їх реалізації.

Третє завдання кримінального провадження і досудового розслідування зокрема проявляється у таких аспектах. Вимога швидкості досудового розслідування є необхідною складовою розумного строку кримінального провадження в цілому, чого вимагають міжнародні стандарти кримінального судочинства. Зокрема, у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено право кожного під час розгляду будь-якого висунутого йому кримінального обвинувачення на справедливий, публічний розгляд справи у розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. КПК України з метою реалізації цього завдання встановлює такі граничні строки досудового розслідування: 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину, 18 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 219 КПК України). А з моменту повідомлення особі про підозру строк досудового розслідування не може перевищувати 2 місяців для злочинів, 1 місяць, 20 діб або 72 години залежно від обставин – для кримінальних проступків (ч. 3 ст. 219 КПК України).

Повнота досудового розслідування полягає у необхідності встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України.

Неупередженість досудового розслідування означає, що слідчий, дізнавач чи прокурор зобов'язані без необґрунтованої підозри та обвинувального ухилу встановити за допомогою доказів, зібраних у встановленій процесуальній формі, всі обставини кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили.

Вимога, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, на стадії досудового розслідування виражається у повідомленні особі обґрунтованої підозри, яка ґрунтується на належних, допустимих і достатніх доказах її причетності до кримінального правопорушення.

Вимога, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, виражається в обов'язку слідчого, дізнавача та прокурора виявляти не лише ті докази, що викривають особу, а й ті, що виправдовують її, давати таким доказам належну правову оцінку, а також приймати законні й неупереджені процесуальні рішення.

Вимога, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, виражається в тому, що слідчий, дізнавач і прокурор зобов'язані безумовно дотримуватись закріплених у КПК України правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій.

Вимога, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, виражається, зокрема, в чіткому визначенні слідчим, дізнавачем або прокурором процесуального статусу учасника досудового розслідування та в здійсненні щодо нього лише тих процесуальних дій та прийнятті рішень, які передбачено положеннями КПК України.

86. ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДІЗНАННЯ

Форма досудового розслідування – це врегульований КПК України процесуальний порядок здійснення досудового розслідування в цілому й порядок проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

КПК України передбачає дві форми досудового розслідування: досудове слідство та дізнання.

У формі досудового слідства здійснюється розслідування злочинів (п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК України). *У формі дізнання* – кримінальних проступків (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Дізнання здійснюється за загальними правилами досудового розслідування, але з урахуванням положень гл. 25 КПК України, яка визначає його особливості (ч. 2 ст. 298 КПК України).

Особливості здійснення дізнання

1. Особливе коло суб'єктів, які здійснюють дізнання. Досудове розслідування кримінальних проступків здійснюють

дізнавачі. При цьому дізнавцем можуть бути як службові особи підрозділів дізнання, так і уповноважені особи інших підрозділів (п. 4-1 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 38, ст. 40-1 КПК України);

2. Розширений перелік процесуальних дій, які можуть бути вчинені до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, поряд із оглядом місця події, дозволяється: 1) відбирати пояснення; 2) проводити медичне освідування; 3) отримувати висновок спеціаліста; 4) знімати показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 5) вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей (ч. 3 ст. 214 КПК України).

3. Розширений перелік джерел доказів. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, є також пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 298-1 КПК України).

4. Особливості повідомлення про підозру. Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складає дізнавач за погодженням із прокурором. Підозрюваний у разі вручення йому повідомлення про підозру має право протягом 48 годин заявити клопотання про проведення експертизи у разі незгоди з висновком спеціаліста або результатами медичного освідування (ч. 2 ст. 298-4 КПК України).

5. Скорочені строки дізнання. З моменту повідомлення особі про підозру строки дізнання залежно від різних обставин, закріплених у КПК України, становлять 72 години, 20 днів або 1 місяць (ч. 1 ст. 298-5, п. 1-3 ч. 3, п. 1 ч. 4 ст. 219, ч. 2 ст. 294). У разі необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій строк дізнання може бути продовжений до 30 днів за рішенням прокурора (ст. 298-5 КПК України).

6. Скорочений перелік запобіжних заходів. Із загального законодавчого переліку запобіжних заходів під час дізнання

застосовуються лише особисте зобов'язання, особиста порука та затримання як тимчасовий запобіжний захід (ст. 299 КПК України).

7. Звужений перелік випадків, коли особа може бути затримана уповноваженою службовою особою, та скорочений строк затримання. Особа, підозрювана у вчиненні кримінального проступку, може бути затримана за загальним правилом у випадках, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, та лише за умови, якщо вона: 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим (ч. 1 ст. 298-2 КПК України).

Строк затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, не може перевищувати 3 години з моменту фактичного затримання (ч. 2 ст. 298-2 КПК України). У випадках, передбачених ч. 4 ст. 298-2 КПК України, строк затримання не може перевищувати 24 або 72 години.

8. Скорочений перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Під час дізнання дозволяється проводити лише два види негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: 1) зняття інформації з електронних інформаційних систем за умови, що доступ до інформації не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або якщо таке зняття інформації не пов'язано з подоланням системи логічного захисту; 2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 1 ст. 300 КПК України).

9. Особливості закінчення дізнання. Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 301 КПК України. Зокрема, дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням

про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника і потерпілого. Прокурор зобов'язаний здійснити одну із дій, визначених у ч. 2 ст. 301 КПК України. У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру він зобов'язаний забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання.

Також особливістю закінчення дізнання є те, що прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт із клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за умови якщо: 1) підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності; 2) потерпілий або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду (ст. 302 КПК України). Провадження в суді першої інстанції щодо кримінальних проступків регламентовано статтями 381–382 КПК України.

87. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Загальні положення досудового розслідування – це передбачені КПК України правила, що визначають найбільш характерні ознаки досудового розслідування, вимоги, що висуваються до порядку виконання процесуальних дій і прийняття рішень на цій стадії.

Систему загальних положень досудового розслідування становлять правила, сконцентровані у главі 19 КПК України, що регулюють:

- 1) початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України);
- 2) форми досудового розслідування (ст. 215 КПК України);
- 3) підслідність (ст. 216, 218 КПК України);

- 4) об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України);
- 5) строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України);
- 6) розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України);
- 7) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України);
- 8) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України).

88. ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальний порядок початку досудового розслідування закріплено у положеннях ст. 214 КПК України. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. Визначення поняття ЄРДР, порядок його формування та ведення, а також надання відомостей з нього закріплено у Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженому наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298.

Для забезпечення законності й обґрунтованості початку досудового розслідування, а так само і подальших стадій кримінального провадження потрібна наявність приводу і підстави.

Приводом для початку досудового розслідування та внесення відомостей до ЄРДР є передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, дізнавач або прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення. До таких джерел відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України належать: 1) заяви, повідомлення фізичних та юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення; 2) самостійне виявлення слідчим, дізнавачем або прокурором з будь-якого джерела інформації, що свідчить про вчинення кримінального правопорушення.

Підставами для внесення відомостей до ЄРДР є обставини певної події, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Такі обставини зазвичай містять об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, що дають змогу дати

попередню кримінально-правову кваліфікацію події. Указані обставини мають бути відображені у джерелах інформації. Тобто, в заявах, повідомленнях осіб або рапорті слідчого, дізнавача, прокурора має бути достатньо інформації, щоб кваліфікувати діяння як кримінальне правопорушення за відповідною статтею або частиною статті КК України.

У разі, якщо джерело інформації не відображає ознаки кримінального правопорушення, така інформація не вноситься до ЄРДР, а розглядається в іншому порядку, зокрема передбаченому Законом України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР.

Відповідно до ч. 5 ст. 214 КПК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлено обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) стислий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, вказаних потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого або прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань (під час подальшого розслідування до ЄРДР вносяться й інші відомості, наприклад про час та дату повідомлення про підозру, зміну чи скасування повідомлення про підозру, зупинення та відновлення досудового розслідування, оголошення розшуку підозрюваного, закінчення досудового розслідування тощо).

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінальному провадженню. Саме з цього моменту слідчий або дізнавач розпочинають досудове розслідування і повинні невідкладно у письмовій формі повідомити керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу його початку та інші відомості, внесені до ЄРДР, а також через 24 години з моменту внесення відомостей до ЄРДР надати заявнику витяг з ЄРДР.

Особливості початку досудового розслідування прокурором, кримінальних правопорушень на морському чи річковому судні, за участю викривача корупції та стосовно юридичних осіб закріплено у положеннях абз. 2 ч. 3, ч. 7, 8, 9 ст. 214 КПК України.

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР можна провести огляд місця події. Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку також можуть проводитися дії, передбачені у пунктах 1–4 ч. 3 ст. 214 КПК України.

89. ПІДСЛІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Підслідність – це сукупність установлених КПК України ознак кримінального правопорушень (зокрема кваліфікація кримінального правопорушення, суб'єкт та місце його вчинення), відповідно до яких воно підлягає розслідуванню певним органом досудового розслідування.

Правила визначення підслідності закріплено у ст. 216, 218 КПК України. На підставі цих правил у теорії кримінального процесу виокремлюють такі види підслідності: предметна (родова), персональна, предметно-персональна, за зв'язком проваджень, альтернативна, імперативна, територіальна та виключна.

Предметна (родова) підслідність визначається кваліфікацією кримінального правопорушення за статтями Особливої частини КК України. Основне правило цієї підслідності закріплено у ч. 1 ст. 216 КПК України, воно полягає в тому, що слідчі

органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування всіх кримінальних правопорушень, окрім тих, які віднесено до підслідності інших органів досудового розслідування.

У положеннях абз. 1 ч. 2, абз. 1 ч. 3 ст. 216 КПК України визначено переліки кримінальних правопорушень за статтями КК України, що є підслідними: 1) слідчим органів безпеки; 2) слідчим органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 3) слідчим органів Державного бюро розслідувань.

Зокрема, слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 201, 201-1, 258–258-5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 204, 205-1, 212, 212-1, 216, 218-1, 219 КК України.

Слідчі органів Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (передбачено розділом XIX КК України) за винятком кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 КК України.

Персональна підслідність обумовлюється специфічними (індивідуальними) ознаками суб'єкта (його посадою тощо) кримінального правопорушення. Наприклад, кримінальні правопорушення, вчинені суддею, працівником правоохоронного органу тощо є підслідними слідчим органів Державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК України).

Предметно-персональна підслідність визначається залежно від кваліфікації та специфічних (індивідуальних) ознак суб'єкта (його посади, тощо) кримінального правопорушення. Наприклад, детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 КК України,

якщо кримінальне правопорушення вчинено Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, суддею та іншими особами (ч. 5 ст. 216 КПК України).

Підслідність за зв'язком проваджень (кримінальних правопорушень) є такою тоді, коли два або більше кримінальних правопорушення, що за загальним правилом є підслідними різним органам досудового розслідування, розслідуються тим органом, якому підслідне перше із вчинених кримінальних правопорушень, під час розслідування якого були виявлені інші пов'язані з ним кримінальні правопорушення (абз. 2 ч. 2, абз. 2 ч. 3, ч. 7 ст. 216 КПК України). Наприклад, якщо під час розслідування кримінального правопорушення, підслідного слідчим органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 192, 199, 200, 222, 222-1, 358, 366 КК України, вчинені особою, щодо якої вже здійснюється досудове розслідування цими слідчими органами, або якщо вони були вчинені іншою особою, але є пов'язаними із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, то такі кримінальні правопорушення розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (абз. 2 ч. 3 ст. 216 КПК України).

Альтернативна підслідність буває, коли закон дозволяє розслідувати кримінальні правопорушення, перелік яких чітко визначено в КПК України, тому органу, який розпочав його розслідування. Зокрема, це стосується, кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209, 209-1 КК України (ч. 9 ст. 216 КПК України).

Зазначене правило стосується розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, яке полягає у тому, що досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого належить кримінальне правопорушення, що передувало легалізації (відмиванню) майна. Це пов'язано з тим, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним

шляхом, хоч і є самостійним кримінальним правопорушенням, однак йому завжди передують інші злочинні дії, через які злочинці власне й отримують таке майно, яке у подальшому стає предметом легалізації (відмивання).

Імперативна підслідність буває тоді, коли підслідність одного кримінального правопорушення або декількох взаємопов'язаних кримінальних правопорушень визначає прокурор (ч. 10 ст. 216, ч. 3, 5 ст. 218 КПК України). Наприклад, якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші кримінальні правопорушення, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо ці порушення є пов'язаними із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не є підслідними тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження своєю постановою визначає підслідність усіх цих кримінальних правопорушень (ч. 10 ст. 216 КПК України).

Імперативно визначається і підслідність кримінальних проступків, які вчиняються у районі проведення АТО або на тимчасово окупованій території. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» підслідність кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором.

Територіальна підслідність визначає, що досудове розслідування здійснюється тим органом досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 218 КПК України).

Підслідність кримінальних проступків визначається за тими ж правилами, що передбачаються для злочинів, тобто згідно з вимогами, встановленими ст. 216 КПК України.

90. ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Процесуальний порядок об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування закріплено у ст. 217 КПК України.

Юридичною підставою об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування є постанова прокурора, яка не підлягає оскарженню (ч. 5, 6 ст. 217, ч. 3 ст. 110 КПК України).

Фактичною підставою об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування є потреба в прийнятті цього рішення (ч. 1, 3 ст. 217 КПК України).

Об'єднання матеріалів досудового розслідування

У разі необхідності в одному кримінальному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань у таких випадках:

1) якщо декілька осіб підозрюються у вчиненні одного кримінального правопорушення;

2) якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

3) якщо досудовим розслідуванням не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинено однією особою або особами.

Поряд із цим не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 217 КПК України).

Виділення матеріалів досудового розслідування

У разі необхідності матеріали досудового розслідування можуть бути виділені в окреме провадження щодо одного або кількох кримінальних правопорушень у таких випадках:

1) якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень;

2) якщо дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

Додатково КПК України передбачає можливість виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження в у таких випадках:

1) якщо у кримінальному провадженні наявні підстави для зупинення досудового розслідування, але вони стосуються не всіх підозрюваних, то матеріали стосовно таких підозрюваних можуть бути виділені в окреме кримінальне провадження за рішенням прокурора (ч. 3 ст. 280 КПК України);

2) якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, матеріали кримінального провадження щодо неповнолітнього можуть бути виділені в окреме провадження (ч. 1 ст. 494 КПК України).

Водночас матеріали досудового розслідування не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 4 ст. 217 КПК України).

Поряд із цим КПК України передбачає низку випадків, коли виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження є *обов'язковим*, а саме:

1) якщо згода щодо укладення угоди про визнання винуватості була досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, матеріали щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягають виділенню в окреме провадження (абз. 1 ч. 8 ст. 469 КПК України);

2) якщо згоду щодо укладення угоди про примирення досягнуто не з усіма потерпілими, кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якою досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (абз. 3 ч. 8 ст. 469 КПК України);

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а у провадженні, в якому об'єднано матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше (ч. 7 ст. 217 КПК України).

91. СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПОРЯДОК ЇХ ПРОДОВЖЕННЯ

Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 219 КПК України).

У положеннях КПК України передбачено різні строки досудового розслідування, які обчислюються з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або з дня повідомлення особі про підозру. Диференціюються вони і залежно від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Строки досудового слідства та основні правила їх продовження

З моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру строк досудового розслідування злочинів становить:

- 1) 12 місяців – щодо нетяжкого злочину;
- 2) 18 місяців – щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 2 ст. 219 КПК України).

Строк досудового розслідування злочинів до моменту повідомлення особі про підозру може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, на строк:

- 1) 6 місяців у разі розслідування нетяжкого злочину (п. 2 ч. 4 ст. 219; ч. 1 ст. 294 КПК України);
- 2) 12 місяців у разі розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину (п. 3 ч. 4 ст. 219; ч. 1 ст. 294 КПК України).

3 дня повідомлення особі про підозру строк досудового розслідування злочинів незалежно від ступеня їх тяжкості становить 2 місяця (п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України). Указаний строк може бути продовжений:

1) до 3 місяців, якщо досудове розслідування неможливо закінчити через складність провадження; строк продовжується керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора (п. 1 ч. 3, ч. 4 ст. 294 КПК України);

2) до 6 місяців у разі розслідування нетяжкого злочину, якщо досудове розслідування неможливо закінчити через особливу складність провадження; строк продовжується слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора (п. 2 ч. 4 ст. 219; п. 2 ч. 3, ч. 4 ст. 294 КПК України);

3) до 12 місяців у разі розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо досудове розслідування неможливо закінчити через виняткову складність провадження; строк продовжує слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками (п. 3 ч. 4 ст. 219; п. 3 ч. 3, ч. 4 ст. 294 КПК України).

Строки дізнання та основні правила їх продовження

Слід зауважити, що КПК України не встановлює процесуальних строків досудового розслідування кримінальних проступків, які обчислюються з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру.

КПК України передбачено три види граничних строків проведення дізнання, які обраховуються з дня повідомлення особі про підозру та залежать від різних обставин, а саме:

1) 72 години – загальний строк проведення дізнання щодо всіх кримінальних проступків та у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України (п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК України);

2) 20 діб – у таких випадках: а) якщо підозрюваний не визнає вину; б) необхідно провести додаткові слідчі (розшукові) дії; в) кримінальний проступок вчинено неповнолітнім; (п. 2 ч. 3 ст. 219 КПК України);

3) 1 місяць – у разі повідомлення особі про підозру, якщо вона заявляє клопотання про проведення експертизи у разі її

незгоди з результатами проведеного щодо неї медичного освідування або висновку спеціаліста (п. 3 ч. 3 ст. 219, ч. 2 ст. 298-4 КПК України).

Строки дізнання (72 години та 20 діб) можуть бути продовжені прокурором до 1 місяця у разі неможливості закінчити кримінальне провадження через його складність (ч. 2 ст. 294 КПК України).

Клопотання про продовження строку досудового розслідування (як дізнання, так і досудового слідства) подається відповідному прокурору або слідчому судді не пізніше п'яти днів до спливу строку досудового розслідування. Строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає (ч. 5 ст. 294 КПК України).

Процесуальний порядок продовження строку досудового розслідування прокурором передбачено ст. 295 КПК України, слідчим суддею – ст. 295-1 КПК України.

92. ПОНЯТТЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ЇХ СИСТЕМА

Слідчі (розшукові) дії – це різновид процесуальних дій, які проводяться з дотриманням вимог, визначених КПК України, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Перелік слідчих (розшукових) дій і процесуальний порядок їх проведення визначено в главі 20 КПК України. З метою впорядкування слідчих (розшукових) дій їх узвичаєно систематизувати за такими критеріями:

1) залежно від засекреченості відомостей про факт і методи проведення виокремлюють:

- слідчі (розшукові) дії
- негласні слідчі (розшукові) дії;

2) за метою проведення розрізняють слідчі (розшукові) дії, спрямовані на: – збирання доказів;

- перевірку доказів;
- збирання та перевірку доказів;

3) за процесуальною підставою виділяють слідчі (розшукові) дії, які проводяться:

- без винесення слідчим або прокурором постанови (допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення особи, речей або трупа для впізнання, огляд, слідчий експеримент);

- за постановою прокурора (огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, освідування особи);

- за постановою слідчого, прокурора (проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування, проведення експертизи);

- за ухвалою слідчого судді (обшук, огляд житла чи іншого володіння особи, слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування, проведення експертизи, отримання зразків для експертизи в порядку ч. 3 ст. 245 КПК України (примусове відбирання біологічних зразків));

4) залежно від методів, які використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій, останні бувають:

- вербальними (допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб);

- невербальними (огляд, обшук);

- змішаними (пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент);

5) залежно від необхідності залучати понятих виокремлюють слідчі (розшукові) дії, які проводяться:

- з обов'язковим залученням понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксації (обшук або огляд житла чи іншого володіння особи);

- з обов'язковим залученням понятих, окрім випадків застосування безперервного відеозапису перебігу їх проведення (пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляд трупа, серед іншого пов'язаного з ексгумацією, слідчий експеримент, освідування особи);

- без залучення понятих або із їх залученням за ініціативи слідчого, прокурора (допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, отримання зразків для експертизи);

б) за черговістю проведення слідчі (розшукові) дії бувають невідкладними, тобто такими, які проводяться до внесення відомостей до ЄРДР (огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України), та іншими, які проводяться після внесення відомостей до ЄРДР.

93. ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії проводяться з дотриманням вимог, визначених КПК України. Процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій різниться для кожного з її видів. При цьому загальними вимогами до проведення слідчих (розшукових) дій є такі.

1. Підстави проведення. Слідча (розшукова) дія проводиться за наявності достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України). Для окремих слідчих (розшукових) дій кримінальне процесуальне законодавство України передбачає обов'язкову наявність таких правових підстав, як ухвала слідчого судді, добровільна згода особи, постанова слідчого чи прокурора (ч. 1 ст. 225, ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 1 ст. 239, ч. 5 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ст. 242, ч. 3 ст. 245 КПК України).

2. Час проведення. Слідчі (розшукові) дії проводяться під час досудового розслідування. Після закінчення строків досудового розслідування проводити їх забороняється, окрім випадків їх проведення за дорученням суду в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 333 КПК України (ч. 8 ст. 223 КПК України). Слідчі (розшукові) дії мають проводитися в часовий проміжок з 6 до 22 годин. Винятковими випадками, коли проведення таких дій допускається в нічну пору (з 22 до 6 години), є наявність достатніх підстав вважати, що затримка з проведенням відповідної слідчої (розшукової) дії призведе до таких негативних наслідків, як втеча підозрюваного чи втрата слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК України).

3. Суб'єкт проведення слідчої (розшукової) дії. Згідно з ч. 9 ст. 224, ст. 228–230, 236–243, 245 КПК України слідчі (розшукові)

дії проводяться слідчим або прокурором. Також відповідно до ст. 300 КПК України слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування кримінальних проступків проводять дізнавачі. Прокурор, слідчий і дізнавач уповноважені доручати проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40, п. 3 ч. 2 ст. 40¹ КПК України).

4. Учасники слідчої (розшукової) дії. Під час проведення слідчої (розшукової) дії обов'язково повинні бути присутні особи, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені; особи, які ініціювали її проведення, та/або їх захисник / представник (окрім випадків, коли вказані особи письмово відмовилися від участі в проведенні ініційованої ними слідчої (розшукової) дії, або якщо це неможливо через її специфіку). У разі проведення слідчої (розшукової) дії за участю малолітньої або неповнолітньої особи необхідно забезпечити участь законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря. У разі потреби отримати допомогу з питань, що потребують спеціальних знань, до проведення слідчих (розшукових) дій можуть запрошуватися спеціалісти. Слідчий і прокурор повинні залучити не менше двох понятих (осіб, незацікавлених у результатах кримінального провадження) до проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, а також обшуку особи. Також необхідно запросити понятих, окрім випадків застосування безперервного відеозапису перебігу проведення, для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, серед іншого пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту й освідчування особи. Під час проведення інших слідчих (розшукових) дій слідчий і прокурор на власний розсуд вирішують питання про доцільність запрошення понятих.

5. Порядок фіксування перебігу та результатів проведення слідчої (розшукової) дії. Фіксування слідчої (розшукової) дії здійснюється шляхом складання протоколу особою, яка проводить слідчу (розшукову) дію. У цьому протоколі повною мірою відображаються всі умови та порядок проведення дій; з його змістом ознайомлюються всі учасники слідчої (розшукової) дії,

до нього заносяться зауваження та доповнення, що надходили від учасників відповідної процесуальної дії; він підписується всіма учасниками, які брали участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, до нього за необхідності долучаються додатки. Фіксування слідчої (розшукової) дії також може здійснюватися за допомогою технічних засобів, про що обов'язково заздалегідь попереджаються особи, які беруть участь у її проведенні, й це зазначається у протоколі. Проведення обшуку обов'язково має фіксуватися за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів.

94. ПОНЯТТЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Допит – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться у порядку, визначеному ст. 224–226 КПК України, з метою отримання відомостей про відомі особі факти, які мають значення для кримінального провадження.

Процесуальний порядок проведення допиту визначається в ст. 224–226 КПК України та полягає в такому.

Місцем проведення допиту є місце проведення досудового розслідування або у разі погодження з особою, яку мають намір допитати, інше місце.

Тривалість допиту не може перевищувати 8 годин на день, при цьому без перерви – не більше 2 годин. Під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи загальна тривалість допиту має становити не більше 2 годин на день, а без перерви – понад 1 годину.

Перед допитом установлюється особа допитуваного шляхом перевірки її посвідчувальних документів; їй повідомляють, у якому кримінальному провадженні та в якому статусі її допитують, роз'яснюють права особи та порядок проведення допиту. Свідка попереджають про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384, 385 КК України), а потерпілого – за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України). Особі, яка не досягла 16-річного віку, роз'яснюється

обов'язок давати правдиві показання без попередження про кримінальну відповідальність.

Слідчий або прокурор у випадках, визначених КПК України, повинні забезпечити участь у допиті підозрюваного захисника, під час допиту потерпілого вони не мають права заборонити користуватися правовою допомогою представника, а під час допиту свідка – його адвоката.

До допиту малолітньої або неповнолітньої особи залучаються законний представник, педагог або психолог, а за необхідності – лікар, яким роз'яснюють обов'язок бути присутніми під час допиту та право ставити запитання та/або заперечувати проти запитань.

Якщо підозрюваний заявляє про відмову давати показання та відповідати на запитання, допит слід одразу зупинити.

Допитувана особа має такі права: а) за бажанням власноручно викласти свої показання; б) користуватися власними документами та записами, якщо показання пов'язано з відомостями, які важко запам'ятати; в) не відповідати на запитання: щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії; стосовно осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування; з приводу яких є пряма заборона закону; які можуть викрити її чи близьких родичів, членів сім'ї у вчиненні кримінального правопорушення.

Перебіг і результати проведення допиту фіксуються шляхом складання протоколу. Також під час проведення допиту можуть застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. У разі, коли фіксування допиту відбувається за допомогою технічних засобів, і жоден з його учасників не наполягає на внесенні показань до протоколу, текст таких показань не вноситься до протоколу допиту. У протоколі лише зазначається про фіксацію показань на носії інформації та про долучення його у додатках.

95. ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в проведенні слідчим або прокурором допиту раніше допитаних осіб у присутності одне одного з метою перевірки отриманих доказів і з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях.

Процесуальний порядок проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб визначено у ч. 9 ст. 224 КПК України. Зокрема, спочатку з'ясовується факт знайомства допитуваних осіб і характер відносин між ними; роз'яснюються права та відповідальність допитуваних осіб залежно від їх процесуального статусу; допитуваним особам пропонується по черзі дати показання з приводу обставин, що є предметом допиту; їм ставлять запитання слідчий або прокурор, а згодом – учасники допиту одне одному; за необхідності оголошуються показання, надані учасниками допиту на попередніх допитах (лише після давання ними показань під час одночасного допиту). Фіксування перебігу та результатів проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб відбувається шляхом складання протоколу, а також може здійснюватися за допомогою технічних засобів.

Кримінальним процесуальним законодавством України встановлено пряму заборону на проведення у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрозою його застосуванням, одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним.

96. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться у порядку, визначеному ст. 228–231 КПК України, та полягає в демонстрації раніше допитаній особі об'єкта серед декількох подібних за своїми ознаками об'єктів з метою встановлення його тотожності з об'єктом, який вона раніше сприймала.

Узвичаєно виокремлювати такі *види пред'явлення для впізнання*:

1) залежно від об'єкту, який пред'являється для впізнання, розрізняють пред'явлення для впізнання особи, речей і трупа;

2) залежно від ознак, за якими відбувається впізнання особи, виділяють пред'явлення для впізнання за ознаками зовнішності, за голосом або ходом;

3) за формою пред'явлення вирізняють впізнання об'єкта в натурі чи за фотознімками (матеріалами відеозапису), впізнання особи під час взаємного візуального спостереження чи поза візуальним контактом; упізнання об'єкта під час його безпосереднього спостереження чи у режимі відеоконференції.

Процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання визначається в ст. 228–231 КПК України та полягає в такому.

Перед пред'явленням для впізнання особи, речі чи трупа слід спочатку дізнатись в особи про ознаки об'єкта, який упізнатись, умови його сприйняття та можливість особи його впізнати в разі його пред'явлення. Якщо особа вказує, що зможе впізнати об'єкт за сукупністю ознак, це зазначається в протоколі пред'явлення для впізнання. При цьому особі, яка впізнає, забороняється попередньо демонструвати об'єкт, який підлягає пред'явленню для впізнання, та інформувати про його ознаки.

Пред'явлення для впізнання особи, трупа чи речі проводиться за участю не менше двох понятих, окрім випадків фіксування його перебігу шляхом застосування безперервного відеозапису.

Для пред'явлення особи для впізнання залучається не менше трьох статистів – осіб тієї ж статті без різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі. Особі, яка пред'являється для впізнання, пропонується до запрошення особи, яка впізнаватиме, самостійно зайняти місце серед статистів. Особі, яка впізнає, пропонується самостійно, без будь-яких підказок, вказати на особу, яку впізнала, та пояснити, за якою ознакою чи їх сукупністю вона її впізнала.

Речі пред'являються для впізнання серед інших однорідних речей одного виду, якості й без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, та пояснити, за якою ознакою чи їх сукупністю вона її впізнала. Якщо ж інших однорідних речей не існує, то річ пред'являється для впізнання в одному екземплярі. У цьому разі в особи, яка впізнає, запитується, чи вона впізнає пред'явлену річ, і пропонується пояснити, за якими ознаками вона її впізнала.

Труп пред'являється для впізнання один. При цьому для проведення його пред'явлення для впізнання можуть залучатись спеціалісти, зокрема для фіксування впізнання за допомогою технічних засобів, психологи, педагоги й інші.

Пред'явлення особи для впізнання відбувається поза візуальним контактом у разі її впізнання за голосом або ходом, а поза її візуальним та аудіоспостереженням – з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає. Також у разі необхідності пред'явлення особи для впізнання може проводитися за фотознімками або матеріалами відеозапису. При цьому фотознімки, що пред'являються для впізнання, мають бути в кількості не менше трьох, не мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення; особи на фотознімках мусять бути тієї ж статі й не мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню. Пред'являти особу для впізнання за матеріалами відеозапису допускається лише в тому разі, коли на ньому є зображення особи, яка підлягає впізнанню, і не менше чотирьох осіб тієї ж статі без різких відмінностей у віці, зовнішності й одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

У протоколі для впізнання докладно зазначаються ознаки чи їх сукупність, за якими особа впізнала особу, річ або труп. У разі застосування технічних засобів фіксування до протоколу додаються фотографії або матеріали відеозапису. Якщо пред'явлення для впізнання проводилося поза візуальним і аудіоспостереженням, то в протоколі обов'язково вказується, що особа, пред'явлена для впізнання, не бачила й не чула особу, яка впізнає. У такому разі до протоколу не вносяться анкетні відомості про особу, яка впізнає, а також вони, всі фотографії і матеріали відеозаписів, за якими може бути встановлена особа, яка впізнавала, не долучаються до матеріалів досудового розслідування.

97. ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Проникнення до житла чи іншого володіння особи пов'язано з обмеженням права особи на недоторканність житла чи іншого володіння під час проведення окремих процесуальних дій. Проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку допускається за вмотивованим судовим рішенням, а також з інших підстав, визначених КПК України.

Більш детально підстави проникнення до житла чи іншого володіння особи, а також поняття «житло» та «інше володіння особи» визначаються в ст. 233 КПК України. Зокрема, під житлом пропонується розуміти будь-яке приміщення, яке перебуває у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. «Інше володіння особи» визначається в ч. 2 ст. 233 КПК України у вигляді зазначення переліку об'єктів, які варто до нього відносити: це транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи.

Відповідно до ч. 1, 3 ст. 233 КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою допускається з однієї з таких підстав, як: 1) добровільна згода особи, яка ними володіє; 2) ухвали слідчого судді; 3) наявність невідкладних випадків, пов'язаних з урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Якщо проникнення до житла чи іншого володіння відбулося у виняткових випадках, то прокурор, слідчий або дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. У разі непогодження прокурором або незадоволення слідчим суддею вказаного клопотання, поперше, всі отримані внаслідок обшуку житла чи іншого володіння особи докази будуть недопустимими, по-друге, здобута інформація має бути знищена під контролем прокурора у порядку, визначеному в ст. 255 КПК України.

98. МЕТА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Обшук – це слідча (розшукова) дія, пов'язана з проникненням до житла чи іншого володіння особи, що полягає в його обстеженні з метою: 1) виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, 2) відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, здобутого у результаті його вчинення, 3) установлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Процесуальний порядок проведення обшуку визначається в ст. 234–236 КПК України та полягає в такому.

За наявності достатніх фактичних підстав для проведення обшуку слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертаються з відповідним клопотанням до слідчого судді. У клопотанні про обшук, окрім підстав для обшуку, визначення об'єкта обшуку та його власника й володільця, обов'язково треба вказувати ознаки об'єктів, які планується відшукати, їх зв'язок з учиненим кримінальним правопорушенням і значення

для досудового розслідування, а також обґрунтувати неможливість отримання зазначених доказів за допомогою проведення інших процесуальних дій, не пов'язаних з проникненням до житла чи іншого володіння особи. Клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження. У розгляді клопотання беруть участь слідчий або прокурор.

У разі задоволення клопотання про обшук слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, яка є підставою його проведення. Указана ухвала має відповідати загальним вимогам про судові рішення та містити відомості про суб'єктів, які ініціювали проведення обшуку, об'єкт / об'єкти обшуку, власника та фактичного володільця майна чи іншого володіння особи, положення закону, якими він керується під час постановлення ухвали та строк дії ухвали. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи діє протягом строку, який не перевищує одного місяця з дня її постановлення. Виготовляється дві копії ухвали.

Проведення обшуку фактично є виконанням ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Суб'єктами виконання вказаної ухвали є виключно слідчий чи прокурор. Не допускається передоручення проведення обшуку працівникам оперативних підрозділів. Проведення обшуку розпочинається з пред'явлення ухвали слідчого судді та надання її копії володільцю житла чи іншого володіння особи, а у разі його відсутності – іншій присутній особі.

До участі в проведенні обшуку можуть бути запрошені потерпілий, підозрюваний, захисник, представник, інші учасники кримінального провадження, зокрема спеціаліст. Слідчий або прокурор повинні забезпечити присутність під час проведення обшуку осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Крім того, слідчий або прокурор не мають права заборонити учасникам обшуку користуватись правою допомогою адвоката або представника. Останні допускаються до місця обшуку на будь-якому етапі його проведення. Обов'язковою також є участь в обшуку житла чи іншого володіння особи, а також обшуку особи не менше двох понять.

Час проведення обшуку обирається з таким розрахунком, щоб завдалася якомога менша шкода звичайним заняттям особи, яка володіє житлом чи іншим володінням. Винятки допускаються в тих випадках, коли слідчий або прокурор переконані, що дотримання названої умови може призвести до заподіяння істотної шкоди меті обшуку. Методи й обсяг проведення обшуку визначаються з урахуванням його мети. Виконавці ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи зобов'язані забезпечити схоронність майна та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

За наявності достатніх підстав, які вказують на те, що особи, присутні в житлі чи іншому володінні особи, де проводиться обшук, переховують при собі предмети чи документи, які мають значення для кримінального провадження, за рішенням слідчого або прокурора може бути проведено обшук осіб. У такому разі не треба звертатися до слідчого судді з відповідним клопотанням. Обшук особи проводиться особою тієї ж статі та фіксується в протоколі обшуку житла чи іншого володіння особи.

Фіксування проведення обшуку здійснюється шляхом складання протоколу та обов'язкового ведення аудіо- та відео-запису. Другий примірник протоколу обшуку вручається особі, у якої проведено цю слідчу (розшукову) дію, або за її відсутності – повнолітньому члену його сім'ї чи його представникові. Якщо обшук проводився на підприємстві, в установі чи організації, другий примірник обшуку вручається їх керівнику чи представнику.

99. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ

Огляд – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у візуальному спостереженні та безпосередньому сприйнятті ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Залежно від об'єкту огляду узвичаєно виокремлювати огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України), огляд місцевості, огляд

приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК України), огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України), огляд трупа (ст. 238 КПК України) й огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України).

Процесуальний порядок проведення огляду визначається в ст. 237–239 КПК України та полягає в такому.

Огляд проводиться слідчим або прокурором. Підставою проведення огляду житла чи іншого володіння особи є добровільна згода особи, яка володіє ними, або ухвала слідчого судді, а огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, – постанова прокурора.

Для участі в огляді можуть запрошуватися потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник, інші учасники кримінального провадження, зокрема, спеціаліст, який за дорученням слідчого або прокурора має право здійснювати вимірювання, фіксувати за допомогою технічних засобів, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення об'єктів, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати та вилучати об'єкти, які мають значення для кримінального провадження. Для огляду трупа обов'язково залучається як спеціаліст судово-медичний експерт, а у разі неможливості його своєчасного прибуття – лікар. Ексгумацію трупа здійснюють службові особи місцевого самоврядування за присутності судово-медичного експерта. Також слідчий або прокурор зобов'язані запросити не менше двох понятих для проведення огляду житла чи іншого володіння особи й огляду трупа, серед іншого пов'язаного з ексгумацією.

Під час проведення огляду слідчий і прокурор мають право заборонити особам залишати місце огляду до його завершення та перешкоджати його проведенню. Виявлені під час огляду речі та документи, які мають значення для кримінального провадження чи є вилученими з обігу, підлягають огляду та вилученню. При цьому вони опечатуються та завіряються підписами осіб, які брали участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо, або їх огляд пов'язано з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються та зберігаються в такому вигляді до їх остаточного огляду.

Перебіг і результати проведення огляду фіксуються в протоколі. Додатково фіксування цієї слідчої (розшукової) дії може здійснюватися за допомогою технічних засобів.

100. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться з дотриманням вимог ст. 240 КПК України у вигляді відтворення дій, обстановки або обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань, спрямована на перевірку й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

За необхідності під час проведення слідчого експерименту можуть здійснюватися вимірювання, застосовуватися технічні засоби, складатися схеми та плани, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки.

Головними вимогами до слідчого експерименту є те, щоб його проведення, по-перше, не створювало небезпеки для життя і здоров'я його учасників та оточуючих осіб; по-друге, не супроводжувалося приниженням їх честі та гідності; по-третє, не завдавало шкоди.

Якщо слідчий експеримент проводиться в житлі чи іншому володінні особи, то підставою для його проведення є або добровільна згода володільця, або ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду клопотання слідчого за погодженням із прокурором, чи прокурора.

Слідчий експеримент може проводитися за участю підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника і спеціаліста. До проведення слідчого експерименту обов'язково залучаються поняті в кількості не менше двох, крім випадків застосування безперервного відеозапису його перебігу. Проведення слідчого експерименту фіксується в протоколі із детальним викладом усіх умов і результатів його проведення.

101. ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ

Освідування особи – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в обстеженні тіла підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на ньому слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет за умови, що для цього не треба проводити судово-медичну експертизу. Підставою проведення освідування є постанова прокурора.

Процесуальний порядок проведення освідування особи визначається в ст. 241 КПК України та полягає в такому.

Освідування особи розпочинається з пред'явлення особі, яка освідується, постанови прокурора. Особі пропонується добровільно пройти освідування, а у разі її відмови допускається його проведення в примусовому порядку.

Освідування особи не має принижувати честь і гідність особи, створювати небезпеку для її життя і здоров'я. Зокрема, у разі освідування, пов'язаного з оголенням особи, проводити цю слідчу (розшукову) дію повинна особа тієї ж статі. Слідчий і прокурор не мають права бути присутніми під час освідування, яке супроводжується оголенням особи іншої статі. Винятком є проведення такого освідування лікарем і за згодою особи, яка освідується.

До освідування особи за необхідності залучаються спеціалісти, зокрема судово-медичний експерт або лікар. Також узаконена слідча (розшукова) дія проводиться за обов'язкової участі не менше двох понять, крім випадків, коли перебіг її проведення фіксується шляхом безперервного відеозапису.

Про проведення освідування особи складається протокол, в якому фіксуються наявність / відсутність на тілі особи слідів кримінального правопорушення та особливих прикмет. Додатково перебіг і результати освідування особи можуть фіксуватися за допомогою технічних засобів. У разі, якщо на зафіксованих зображеннях відображається інформація, демонстрація якої з боку освідуваної особи може розцінюватися як образлива, такі зображення слід зберігати в опечатаному вигляді. Вони надаються для дослідження лише суду під час судового

розгляду. Якщо освідчування особи проводилося примусово, то такій особі надається копія відповідного протоколу.

102. ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ. ВИПАДКИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ. ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА

Питання про проведення судової експертизи та залучення експерта вирішується у разі необхідності провести дослідження об'єктів, явищ і процесів з використанням спеціальних знань. При цьому не допускається призначення і проведення експертизи для з'ясування питань права.

У ч. 2 ст. 242 КПК України законодавець встановлює *випадки обов'язкового проведення експертизи в кримінальному провадженні*, зокрема щодо: 1) установлення причин смерті; 2) установлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які породжують сумнів щодо його осудності чи обмеженої осудності; 4) установлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а в інший спосіб отримати ці відомості неможливо; 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Залучення експерта до кримінального провадження може здійснюватися:

- 1) за дорученням сторони обвинувачення;
- 2) за дорученням сторони захисту (у такому разі експерт залучається на договірних умовах);
- 3) за ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони захисту.

До слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи сторона захисту має право звернутися в таких випадках: 1) якщо сторона захисту не має змоги самостійно залучити експерта через відсутність коштів або з інших об'єктивних причин; 2) якщо, незважаючи на необхідність залучення експерта

для вирішення істотних для кримінального провадження питань, сторона обвинувачення або не призначає експертизу, або, залучивши експерта, не ставить йому питання, необхідні для отримання повного та належного висновку, або є достатні підстави вважати, що залучений експерт через свою упередженість, некваліфікованість тощо надав чи може надати неповний / неправильний висновок експерта.

103. ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час призначення експертизи для вирішення поставлених запитань експерту треба надати всі необхідні для цього об'єкти, серед іншого зразки для порівняльного дослідження. Підстави і порядок отримання зразків для експертизи визначено в ст. 245 КПК України.

Фактичною підставою отримання зразків для експертизи є необхідність їх отримання, а юридичні підстави варіюються залежно від виду об'єкту, з якого відбираються зразки для експертизи. А саме:

а) відібрання зразків з речей і документів, а також примусове відбирання біологічних зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду за клопотанням сторін кримінального провадження, розглянутого у порядку, передбаченому ст. 160–166 КПК України;

б) відібрання біологічних зразків в особи – на підставі постанови прокурора.

Суб'єктами отримання зразків для експертизи можуть бути:

а) сторона кримінального провадження, яка доручила проведення експертизи;

б) сторона кримінального провадження, за клопотанням якої експертизу призначено слідчим суддею;

в) суд або за його дорученням залучений спеціаліст, якщо проведення експертизи доручив суд.

104. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Метою проведення таких дій є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом СБУ від 23.12.2020 № 383, відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться чи планується проведення негласних слідчих (розшукових) дій, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці, є відомостями, що становлять державну таємницю.

Методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома.

КПК України регламентує проведення негласних слідчих (розшукових) дій главою 21, яка складається з трьох параграфів та передбачає 13 їх видів. У § 1 закріплено загальні правила проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а § 2 та 3 безпосередньо стосуються окремих їх видів та особливостей процедури проведення.

Усі НСРД законодавець поділяє на дві великі групи, а саме:

1) пов'язані з втручанням у приватне спілкування, а саме: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), арешт, огляд і виймка кореспонденції (ст. 261, 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);

2) інші – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення

місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

Відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої спільним наказом від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5, процесуальними документами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій є постанови, клопотання, доручення прокурора, слідчого, дізнавача та протоколи уповноваженого співробітника оперативного підрозділу, слідчого або прокурора, а також ухвали слідчого судді.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноважений приймати прокурор, слідчий або дізнавач, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, дізнавача, погодженим із прокурором. Слідчий, дізнавач зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

За загальними правилами правовою підставою проведення негласних слідчих (розшукових) дій є ухвала слідчого судді, постановлена за клопотанням прокурора або слідчого, дізнавача, погодженого з прокурором (ч. 3 ст. 246 КПК України). Розгляд клопотань, який віднесено до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.

Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246, ст. 271 КПК України). Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації проводиться на підставі постанови прокурора або постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 272 КПК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 248 КПК України у клопотанні про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначаються: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; 6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 8) відомості залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили. До клопотання слідчого чи прокурора додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання.

105. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ. ФІКСАЦІЯ ПЕРЕБІГУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ

Негласні слідчі (розшукові) дії залежно від їх виду і конкретної мети проводяться у тому разі, якщо в результаті їх проведення можна отримати відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі й документи, які мають істотне значення для досудового розслідування).

За загальним правилом негласні слідчі (розшукові) дії проводяться виключно:

1) у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Слідчий або прокурор у клопотанні про проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії мають обґрунтувати те, що всі інструменти доказування, передбачені КПК України, вичерпано або ж їх застосування буде неефективним;

2) у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК України). Однак, із указанного правила є певні винятки. Зокрема, ці обмеження не стосуються таких негласних слідчих (розшукових) дій, як: 1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 2) зняття інформації з електронних інформаційних систем, коли власником, володільцем або утримувачем не обмежується доступ до електронної інформаційної системи або її частини, або здобуття відомостей з них не пов'язано з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України). Указані негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитись під час розслідування кримінального правопорушення будь-якого ступеня тяжкості, зокрема і проступків (ч. 3 ст. 300 КПК України).

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) та спостереження за особою (ст. 269 КПК України) можуть бути розпочаті на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, у

виняткових невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 250, ч. 4 ст. 268, ч. 3 ст. 269 КПК України). У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій звернутися із клопотанням до слідчого судді. Виконання проведення будь-яких дій слід негайно припинити, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій, а отримана внаслідок їх проведення інформація має бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Згідно з положеннями ст. 252 КПК України фіксація ходу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 252 КПК України за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого у разі необхідності долучаються додатки, серед яких можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо- чи відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали. Додатки до протоколу мають виготовлятися та упаковуватися належним чином з метою надійного збереження. Їх засвідчують підписами особи, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію.

Протокол та додатки до нього оформлюються відповідно до вимог статей 104, 105, 106 КПК України. Однак у відповідності до ч. 1 ст. 252 КПК України «відомості про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством». Проведення негласної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення, від доручення слідчого чи прокурора, однак обов'язково після отримання фактичних даних, які можна використовувати як докази для встановлення місця, де перебуває розшукувана особа, для кожного випадку огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

У ст. 256 КПК України передбачено, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки й інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі та документи або їх копії можна використовувати в процесі доказування на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть допитати як свідків. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про них та із застосуванням відповідних заходів безпеки, передбачених законом. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій необхідно допитати осіб, стосовно дій або контактів яких проводили такі дії.

106. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, яка полягає в прийнятті рішення про повідомлення про підозру, складанні слідчим, дізнавачем за погодженням з прокурором або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до статей 276–279 КПК України.

Повідомлення про підозру складається на певному етапі досудового розслідування, коли є підстави для формулювання підозри (ч. 1 ст. 276 КПК України) – після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. При цьому кримінальний процесуальний закон чітко обмежує час, який може минути з моменту внесення відомостей до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру, строками досудового розслідування (ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 294 КПК України).

Право на формування, реалізацію та перевірку підозри мають лише слідчий, дізнавач та/або прокурор. Тому припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, яке виникло, наприклад, у потерпілого, його представника, заявника, свідка або особи, яка здійснила законне затримання у порядку ст. 207 КПК України, не тягнуть за собою правових наслідків, однак можуть бути підставою для висунення та перевірки слідчих версій стороною обвинувачення.

Складаючи повідомлення про підозру, слідчий, дізнавач або прокурор викладають свою власну думку про винуватість особи, яка формується на підставі зібраних у кримінальному провадженні доказів. Тому підозра завжди є суб'єктивною та виникає із внутрішнього переконання слідчого, дізнавача або прокурора про наявність підстав для притягнення певної особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Слід зауважити, що прийняття рішення щодо повідомлення особі про підозру не означає, що мету розслідування досягнуто і воно підлягає закінченню. Навпаки, після висунення підозри не виключається, а навіть передбачається проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на підтвердження підозри. Подальше розслідування може призвести як до встановлення обставин, що виключають кримінальну відповідальність особи, так і до виявлення нових підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення.

Значення повідомлення про підозру полягає в тому, що:

1) формулюється перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, яке в подальшому буде перевірене й у разі підтвердження взяте за основу для складання обвинувального акта;

2) з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності, а тому воно є одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

3) після повідомлення про підозру у кримінальному провадженні з'являється центральна процесуальна постать досудового розслідування – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист (що обумовлює виникнення функції захисту) і набуває відповідних процесуальних прав та обов'язків (ст. 42 КПК України);

4) до підозрюваного можуть застосовуватися запобіжні заходи та інші заходи забезпечення кримінального провадження (наприклад тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади);

5) з дня повідомлення особі про підозру визначаються строки досудового розслідування, протягом якого його слід закінчити (частини 3, 4 ст. 219 КПК України);

6) після повідомлення про підозру може бути зупинене досудове розслідування та оголошено розшук підозрюваного (ст. 280, 281 КПК України);

7) з моменту повідомлення особі про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. 468, 469 КПК України).

107. ВИПАДКИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ. ЗМІСТ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України обов'язково здійснюється у таких випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Підозра має бути обґрунтованою, оскільки, перш за все, особа обов'язково повідомляється про підозру за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). Якщо про підозру особа повідомляється у разі обрання щодо неї запобіжного заходу, у розпорядженні слідчого (дознавача), прокурора також уже мають бути достатні докази, оскільки КПК України встановлює, що підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК України). У разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) повідомлення їй про підозру теж здійснюється лише за наявності достатніх доказів, які вказують на вчинення нею кримінального правопорушення.

Під достатніми доказами щодо акта повідомлення особі про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим, дізнавачем або прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності зумовлюють єдиний висновок на цьому етапі розслідування про те, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК України, і підлягає кримінальній відповідальності за його вчинення. При цьому повідомлення особі про підозру має ґрунтуватися не на простій сукупності доказів, а на їх системі. За відсутності системи доказів, а наявності лише окремих доказів винуватості, які, до того ж, не узгоджуються з іншими доказами, не можна приймати рішення про повідомлення особі про підозру.

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим чи дізнавачем за погодженням із прокурором. При цьому якщо одна особа вчинила декілька кримінальних правопорушень, що кваліфікуються за різними статтями КК України, то складається одне повідомлення про підозру. Якщо ж у співучасті одне або декілька кримінальних правопорушень вчинили декілька осіб, повідомлення про підозру складається щодо кожної з них окремо.

Відповідно до ст. 277 КПК України повідомлення про підозру має містити такі відомості: 1) прізвище та посаду слідчого, дізнавача або прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) КК України; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, серед іншого зазначення часу й місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, дізнавача або прокурора, який здійснив повідомлення.

Закон чітко не встановлює, коли саме слідчий, дізнавач та/або прокурор повинні повідомити особі про підозру за наявності достатніх доказів для цього, тобто підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. У такому разі стороні обвинувачення надається право вирішити це питання самостійно, керуючись внутрішнім переконанням. Однак слід зауважити, що штучне затягування з повідомленням про підозру обмежує не лише процесуальні, але й конституційні права особи, яка своєчасно не набуває адекватного її реальному становищу правового статусу (підозрюваного). До того ж необхідно звернути увагу на імперативність припису положень ч. 1 ст. 276 КПК України про те, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. На відміну від зазначеної підстави для повідомлення про підозру, в інших випадках повідомлення особі про підозру закон чітко встановлює момент, з яким пов'язується необхідність складання цього процесуального документа: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення та обрання до особи одного з передбачених КПК України заповідних заходів (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 276 КПК України).

108. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ. ЗМІНА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Процесуальний порядок повідомлення про підозру

Відповідно до вимог ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається:

1) в день його складення слідчим або прокурором;

2) затриманій особі письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання; при цьому якщо особі не вручено повідомлення про підозру після 24 годин з моменту затримання, вона підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України);

3) у разі неможливості безпосередньо вручити особі повідомлення про підозру слідчим або прокурором, таке вручення здійснюється у спосіб, передбачений статтями 111, 112 КПК України для вручення повідомлень.

Відповідно до ст. 298-4 КПК України скласти за погодженням з прокурором та вручити особі повідомлення про підозру має право також дізнавач.

Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) КК України невідкладно вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР (ч. 4 ст. 278 КПК України).

Після безпосереднього вручення особі повідомлення про підозру слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Також відповідно до ч. 8 ст. 42 КПК України одночасно з таким повідомленням підозрюваному вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки. Після повідомлення про права слідчий, дізнавач або прокурор на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав (частини 2, 3 ст. 276 КПК України).

Закон не вимагає обов'язкового допиту підозрюваного після вручення письмового повідомлення про підозру. Разом із тим КПК України надає підозрюваному право давати пояснення і показання з приводу підозри проти нього, яке він може

реалізувати будь-якої миті кримінального провадження, зокрема і безпосередньо після повідомлення про підозру (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України). Також слід зауважити, що проведення допиту підозрюваного у найкоротші строки після повідомлення про підозру сприятиме як повноті встановлення обставин кримінального правопорушення, так і ефективній реалізації підозрюваним права на захист.

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб (адвокату, депутату місцевої ради, народному депутату України, судді та ін.) визначаються главою 37 КПК України, де зазначено суб'єктів, уповноважених здійснювати повідомлення про підозру (ст. 481 КПК України).

Зміна повідомлення про підозру

Після повідомлення особі про підозру протягом подальшого розслідування можуть отримуватися нові докази, встановлюватися нові обставини вчинення кримінального правопорушення та/або виявлятися нові епізоди кримінально-протиправної діяльності. Окрім цього, повідомлення про підозру в разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) здійснюється не пізніше 24 годин з моменту затримання, а за цей строк неможливо всебічно та повно встановити всі обставини вчиненого кримінального правопорушення. Усе це може обумовлювати необхідність зміни або доповнення раніше повідомленої підозри.

Зміна раніше повідомленої підозри може полягати в уточненні фактичного змісту підозри (час, місце, наслідки тощо), уточненні (зміні) юридичної кваліфікації раніше повідомленої підозри, доповненні попередньої підозри новими епізодами кримінально-протиправної діяльності або виключенні з раніше повідомленої підозри епізодів протиправної діяльності, які не знайшли підтвердження в процесі розслідування.

Якщо протягом досудового розслідування встановлюються нові епізоди кримінально-протиправної діяльності, які мають самостійну кваліфікацію за новою статтею КК України, слід внести до ЄРДР відомості про нове кримінальне правопорушення, вчинене особою, а також скласти та вручити нове повідомлення про підозру.

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України (скласти нове повідомлення про підозру, вручити його підозрюваному, внести відомості до ЄРДР). При цьому якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно він (ст. 279 КПК України).

У разі зміни або доповнення повідомлення про підозру слід зважати на те, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим і виноситися не в доповнення до попередніх, а замість раніше складених повідомлень про підозру. У цьому разі раніше винесене повідомлення про підозру, яке залишається в матеріалах кримінального провадження, втрачає свою чинність, а процесуальне значення з моменту складання та вручення має лише нове повідомлення про підозру.

109. ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Зупинення досудового розслідування – це тимчасова та вимушена перерва процесуальної діяльності у кримінальному провадженні внаслідок передбачених ст. 280 КПК України обставин. До зупинення досудового розслідування слідчий або дізнавач зобов'язані виконати всі необхідні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких є можливим. Досудове розслідування може бути зупинене лише після повідомлення особі про підозру.

Підстави зупинення досудового розслідування

1. *Підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України).* Наявність у підозрюваного тяжкої хвороби має бути підтверджена відповідними медичними документами (довідкою лікаря, медичним висновком, висновком експерта). Це захворювання має бути не хронічним, а мати

тимчасовий характер, тобто через деякий час може настати як повне одужання, так і зняття його гострих форм. У разі, коли особа вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або захворіла на психічну хворобу, яка виключає її осудність, після вчинення кримінального правопорушення, досудове розслідування не зупиняється, а продовжується за правилами, передбаченими гл. 39 КПК України («Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру»).

2. *Оголошено в розшук підозрюваного* (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України). Це означає, що під час кримінального провадження особу підозрюваного встановлено, але він переховується, а отже, його місцезнаходження залишається невідомим, і це перешкоджає закінченню досудового розслідування, у зв'язку з чим слідчий або прокурор мають оголосити розшук підозрюваного (ст. 281 КПК України). Про оголошення розшуку може вноситись: а) окрема постановою слідчого чи прокурора, якщо досудове розслідування не зупиняється; б) одна постановою про зупинення досудового розслідування та розшук підозрюваного. Відомості про оголошення розшуку підозрюваного мають вноситись до ЄРДР. Згідно з ч. 3 ст. 281 КПК України здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

3. *Слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування* (п. 2-1 ч. 1 ст. 280 КПК України). Спеціальне досудове розслідування здійснюється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України (наприклад ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 111 КК України «Державна зрада»), стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаній Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або був оголошений у міжнародний розшук. Для здійснення спеціального досудового розслідування слідчий або прокурор складають клопотання,

яке має містити відомості, передбачені ст. 297-2 КПК України. клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подається слідчому судді, який за результати розгляду постановляє ухвалу про задоволення або відмову у задоволенні такого клопотання. Отже, ухвала слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування і є тією підставою, що надає слідчому або прокурору право за зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

4. Існує необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України). Обумовлюється необхідністю звернення відповідних правоохоронних органів України із запитом до уповноважених органів іноземних держав щодо виконання процесуальних дій, передбачених як КПК України, так і міжнародними договорами. Оскільки їх виконання в інших державах може тривати протягом тривалого часу, досудове розслідування може бути зупинено.

За наявності вищевказаних підстав та умов для зупинення досудового розслідування прокурор або слідчий чи дізнавач за погодженням із прокурором виносять вмотивовану постанову. Відомості про зупинення досудового розслідування вносяться до ЄРДР (ч. 4 ст. 280 КПК України). Копія постанови надсилається стороні захисту та потерпілому, які мають право оскаржити її до суду протягом 10 днів з дня її отримання (п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Крім цього, у разі, коли у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити матеріали досудового розслідування і зупинити його щодо окремих підозрюваних.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого або прокурора у таких випадках: а) якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний одужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва); б) потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій у відповідному кримінальному

провадженні; в) скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому та представникові юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 282 КПК України).

110. ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Закінчення досудового розслідування – це заключний етап стадії досудового розслідування, на якому підбиваються підсумки процесуальної діяльності, а саме: а) аналізуються зібрані докази; б) приймається підсумкове рішення; в) учасникам процесу надається можливість реалізувати своє право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Згідно із засадою розумності строків кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк стало або предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите (ч. 5 ст. 28 КПК України). Із цього випливає, що закінчення досудового розслідування може відбутися:

1) безпосередньо на стадії досудового розслідування через його закриття;

2) у разі звернення до суду з: а) клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; б) обвинувальним актом; в) клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відмінністю у вищевказаних варіантах закінчення досудового розслідування є те, що у першому з них рішення приймає безпосередньо слідчий або прокурор без направлення матеріалів до суду, а в іншому остаточне рішення ухвалює суд.

Згідно з положеннями ст. 283 КПК України формами закінчення досудового розслідування є такі:

1) *закриття кримінального провадження*; здійснюється у зв'язку з установленням підстав, за яких проведення подальшої процесуальної діяльності є неможливим;

2) *звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності*; здійснюється у разі виявлення підстав, з якими положення КК України пов'язують відмову держави від подальшого кримінального переслідування особи;

3) *звернення до суду з обвинувальним актом*; здійснюється за наявності достатніх доказів, що вказують на винуватість осудної особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, а також відсутності підстав для закриття провадження або звільнення особи від кримінальної відповідальності;

4) *звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру*.

Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється тоді, якщо суспільно небезпечне діяння вчинила неосудна особа, або особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до ухвалення вироку.

Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється щодо особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла одинадцятирічного віку, але не досягла віку кримінальної відповідальності, або до особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності, але є неповнолітньою та є підстави вважати, що її можна виправити без застосування кримінального покарання.

Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР.

111. ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Закриття кримінального провадження як форма закінчення досудового розслідування являє собою заключний етап розслідування, на якому прокурор, слідчий або дізнавач підбивають підсумок провадження, аналізують та оцінюють сукупність зібраних доказів і на їх підставі у відповідній постанові

формулюють висновок щодо неможливості подальшого провадження.

Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється за наявності підстав, перелік яких міститься у положеннях, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, зокрема: 1) встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України); 2) встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України); 3) не встановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України). Зазначені підстави для закриття кримінального провадження за критерієм юридичних наслідків, що настають для підозрюваного, належать до *реабілітуючих*, тобто тих, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, а також тягнуть за собою зняття з неї підозри і породжують право на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Усі інші підстави закриття кримінального провадження належать до *нереабілітуючих*. Це означає, що стосовно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак з певних обставин подальше провадження виключається. Така особа не має права вимагати відшкодування (компенсації) шкоди, яка була їй завдана в процесі розслідування. До вказаних підстав закриття кримінального провадження належать: 1) невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі (п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України); 2) набрання чинності законом, яким була скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України); 3) помер підозрюваний чи обвинувачений, крім випадків,

якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України); 4) існування вироку за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановленої ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України); 5) відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України); 6) неотримання згоди держави, яка видала особу (п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України); 7) досягнення податкового компромісу (п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України); 8) існування нескасованої постанови слідчого, дізнавача або прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності (п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України); 9) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Слід зважати на те, що під час досудового розслідування прокурор має право закрити кримінальне провадження за будь-якою із передбачених КПК України підстав і незалежно від того, чи було повідомлення про підозру. Зі свого боку, слідчий і дізнавач мають право прийняти постанову про закриття кримінального провадження лише з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Копія постанови про закриття кримінального провадження, постановлена слідчим або дізнавачем має надсилатися заявнику, потерпілому та прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання такої копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Крім

цього, постанова слідчого або дізнавача про закриття кримінального провадження може бути скасована прокурором за скаргою заявника чи потерпілого, якщо її подали протягом десяти днів з моменту отримання заявником чи потерпілим копії постанови.

Відповідно до ст. 303, 304 КПК України скарга на постанову слідчого про закриття кримінального провадження може бути подана як до прокурора, так і до слідчого судді протягом десяти днів з моменту отримання суб'єктом оскарження копії постанови. Ухвала слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку (ч. 2 ст. 309 КПК України).

112. ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Звільнення особи від кримінальної відповідальності – це форма закінчення досудового розслідування, сутність якої полягає у відмові держави за наявності передбачених законом підстав від застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів кримінально-правового характеру.

Положення КК України безпосередньо визначають підстави, за яких передбачається можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, а положення КПК України, відповідно, визначають процесуальний порядок їх застосування.

Підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності є такі: 1) зміна обстановки (ст. 48 КК України; ст. 285–289 КПК України); 2) дійове каяття особи (ст. 45 КК України; ст. 285–289 КПК України); 3) примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України; ст. 285–289 КПК України); 4) передача особи на поруки (ст. 47 КК України; ст. 285–289 КПК України); 5) закінчення строків давності (ст. 49 КК України; ст. 285–289 КПК України); 6) застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України; ст. 285–289, 497 КПК України).

До складу кожної з підстав входять матеріально-правові та процесуально-правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Так, матеріально-правові підстави безпосередньо характеризують вчинене кримінальне правопорушення (наприклад, особа вчинила кримінальний проступок вперше або нетяжкий злочин), а процесуально-правові характеризують поведінку особи або інші юридичні факти, що відбувалися після вчинення кримінального правопорушення (наприклад, особа примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду).

Крім цього законодавець, передбачає спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності в разі вчинення окремих кримінальних правопорушень, передбачених статтями Особливої частини КК України (ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 358, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 265, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1, ч. 5 ст. 354, ч. 4 ст. 401, ч. 5 ст. 477 КК України). Зазначені норми здебільшого мають заохочувальний характер.

Процесуальний порядок прийняття рішення щодо направлення клопотання до суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності визначається у приписах § 2 глави 24 КПК України. Перш за все особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності, роз'яснюється право на таке звільнення. Крім цього, підозрюваному чи обвинуваченому, які можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності, слід роз'яснити: а) суть підозри чи обвинувачення; б) підставу звільнення від кримінальної відповідальності; в) право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачено звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, то згідно з положеннями ч. 3 ст. 285 КПК України досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Також приписи ч. 3 ст. 286 КПК України зобов'язують прокурора перед направленням клопотання до суду ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Втім, законодавець не передбачає, як потерпілий може вплинути на перебіг розгляду клопотання в разі негативного ставлення до можливості звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного або обвинуваченого.

Попри те, що кримінальне провадження здійснює слідчий, складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності віднесено до повноважень прокурора. У такому клопотанні зазначаються: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного; 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання (ст. 287 КПК України). До клопотання прокурора додається письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності. Клопотання надсилається до місцевого суду за правилами територіальної підсудності (ст. 285 КПК України).

Рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності ухвалює суд під час підготовчого засідання. Розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження та потерпілого. За результатами його розгляду суд ухвалює одне з рішень: 1) про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної

відповідальності; 2) про відмову у задоволенні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та повернення клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку (ст. 288 КПК України).

113. ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З ОБВИНУВАЛЬНИМ АКТОМ, КЛОПОТАННЯМ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Положення п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України передбачають три окремі форми закінчення досудового розслідування: 1) звернення до суду з обвинувальним актом; 2) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; 3) звернення до суду з клопотанням про застосування виховного характеру.

Прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, зобов'язані:

1) повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування;

2) надати доступ до матеріалів досудового розслідування;

3) вирішити заявлені клопотання;

4) скласти підсумковий процесуальний документ, яким може бути: а) обвинувальний акт; б) клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру; в) клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Після виконання вказаних процесуальних дій обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру передаються до суду.

Звернення до суду з обвинувальним актом – це форма закінчення досудового розслідування, сутність якої полягає у рішенні слідчого, дізнавача, затвердженому прокурором, або

самого прокурора про закінчення досудового розслідування та звернення до суду для вирішення питання про винуватість або невинуватість підозрюваного. Отже у разі, коли під час досудового розслідування не встановлено підстав для закриття кримінального провадження або направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, має складатися та спрямовуватися до суду обвинувальний акт, тобто процесуальне рішення, яким прокурор висуває конкретній особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК України).

Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – це форма закінчення досудового розслідування, сутність якої полягає у рішенні прокурора про закінчення досудового розслідування та звернення до суду для вирішення питання про застосування до особи примусових заходів медичного характеру за вчинення нею суспільно небезпечного діяння.

Підставами для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру є наявність достатніх підстав вважати, що особа: а) вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; б) вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку (ст. 503 КПК України).

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру проводить слідчий згідно зі загальними правилами, з урахуванням особливостей передбачених КПК України. Якщо підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру будуть установлені безпосередньо під час досудового розслідування, слідчий або прокурор виносять постанову про зміну порядку досудового розслідування.

Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру – це форма закінчення

досудового розслідування, сутність якої полягає у рішенні прокурора про закінчення досудового розслідування та звернення до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів виховного характеру у разі: 1) якщо прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього обвинуваченого, який вчинив уперше кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин без застосування до нього кримінального покарання (ст. 497 КПК України); 2) вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498 КПК України). Такий порядок прийняття кінцевого рішення на стадії досудового розслідування обумовлюється насамперед міжнародними стандартами щодо прийняття альтернативних рішень, які дозволять якомога менше застосовувати до неповнолітнього заходи кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Законодавець у положеннях ст. 292 КПК України висуває вимоги до змісту клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, які в цілому є аналогічними таким до обвинувального акта, але з урахуванням деяких особливостей. Зокрема, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та думку щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я. У клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру має бути вказано захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

З переданням обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику або захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Винятком із цього загального правила є випадки, за яких підозрюваний переховується, і щодо нього здійснюється спеціальне досудове розслідування, передбачене гл. 24-1 КПК України. Якщо кримінальне провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представникові такої юридичної особи.

Окремо слід зазначити, що у разі неволодіння мовою судочинства особами, яким передбачено вручення копій вищевказаних документів, реєстру матеріалів досудового розслідування або цивільного позову, за їх клопотанням вказані документи мають бути вручені у перекладі на їх рідну мову або на іншу мову, якою вони володіють. Їх переклад згідно з ч. 4 ст. 29 КПК України засвідчується підписом перекладача.

Після здійснення прокурором усіх зазначених дій підсумковий процесуальний документ разом із додатками передається за правилами визначення підсудності до відповідного суду. Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється (ч. 4 ст. 291 КПК України).

114. ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНИ

Приписи ч. 1 ст. 290 КПК України встановлюють правило, згідно з яким прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, зобов'язані: а) повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування; б) надати їм доступ до матеріалів досудового розслідування. Зазначена процедура здійснюється за правилами надання повідомлень (ст. 111, 112 КПК України) і передбачає взаємне відкриття матеріалів у такій послідовності: спочатку стороною обвинувачення стороні захисту, а потім стороною захисту стороні обвинувачення.

Відкриття матеріалів стороною обвинувачення здійснюється у такий спосіб. Прокурор або слідчий за його дорученням мають надати доступ до матеріалів досудового розслідування, що перебувають у їх розпорядженні, а саме будь-яких доказів, які можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого чи впливати на пом'якшення покарання (ч. 2 ст. 290 КПК України). Також надається можливість скопіювати або відобразити відповідно будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них. Закон не обмежує особу у виборі копіювальної техніки, що застосовуватиметься. Втім, копіювання здійснюється виключно за рахунок сторони, яка ознайомлюється, оскільки протилежну сторону (як сторону обвинувачення, так і сторону захисту) положення КПК України лише зобов'язують надати відповідні матеріали.

Водночас із цим слід зазначити, що окрема інформація охороняється законом, а отже під час ознайомлення з речами і документами, в яких вона міститься, процедура надання доступу має свої особливості. З огляду на вказане у таких документах можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення має бути чітко позначено (ч. 5 ст. 290 КПК України). Однак за клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені. Також не допускається робити копії протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них (ч. 3 ст. 254 КПК України) та матеріалів, які містять державну таємницю (ч. 5 ст. 517 КПК України).

Процедура відкриття матеріалів стороною захисту стосується таких аспектів. Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них.

До того ж законодавець передбачив право стороні захисту не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути ним використані на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Вирішення цього питання можна відкласти до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Цей чинник обумовлюється можливістю зміни стороною захисту позиції щодо наявності обвинувального характеру в тій чи іншій інформації залежно від того, які матеріали були зібрані органом досудового розслідування.

Варто зважати на те, що сторони кримінального провадження повинні: а) надати одна одній доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони перебувають у володінні або під їх контролем, та прокурор/сторона захисту мають намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді; б) письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ч. 9 ст. 290 КПК України).

Для можливості ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час. Втім, у разі зволікання слідчий суддя за клопотанням відповідної сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них має встановити строк для ознайомлення з матеріалами. Після його спливу сторону кримінального провадження, потерпілого або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слід вважати такими, що реалізували своє безпосереднє право на доступ до відповідних матеріалів.

У разі нездійснення якоюсь зі сторін кримінального провадження відкриття матеріалів суд відмовляє у допуску до відомостей, що містяться в них, як доказів (ч. 12 ст. 290 КПК України).

115. ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА. ДОДАТКИ ДО ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК України). Його значення полягає у тому, що

він: а) підбиває підсумок досудового розслідування; б) є процесуальним документом, який оголошується на початку судового розгляду і визначає його межі (ч. 1 ст. 337 КПК України); в) орієнтує сторону захисту щодо висунутого обвинувачення.

Відповідно до ч. 1 ст. 291 УПК України обвинувальний акт складається слідчим або дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Крім цього, він може бути складений і прокурором, зокрема у разі, якщо той не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим чи дізнавачем.

На відміну від більшості інших процесуальних рішень, положення КПК України не передбачають чітко виокремлених вступної, описової та резолютивної частин обвинувального акта. Втім, ч. 2 ст. 291 КПК України встановлює перелік відомостей, які він мусить містити, а саме: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 4) анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 5) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого або прокурора; 6) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення; 7) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; 8) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 9) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими; 10) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування); 11) розмір пропонованої винагороди викривачу; 12) дату та місце його складення та затвердження.

Обвинувальний акт повинні підписати слідчий або дізнавач та прокурор, який його затвердив, або лише прокурор, якщо він склав його самостійно.

До обвинувального акта додаються: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування (ст. 109 КПК України); 2) цивільний позов, якщо він був поданий під час досудового розслідування (ст. 128 КПК України); 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був поданий під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України); 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був поданий під час досудового розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації (ч. 4 ст. 291 КПК України).

Крім цього, згідно з ч. 1 ст. 384 КПК України у разі, коли особа обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, до обвинувального акта має додаватися письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість та особливості розгляду кримінального провадження судом присяжних.

До початку судового розгляду надання суду інших документів забороняється. Одночасно з переданням обвинувального акта до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати його копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, коли підозрюваний переховується, і щодо нього здійснюється спеціальне досудове розслідування, передбачене гл. 24-1 КПК України), його захиснику або законному представнику. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи.

116. ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА АБО ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Конституція України гарантує кожному можливість оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55). Указана гарантія віднайшла своє продовження і у сфері кримінального судочинства. Так, ст. 24 КПК України гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень, дій або бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора або слідчого у порядку, передбаченому КПК України. Порядок оскарження деталізується у статтях 303–313 КПК України. Власне глава 26 КПК України, що містить вказані норми, йменується «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування».

Передбачається, що на стадії досудового розслідування можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора стороною захисту, потерпілим та іншими учасниками кримінального процесу. Проте КПК України обмежив коло можливих рішень, дій чи бездіяльності, що підлягають оскарженню. Так, рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора в разі застосування заходів безпеки можуть бути оскаржені особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

До форм бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора, що можуть бути оскаржені, належать такі: 1) невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; 2) неповорнення тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК України; 3) нездійснення інших процесуальних дій, які він (слідчий, дізнавач, прокурор) зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк. Скаргу на бездіяльність указаних суб'єктів можуть подавати заявник, потерпілий, його представник чи законний представник, підозрюваний, його захисник чи законний представник, представник юридичної особи,

щодо якої здійснюється провадження, володілець тимчасово вилученого майна або інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Передбачається можливість *оскарження такого кола процесуальних рішень та дій слідчого, дізнавача, прокурора*:

1) рішення слідчого, дізнавача або прокурора про зупинення досудового розслідування (оскаржується потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження);

2) рішення слідчого чи дізнавача про закриття кримінального провадження (оскаржується заявником, потерпілим, його представником чи законним представником);

3) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи (може бути оскаржене заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження);

4) рішення прокурора, слідчого або дізнавача про відмову у визнанні потерпілим (оскаржується особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою);

5) рішення слідчого, дізнавача або прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (скарга може бути подана особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником);

6) рішення слідчого, дізнавача або прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (оскаржується підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником);

7) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем або прокурором під час досудового розслідування (скарга подається

особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником);

8) повідомлення слідчого, дізнавача або прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом (може бути оскаржене підозрюваним, його захисником чи законним представником);

9) відмова слідчого, дізнавача або прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України (оскаржується стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником) (ч. 1 ст. 303 КПК України).

Оскільки вказаний перелік випадків оскарження рішень, дії чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора є вичерпним, скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність не розглядаються. Проте вони можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 КПК України (ч. 2 ст. 303 КПК України).

Закон визначає строк для подання скарги, який обмежується 10 днями та обчислюється з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності, що оскаржується. Якщо рішення слідчого, дізнавача чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії (ч. 1 ст. 304 КПК України).

Слід урахувати, що подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання такого рішення або дії (ч. 1 ст. 305 КПК України).

За результатами розгляду скарги слідчий суддя може ухвалити одне з таких рішень у формі ухвали про: 1) скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора; 2) скасування повідомлення про підозру; 3) зобов'язання припинити дію; 4) зобов'язання вчинити певну дію; 5) відмову у задоволенні скарги (ч. 2 ст. 307 КПК України).

117. ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

КПК України у ст. 309 передбачає виключний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового слідства. Значне їх коло стосується питань застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування тримання під вартою або відмову в його застосуванні, продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 3) застосування домашнього арешту або відмову в його застосуванні, продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;
- 5) арешт майна або відмову у ньому;
- 6) тимчасовий доступ до речей і документів, яким було дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- 7) відсторонення від посади або відмову у ньому, продовження відсторонення від посади.

Також предметом оскарження можуть бути інші процесуальні рішення слідчого судді, а саме про:

- 1) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні, продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 2) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- 3) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;
- 4) закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 ст. 284 КПК України;

5) відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого або прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України;

6) скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру;

7) про повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Слід урахувати, що скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, а заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді (ст. 309 КПК України).

Оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному порядку та деталізується у главі 31 КПК України «Провадження в суді апеляційної інстанції». Зокрема, відповідно до ст. 395 КПК України апеляційна скарга на ухвали слідчого судді подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом 5 днів з дня її оголошення. У разі ж якщо особа перебуває під вартою або ж якщо ухвалу слідчого судді було постановлено без її виклику, строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня вручення їй (отримання нею) копії такої ухвали (ч. 3 ст. 395 КПК України).

Суд апеляційної інстанції за наслідками розгляду скарги на ухвалу слідчого судді може ухвалити одне з таких рішень: 1) залишити ухвалу без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу (ч. 3 ст. 407 КПК України). Апеляційний суд постановляє рішення у вигляді ухвали (ч. 1 ст. 418 КПК України).

118. ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧИМ І ДІЗНАВАЧЕМ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

За загальним правилом під час досудового розслідування слідчий або дізнавач, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у

відповідному досудовому провадженні. Виняток становлять випадки, передбачені КПК України (ст. 312 КПК України).

Скарга щодо прокурора, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються, подається слідчим або дізнавачем прокурору вищого рівня. Скарга подається в письмовій формі та не пізніше трьох днів з моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності (ст. 312 КПК України).

Прокурор вищого рівня, до якого надійшла скарга, зобов'язаний розглянути її протягом трьох днів і надіслати своє рішення слідчому, дізнавачу та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалися.

За наслідками розгляду скарги можуть бути прийняті рішення про: 1) залишення рішення чинним, визнання законними вчинених дії чи бездіяльності; 2) зміну рішення в частині; 3) скасування рішення і прийняття нового рішення, визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності та зобов'язання вчинити нову дію (ч. 2 ст. 313 КПК України).

У разі скасування рішення або визнання незаконними вчиненої дії чи бездіяльності прокурор вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого із службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де були прийнято або вчинено незаконне рішення, дія чи бездіяльність (ч. 3 ст. 313 КПК України).

Слід урахувати, що оскарження слідчим або дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Рішення прокурора вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб (ч. 3 ст. 312, ч. 4 ст. 313 КПК України).

119. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПІДСУДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Підсудність у кримінальному провадженні – це юридично значимі ознаки кримінального провадження, з урахуванням яких кримінальне процесуальне законодавство визначає, в якому саме суді та в якому складі суддів здійснюється судове провадження.

Відповідно до положень ст. 32–33¹, 217, 334 КПК України узвичаєно виокремлювати такі *види підсудності в кримінальному провадженні*.

1. *Територіальна підсудність* визначається місцем вчинення кримінального правопорушення і територіальною юрисдикцією суду. Як зазначається в рішенні Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 9-рп/2011, принцип територіальності забезпечує територіальне розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і зумовлюється потребою доступності правосуддя на всій території України.

Територіальна підсудність означає таке: а) кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення; б) у разі вчинення декількох кримінальних правопорушень, кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке правопорушення; в) у разі вчинення кількох кримінальних правопорушень однакової тяжкості кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом правопорушення; г) у разі неможливості встановити місце вчинення кримінального правопорушення, кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування; г) кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території України і віднесених до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснює Вищий антикорупційний суд; г) кримінальне провадження щодо обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення судді здійснює суд іншої адміністративно-територіальної одиниці, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді; д) якщо досудове розслідування проводилось територіальним управлінням НАБУ, кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління НАБУ чи іншої адміністративно-територіальної одиниці (крім проваджень, на які поширюється підсудність Вищого антикорупційного суду).

2. *Інстанційна підсудність* визначається організацією судової системи та компетенцією судів відповідної ланки. За правилами інстанційної підсудності кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди або Вищий антикорупційний суд; в апеляційній інстанції – відповідні апеляційні суди, Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду; в касаційній інстанції – Верховний Суд; за нововиявленими обставинами – суд, який ухвалив рішення, що переглядається; за виключними обставинами – суд, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстав встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнано Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом, – Велика Палата Верховного Суду.

3. *Персональна підсудність* визначається суб'єктом вчинення кримінального правопорушення.

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду ухвалених із зазначених питань судових рішень здійснюється суддею, уповноваженим на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх (ч. 14 ст. 31 КПК України).

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. Якщо за територіальною підсудністю кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснює суд іншої адміністративно-територіальної одиниці, найбільш територіально наближений до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду

судді (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя) (ч. 2 ст. 32 КПК України).

120. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Підготовче провадження – стадія кримінального провадження, на якій вирішується питання про можливість призначення судового розгляду та здійснюється підготовка до нього (ст. 314–317 КПК України). Підготовче провадження є складовою судового провадження у першій інстанції (глава 27 КПК України).

На стадії підготовчого провадження не вирішується питання про доведеність вини обвинуваченого, воно вирішуватиметься на наступній стадії кримінального процесу – стадії судового розгляду.

За результатами ознайомлення у підготовчому засіданні з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності суд ухвалює рішення про: 1) затвердження угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим або угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості; 2) відмову в затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування; 3) закриття провадження; 4) повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України; 5) направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у разі встановлення непідсудності кримінального провадження; 6) призначення судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 7) доручення представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь.

У разі призначення судового розгляду на стадії підготовчого провадження вчиняються дії, спрямовані на підготовку до такого розгляду. Зокрема, визначаються час і місце проведення судового розгляду, порядок розгляду кримінального провадження і склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді, а також розглядаються клопотання учасників судового провадження.

121. ПОНЯТТЯ, СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Судовий розгляд – це стадія кримінального провадження, на якій суд за результатами повного, неупередженого та безпосереднього дослідження доказів вирішує питання про невинуватість / винуватість обвинуваченого та його виправдання / покарання або про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Судовий розгляд є складовою судового провадження у першій інстанції (глава 28 КПК України).

Суть стадії судового розгляду полягає в безпосередньому дослідженні судом доказів з погляду їх належності, допустимості, достовірності та достатності, а її значення – в здійсненні правосуддя шляхом ухвалення справедливого судового рішення.

Значення стадії судового розгляду полягає в тому, що він є єдиним способом здійснення правосуддя у кримінальному процесі. На цій стадії реалізується фундаментальне право людини на справедливий суд, гарантоване міжнародними стандартами та національним законодавством. Лише на стадії судового розгляду особа може бути визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і піддана кримінальному покаранню. Кінцеве рішення суду за результатами судового розгляду – *вирок* (ухвала) – ухвалюється ім'ям України та є обов'язковим для виконання.

122. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Судовий розгляд здійснюється у порядку, встановленому КПК України, з дотриманням *таких основних правил*.

1. Строки проведення та звершення судового розгляду мають бути розумними.

2. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні, яке зазвичай відбувається в спеціально обладнаному приміщенні суду (залі судових засідань).

3. До проведення судового розгляду обов'язково залучаються сторони кримінального провадження, окрім передбачених КПК України випадків, а також викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. У разі неприбуття в судове засідання обвинуваченого, прокурора, захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації або експерта суд вирішує питання про можливість проведення судового розгляду без указаних осіб чи необхідність відкладення судового розгляду, керуючись положеннями ст. 323–327 КПК України.

4. Під час судового розгляду в залі судового засідання мають право перебувати інші особи, зокрема, пріоритетним указане право є стосовно близьких родичів і членів сім'ї обвинуваченого і потерпілого та представників засобів масової інформації. Через недостатню кількість місць у залі судового засідання допускається обмеження головуючим кількості присутніх у залі судового засідання. Присутні в залі судового засідання повинні дотримуватися обов'язків, установлених ст. 328 КПК України, і не порушувати порядок судового засідання.

5. Судовий розгляд має проводитись незмінним складом суду. З метою забезпечення вказаної вимоги законодавець передбачає процедуру призначення запасного судді в кримінальному провадженні, проведення якого потребує значного часу. Запасний суддя повинен перебувати в залі судового засідання впродовж усього судового розгляду.

6. Під час проведення судового засідання мають бути забезпечені: належний порядок, дотримання черговості та порядку проведення процесуальних дій, реалізація учасниками кримінального провадження своїх прав та обов'язків і з'ясування всіх обставин кримінального провадження. Виконання названих функцій покладається на головуєчого у судовому засіданні.

7. Судовий розгляд має відбуватися безперервно. Не є порушенням указанного принципу судового розгляду оголошення перерви для відпочинку, а також відкладення судового засідання через неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження; складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення; підготовку захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення; підготовку потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення; дослідження речових доказів за місцем їх перебування, огляду на місці; проведення експертизи за ухвалою суду; застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження.

8. Судовий розгляд проводиться у визначених межах, а саме стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, а також в обсязі висунутого обвинувачення в обвинувальному акті. Згідно з ч. 3 ст. 337 КПК України суд має право вийти за межі висунутого в обвинувальному акті обвинувачення лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

9. Зупинення судового провадження відбувається у разі ухилення обвинуваченого від суду або захворювання обвинуваченого на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні.

123 ПРОЦЕДУРА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Судовий розгляд відбувається з дотриманням процедури, визначеної § 3 глави 28 КПК України, та складається з *таких етапів*.

1. Відкриття судового засідання та проведення підготовчих дій

Судове засідання відкриває головуєчий. Він оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження, склад суду, відомості про запасного суддю, прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста і секретаря судового засідання; роз'яснює учасникам судового провадження право відводу та з'ясовує, чи вони прагнуть ним скористатися; з'ясовує в учасників судового провадження, чи зрозуміли вони свої права й обов'язки, зазначені в розданих пам'ятках, та за потреби роз'яснює їх; перед початком судового розгляду розпоряджається видалити свідків із залу судового засідання. Секретар судового засідання повідомляє про прибуття / неприбуття запрошених до судового розгляду учасників судового провадження, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, перевіряє факт виклику / повідомлення учасників судового провадження, доповідає у разі поінформованості про причини неприбуття учасників судового провадження і повідомляє про повне фіксування судового розгляду за допомогою технічних засобів. Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятки про їх права й обов'язки та вживає заходів, спрямованих на недопущення спілкування між допитаними та недопитаними свідками.

2. Судовий розгляд

Початок судового розгляду охоплює оголошення прокурором стислого викладу обвинувального акта й оголошення за наявності поданого цивільного позову стислого викладу позовної заяви. Після здійснення вказаних дій головуєчий роз'яснює обвинуваченому суть обвинувачення та надає стороні обвинувачення і стороні захисту право проголосити вступні

промови для зазначення: 1) доказів, якими сторона підтверджуватиме зазначені нею обставини, 2) порядку дослідження доказів; 3) позиції сторони. Обсяг доказів та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду й у разі потреби можуть бути змінені.

Дослідження доказів з метою з'ясування та перевірки доказами обставин, установлених під час кримінального провадження, відбувається під час допиту обвинуваченого, потерпілого та свідків, пред'явлення для впізнання, допиту експерта в суді, дослідження речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів, отримання консультацій і роз'яснень спеціаліста й огляду на місці. Після з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує наявність в учасників судового провадження бажання доповнити судовий розгляд. У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх. У разі відсутності клопотань або після їх вирішення, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами.

3. *Судові дебати* розпочинаються після закінчення з'ясування та перевірки обставин, установлених у кримінальному провадженні, та полягають у почерговому виступі з промовами прокурора, потерпілого, його представника, законного представника, цивільного позивача, його представника, законного представника, цивільного відповідача, його представника, обвинуваченого, його законного представника, захисника і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Виступи учасників судових дебатів мають ґрунтуватися на досліджених у судовому засіданні доказах, не виходити за межі кримінального провадження та не містити образливих чи непристойних висловлювань. Судові дебати не обмежуються часом. Учасники судових дебатів мають право після закінчення своїх промов обмінятися репліками. При цьому право останньої репліки належить обвинуваченому чи його захиснику.

4. *Останнє слово обвинуваченого* надається йому судом після закінчення судових дебатів. Останнє слово обвинуваченого не обмежується часом і не передбачає можливості ставити

йому запитання. У разі повідомлення обвинуваченим у його останньому слові нових обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд за власною ініціативою чи за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування та перевірку доказами обставин, установлених під час кримінального провадження. Після закінчення з'ясування вказаних обставин і перевірку їх доказами суд знову відкриває судові дебати та надає обвинуваченому останнє слово.

5. *Вихід суду для ухвалення вироку.* Ухвалення вироку відбувається в нарадчій кімнаті шляхом таємного обговорення та ухвалення справедливого судового рішення з дотриманням правил, визначених ст. 366–368 КПК України. Проголошується судові рішення прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати.

124. СУДОВІ РІШЕННЯ. ВИДИ ВИРОКІВ. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ВИРОКУ

Судові рішення – це процесуальні рішення слідчого судді або суду, що ухвалюються у формі ухвали, постанови або вироку, в яких вирішуються питання обвинувачення по суті або інші питання, що виникають під час здійснення кримінального провадження.

Узвичаєно виокремлювати такі судові рішення: залежно від суті питань, що в них вирішуються, та суб'єкта їх ухвалення розрізняють вироки, ухвали та постанови; за формою викладу судові рішення бувають викладеними письмово в паперовій та електронній формах.

Вирок – це різновид судового рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті (ч. 1 ст. 369 КПК України). Відповідно до ст. 373 КПК України узвичаєно вирізняти два види вироків:

1) виправдувальний вирок, що ухвалюється у разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження, а також у разі недоведення вчинення кримінального правопорушення, в якому обвинувачується особа, вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим або наявності в діяннях обвинуваченого складу кримінального правопорушення;

2) обвинувальний вирок ухвалюється у разі визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення.

Структура та зміст вироку визначаються в ст. 374 КПК України. Вирок складається з трьох частин:

1) вступної, в якій зазначаються відомості про дату і місце ухвалення; назву, склад суду і секретаря судового засідання; найменування (номер) кримінального провадження; обвинуваченого; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа; сторони кримінального провадження й учасників судового провадження;

2) мотивувальної, в якій у разі визнання особи *виправданою* зазначаються формулювання пред'явленого та недоведеного обвинувачення, підстави для виправдання обвинуваченого, мотиви ухвалення інших рішень і положення закону, якими керувався суд; *винною* – формулювання пред'явленого й визнаного судом доведеним обвинувачення, положень закону, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення; докази, які підтверджують встановлені обставини; мотиви зміни обвинувачення; обставини, які пом'якшують та/або обтяжують покарання; мотиви обраної міри покарання, підстави для задоволення (відмови в ньому, залишення без розгляду) цивільного позову, мотиви та положення закону, якими керувався суд під час ухвалення інших рішень під час ухвалення вироку;

3) резолютивної, в якій зазначаються відомості про обвинуваченого та ухвалене судом рішення про визнання його невинуватим у пред'явленому обвинуваченні та його виправдання чи винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні положення закону України про кримінальну відповідальність; також залежно від виду вироку у резолютивній частині зазначаються рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, речових доказів і документів, процесуальних витрат, цивільного позову, покарання та початку строку його відбування, строку та порядку набрання вироком законної сили та його оскарження, порядку отримання копій вироку тощо.

125. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Провадження в суді апеляційної інстанції – це стадія кримінального провадження, яка полягає в перегляді судом апеляційної інстанції рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили. Провадження в суді апеляційної інстанції є складовою судового провадження з перегляду судових рішень (глава 31 КПК України). Надходження апеляційної скарги є обов'язковою умовою для провадження у суді апеляційної інстанції, адже без неї таке провадження не може розпочатись і в подальшому здійснюватися.

В апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, ухвалені судами першої інстанції, які не набрали законної сили, а саме: 1) вироки (як обвинувальні, так і виправдувальні), окрім випадків, установлених ст. 394 КПК України; 2) ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру; 3) інші ухвали у випадках, установлених КПК України.

Право на апеляційне оскарження мають: 1) обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник (у частині, що стосується інтересів обвинуваченого); 2) обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник (у частині мотивів і підстав виправдання); 3) підозрюваний, обвинувачений, їх законний представник чи захисник; 4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру (в частині, що стосується інтересів неповнолітнього); 5) законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор; 7) потерпілий або його законний представник чи представник (у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції); 8) цивільний позивач, його представник або законний представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову); 9) цивільний відповідач або його

представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову); 10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (у частині, що стосується інтересів юридичної особи); 11) фізична або юридична особа (в частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду); 12) третя особа (в частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію); 13) викривач (у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу); 14) інші особи у випадках, передбачених КПК України.

Порядок апеляційного оскарження: 1) апеляційна скарга на судові рішення, ухвалені судом першої інстанції, подається до суду, який ухвалив указані рішення; 2) апеляційна скарга на ухвали слідчого судді подається до суду апеляційної інстанції; 3) апеляційна скарга на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, подається до суду апеляційної інстанції.

Строки подання апеляційної скарги: 1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – протягом тридцяти днів з дня їх проголошення; 2) на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлену під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, – протягом п'яти днів з дня її оголошення; 3) на інші ухвали суду першої інстанції – протягом семи днів з дня її оголошення; 4) на ухвалу слідчого судді – протягом п'яти днів з дня її оголошення.

Подання апеляційної скарги на судові рішення зупиняє набрання ним законної сили та виконання, крім визначених КПК України випадків. На апеляційну скаргу протягом установленого

судом апеляційної інстанції строку особи, зазначені в ст. 393 КПК України, мають право подавати заперечення в письмовій формі.

Межі перегляду судом апеляційної інстанції. Перегляд судового рішення суду першої інстанції судом апеляційної інстанції здійснюється в межах апеляційної скарги, проте в межах обвинувачення, висунутого в суді першої інстанції. Допускається вихід суду апеляційної інстанції за межі апеляційних вимог у випадках, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. При цьому суд апеляційної інстанції зобов'язаний ухвалити рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, за наявності для цього підстав.

Апеляційний розгляд здійснюється за тими ж само правилами, що й судовий розгляд у суді першої інстанції. Після відкриття судового засідання та проведення підготовчих дій суддя доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах та запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали. Для висловлення доводів, а також у судових дебатах першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Наслідки апеляційного розгляду. За результатами апеляційного розгляду скарги на вирок чи ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції мають право залишити вирок або ухвалу без змін чи змінити їх; скасувати вирок або ухвалу повністю чи частково та ухвалити новий (нову) вирок (ухвалу); скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження або призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді чи ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під

вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, суд апеляційної інстанції має право залишити ухвалу без змін або скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

126. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Провадження в суді касаційної інстанції – це стадія кримінального провадження, яка полягає в перегляді судом касаційної інстанції рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанції. Провадження в суді касаційної інстанції є складовою судового провадження з перегляду судових рішень (глава 32 КПК України). Надходження касаційної скарги є обов'язковою умовою для провадження у суді касаційної інстанції, адже без неї таке провадження не може розпочатись і в подальшому здійснюватися.

Судом касаційної інстанції є Верховний Суд. Кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється: 1) судовою палатою Касаційного кримінального суду; 2) об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду; 3) Великою Палатою Верховного Суду. Підстави та порядок передання кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду визначено у ст. 434-1, 434-2 КПК України.

Судові рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку: 1) вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку; 2) судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції; 3) ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку й ухвали суду апеляційної інстанції, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПК України. Водночас не підлягають касаційному оскарженню ані ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, ані

ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу.

Право на касаційне оскарження мають: 1) засуджений, його законний представник чи захисник (у частині, що стосується інтересів засудженого); 2) виправданий, його законний представник чи захисник (у частині мотивів і підстав виправдання); 3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; 4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру (в частині, що стосується інтересів неповнолітнього); 5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор; 7) потерпілий або його законний представник чи представник (у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції); 8) цивільний позивач, його представник або законний представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову); 9) цивільний відповідач або його представник (у частині, що стосується вирішення цивільного позову); 10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (в частині, що стосується інтересів юридичної особи).

Порядок і строки касаційного оскарження. Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Строки подання касаційної скарги на судові рішення: 1) протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції; 2) у разі подання касаційної скарги засудженим, який тримається під вартою, – протягом трьох місяців з дня вручення йому копії судового рішення суду апеляційної інстанції. На касаційну скаргу протягом установленого судом касаційної інстанції строку можуть подаватися заперечення в письмовій формі.

Межі перегляду судом касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права і правової оцінки обставин. Перегляд судових

рішень судів першої та апеляційної інстанцій здійснюється судом касаційної інстанції в межах касаційної скарги, вихід за які допускається лише в тому разі, якщо вони не погіршують становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Касаційний розгляд водночас здійснюється за правилами розгляду в суді апеляційної інстанції та з урахуванням особливостей, передбачених главою 32 КПК України. Зокрема, після відкриття судового засідання та проведення підготовчих дій, вирішення клопотань учасників судового провадження, оголошення змісту судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї, сторонам кримінального провадження й іншим учасникам судового провадження надається можливість висловити свої доводи. Закінчивши касаційний розгляд, колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення одного з таких рішень, як: 1) залишення судового рішення без зміни, а касаційної скарги – без задоволення; 2) скасування судового рішення і призначення нового розгляду у суді першої чи апеляційної інстанції; 3) скасування судового рішення і закриття кримінального провадження; 4) змінення судового рішення.

127. ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Провадження за нововиявленими або виключними обставинами – це стадія кримінального провадження, яка полягає в перегляді рішень, ухвалених судами першої, апеляційної і касаційної інстанцій, що набрали законної сили, за наявності обставин, передбачених частинами 2, 3 ст. 459 КПК України. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами є складовою судового провадження з перегляду судових рішень (глава 34 КПК України).

Нововиявленими обставинами є: 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого, на яких ґрунтується

вирок; 2) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, які треба переглянути; 3) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду під час ухвалення судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, які треба переглянути.

Виключними обставинами є: 1) установлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом під час вирішення справи; 2) установлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнано Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом; 3) установлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого або прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами у встановлені ст. 461 КПК України строки подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку через незнання про існування таких обставин. Винятком є випадки звернення із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами у разі вчинення злочину суддею, через що було ухвалено незаконне чи необгрунтоване рішення, а також у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнано Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом. У такому разі заяви подаються, відповідно, до суду тієї інстанції, суддею якого він був, і до Верховного Суду для її розгляду у складі Великої Палати.

Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами здійснюється в порядку, передбаченому ст. 466 КПК України. Його тривалість становить два місяці з дня надходження заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. При цьому суд має право зупинити виконання судового рішення, яке переглядається за нововиявленими або виключними обставинами, до закінчення перегляду; не досліджувати докази з

приводу обставин, установлених у судовому рішенні, яке переглядається, у разі їх неоспорювання.

Переглянувши судові рішення за нововиявленими або виключними обставинами, суд має право ухвалити одне з таких рішень: 1) скасувати вирок (ухвалу) й ухвалити новий вирок (постановити ухвалу); 2) залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами без задоволення. Верховний Суд за результатами такого перегляду може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції.

128. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Виконання судових рішень – це стадія кримінального провадження, спрямована на реалізацію судового рішення, яке набрало законної сили. На цій стадії суд, що постановив рішення, вирішує питання про його звернення до виконання, а також питання, пов'язані з виконанням судових рішень.

Судові рішення, які набрали законної сили, відповідно до ст. 533 КПК України є обов'язковими для: 1) осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, 2) усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб. Вони підлягають виконанню на всій території України. Як зазначається в рішенні Конституційного Суду України від 30.06.2009 р. № 16-рп/2009, виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової.

Порядок набрання судовим рішенням законної сили передбачено ст. 532 КПК України. Зокрема: 1) вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді набирають законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано; 2) судові рішення, яке не було скасоване в разі подання апеляційної скарги, – після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції; 3) судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій – з моменту їх

проголошення; 4) ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, – з моменту їх оголошення.

Спосіб, строк і порядок виконання судового рішення за необхідності визначаються в самому рішенні, а процесуальні питання, пов'язані з його виконанням, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово, окрім випадків, визначених КПК України. Звернення судового рішення, яке набрало законної сили, до виконання відбувається протягом трьох днів з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції. У випадках, визначених у ст. 536 КПК України, допускається відстрочка виконання вироку про засудження особи до виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі.

У разі виникнення питань, пов'язаних із виконанням вироку, а саме таких, які визначено у ст. 537 КПК України, прокурор, засуджений, його захисник, законний представник, орган або установа виконання покарань, а також інші особи, установи або органи звертаються з відповідним клопотанням (поданням) до суду. Також правом звертатися до суду з клопотанням про вирішення питань, які безпосередньо стосуються їх прав, обов'язків чи законних інтересів, наділено потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших осіб.

129. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Відповідно до глави 35 КПК України у кримінальному провадженні можуть бути укладені два види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Спільними для обох видів угод є:

1) час їх укладання, а саме: на стадії *досудового розслідування* підписана угода направляється до суду одночасно з обвинувальним актом (ч. 1 ст. 474 КПК України), на стадії *підготовчого*

провадження розгляд угоди проводиться у підготовчому судовому засіданні за обов'язковою участю її сторін з повідомленням інших учасників судового провадження (ч. 2 ст. 474 КПК України); на стадії *судового розгляду* суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди (ч. 3 ст. 474 КПК України);

2) факт укладання угоди є підставою для проведення скороченого судового розгляду;

3) домовленості сторін під час узгодження покарання не мають виходити за межі загальних та спеціальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність.

Указані угоди відрізняються між собою залежно від різних обставин, зокрема таких.

1. Сфера застосування

Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК України угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у кримінальному провадженні: 1) щодо кримінальних проступків; 2) щодо нетяжких злочинів; 3) у формі приватного обвинувачення. Не допускається укладення такої угоди у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи.

Угода про примирення може бути укладена лише в разі, якщо кримінальне правопорушення завдає шкоди приватним інтересам (інтересам фізичної особи) та/або майновим інтересам юридичної особи, тобто лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів¹.

¹ Детальніше див. лист ВССУ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод», а також лист ВССУ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13 «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод».

Угода між прокурором і підозрюваним або обвинуваченим про визнання винуватості може бути укладена щодо: 1) кримінальних проступків, нетяжких злочинів і тяжких злочинів; 2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами; 3) особливо тяжких злочинів, учинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

У КПК України передбачено дві умови, за яких можна укласти угоду про визнання винуватості, а саме: 1) укладається щодо кримінальних правопорушень, унаслідок яких шкода завдається лише державним чи суспільним інтересам; 2) укладається у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи.

II. Учасники кримінального провадження, які мають право ініціювати угоду

Учасниками ініціювання угоди про примирення є потерпілий та підозрюваний (під час досудового розслідування) або обвинувачений (під час судового провадження). Така угода також може бути укладена, якщо її стороною (сторонами) є неповнолітні, але у цьому разі обов'язковою є участь законних представників і захисників неповнолітніх. Якщо неповнолітній досяг 16-го віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. В іншому разі за згодою неповнолітнього угоду про примирення укладає законний представник. Обмеженням щодо досягнення домовленостей між потерпілим та підозрюваним чи

обвинуваченим є заборона брати участь у цьому процесі дізнавачу, слідчому, прокурору чи судді.

Учасниками ініціювання угоди про визнання винуватості є прокурор та підозрюваний чи обвинувачений (ч. 2 ст. 469 КПК України). При цьому згідно з вимогами п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК України у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості участь захисника є обов'язковою, а тому він має залучатися прокурором з моменту ініціювання укладення такої угоди.

III. Зміст угоди

Відповідно до ст. 471 КПК України в угоді про примирення, зазначаються: 1) її сторони; 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини; 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 5) строк відшкодування шкоди; 6) перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, та строк їх вчинення; 7) узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; 8) наслідки укладення та затвердження угоди; 9) наслідки невиконання угоди.

Вимоги до змісту угоди про визнання винуватості закріплено у ст. 472 КПК України, де передбачено, що в такій угоді вказуються: 1) її сторони; 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини; 4) беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; 5) обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості існували); 6) умови часткового звільнення підозрюваного чи обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків унаслідок вчинення ним кримінального

правопорушення; 7) узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; 8) наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК; 9) наслідки невиконання угоди.

Під беззастережним визнанням винуватості підозрюваним чи обвинуваченим слід розуміти безумовне (повне) визнання ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого органом досудового розслідування кримінального правопорушення. Обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у розкритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, полягають, наприклад, у наданні інформації про співучасників кримінального правопорушення, взятті участі у проведенні НСРД тощо. В угоді про визнання винуватості мають міститись зобов'язання щодо вчинення конкретних (реальних) дій.

IV. Наслідки укладення та затвердження угоди

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення (ст. 473 КПК України) є:

1) для підозрюваного чи обвинуваченого: а) обмеження права оскарження вироку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження чи недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини (ч. 1 ст. 394 КПК України); б) відмова від права на повний судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожную обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого особу обвинувачують, а підозрюваний чи обвинувачений мав би такі права: мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення, мати захисника, серед іншого на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та у випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно; допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь (п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України);

2) для потерпілого: а) обмеження права на оскарження вироку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому

засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини (ч. 1 ст. 394 КПК України); б) позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 474 КПК України).

Наслідком укладення угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження права оскарження вироку згідно зі статтями 394, 422 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого також їх відмова від здійснення прав, передбачених абз. 1, 4 пункту 1 ч. 4 ст. 474 КПК України.

Судове провадження на підставі угод

У судовому засіданні головуючий роз'яснює сутність обвинувачення, з'ясовується, чи зрозумів їх підсудний та чи визнає він себе винуватим. У разі якщо обвинувачений підтверджує свій намір укласти угоду, суд оголошує її текст, переконується у добровільності волевиявлення сторін угоди, перевіряє угоду на відповідність вимогам закону (щодо змісту та порядку укладення угоди, процедури та правильності визначення узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування тощо). Якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ст. 475 КПК України). З метою забезпечення виконання вироку на підставі угод КПК України передбачає порядок його скасування у разі невиконання угоди (ст. 476 КПК України). Так, у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку.

130. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Головною умовою віднесення усіх кримінальних правопорушень до категорії «приватного обвинувачення» є те, що в результаті їх вчинення шкода завдається безпосередньо інтересам

потерпілого. Саме тому в такому разі потерпілий має самостійно вирішити, чи бажає, щоб особа, яка вчинила стосовно нього кримінальне правопорушення, була притягнута до кримінальної відповідальності.

Порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення регламентовано главою 36 КПК України, якою встановлено такі особливості:

1) підставою для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є лише заява потерпілого (заява має бути подана протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного кримінального правопорушення);

2) кримінальне провадження може бути розпочате лише щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 477 КПК України; аналіз слідчої практики свідчить про те, що найбільш часто вчинюваними із цієї категорії є такі кримінальні правопорушення: ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ст. 126-1 (домашнє насильство), ч. 1 ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин) КК України;

3) відмова потерпілого від обвинувачення є підставою для закриття кримінального провадження (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України), що здійснюється незалежно від того, чи виникли під час досудового розслідування або судового провадження підстави для закриття провадження (абз. 2 ч. 6 ст. 284 КПК України).

Досудове розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення здійснюється за загальними правилами, передбаченими КПК України, але з урахуванням вимог глави 36 цього кодексу. Після подання потерпілим заяви про кримінальне правопорушення слідчий, дізнавач або прокурор вносять до ЄРДР відповідні відомості (ст. 214 КПК України), і згідно з правилами підслідності визначається орган, який здійснюватиме досудове розслідування. Слідчий або дізнавач, уповноважені на здійснення розслідування, мають здійснити всі необхідні процесуальні дії і за наявності достатніх

доказів повідомити особі про підозру, після чого в порядку ст. 283 КПК України приймає відповідне кінцеве процесуальне рішення.

Обов'язок доказування обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ст. 91 КПК України), покладається на слідчого, дізнавача і прокурора. У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення цей тягар доказування покладається на потерпілого і лише за наявності процесуально вираженої його згоди на це (ч. 1 ст. 92 КПК України).

Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї, зокрема шляхом добровільного відшкодування підозрюваним чи обвинуваченим завданої шкоди чи подання цивільного позову (глава 9 КПК України).

131. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Із правила про дію КПК України за колом осіб (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 10 КПК України) є певні винятки, які також стосуються окремої категорія громадян, діяльність яких спрямовано на забезпечення належного функціонування державних інститутів, підтримання сталості суспільних відносин тощо.

Перелік осіб, на яких розповсюджується здійснення особливого порядку кримінального провадження, визначено у ст. 480 КПК України, зокрема, він застосовується щодо: 1) народного депутата України; 2) судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голови, іншого члена Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора

Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника.

Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб здійснюється у відповідності до загальних положень КПК України з урахуванням особливостей, визначених главою 37 КПК України, диференційованих залежно від правового статусу особи. У зв'язку з цим для розуміння специфіки кримінального провадження щодо окремих категорій осіб слід брати до уваги вимоги законів України, в яких визначено правову основу діяльності цих осіб (наприклад, закони України «Про статус народного депутата України», «Про судоустрій та статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо).

Особливості притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України

Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата України, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій визначаються КПК України.

Згідно зі ст. 482-2 КПК України відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому ст. 214 КПК України.

Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального

прокурора). Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, за винятком клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, відповідне клопотання може розглядатися без його участі.

Без дозволу слідчого судді, наданого на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), затримувати народного депутата України дозволяється лише у тому разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини.

Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру, застосували до нього запобіжний захід або здійснили інші слідчі (розшукові) дії, за винятком обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України.

У разі вчинення дій, зазначених в абзаці шостому ст. 482-2 КПК України, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України. Ухвали за результатами розгляду таких клопотань можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених КПК України.

Особливості притягнення до кримінальної відповідальності судді, судді Конституційного Суду України та присяжного.

Відповідно до ст. 126 Конституції України і ст. 482 КПК України без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Це саме стосується і судді Конституційного Суду України. Суддю, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну відповідальність, слід негайно звільнити після з'ясування його особи, за винятком таких випадків:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) була досягнута.

Порядок надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом визначено статтями 58–61 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею, суддею Конституційного Суду України або присяжним здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань. Письмове повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України або присяжному здійснюється Генеральним прокурором України або його заступником.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 32 КПК України кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, у

якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя).

Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника (ч. 1 ст. 155-1 КПК України). Вимоги до такого клопотання мають відповідати ч. 2 ст. 155 КПК України. Суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців.

Особливості притягнення до кримінальної відповідальності судді Вищого антикорупційного суду

Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому ст. 214 КПК України.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту внесення до ЄРДР відомостей про вчинення суддею Вищого антикорупційного суду кримінального правопорушення повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування (ст. 480-1 КПК України).

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, визначений п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Особливості притягнення до кримінальної відповідальності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини унормовано в ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Письмове повідомлення про підозру Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального

прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України).

Особливості притягнення до кримінальної відповідальності Голови та інших членів Рахункової палати: воно здійснюється з урахуванням Закону України «Про Рахункову палату» (ст. 8, 37), а повідомлення зазначеним особам про підозру у вчиненні кримінального правопорушення здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Окремо звернемо увагу на те, що повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, сільському, селищному чи міському голові здійснюється Генеральним прокурором, його заступником або керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень.

132. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Про необхідність здійснення особливого порядку кримінального процесу щодо неповнолітніх наголошено у низці міжнародних документів, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16.12.1966; Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989, Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29.11.85 («Пекінські правила») тощо.

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України. Положення § 1 глави 38 КПК України застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх

1. Спеціалізація органів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх. У ч. 2 ст. 484 КПК України

визначено необхідність здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи слідчим або дізнавачем, спеціально уповноваженими на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх. Спеціалізацію суддів, які здійснюють розгляд кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, передбачено ч. 14 ст. 31 КПК України.

2. Слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя або суд та всі інші особи, які беруть участь у провадженні, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час ухвалення процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 484 КПК України).

3. Обов'язкова участь захисника. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК України, якщо особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника є обов'язковою з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Про залучення захисника дізнавач, слідчий або прокурор виносять постанову, а слідчий суддя або суд – постановляє ухвалу, яка направляється до Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

4. Обов'язкова участь батьків або інших законних представників неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44, 488 КПК України). Якщо підозрюваним чи обвинуваченим є неповнолітній, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник, яким можуть бути батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Про залучення законного представника слідчий або прокурор виносять постанову, а слідчий суддя або суд постановляють ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

5. Порядок виклику неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 489 КПК України). Неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений повідомляється або викликається слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників. Якщо неповнолітній перебуває під вартою, він викликається через адміністрацію місця попереднього ув'язнення (ч. 3 ст. 135 КПК України). Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження.

6. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього (ст. 226, 227, 490, ч. 1 ст. 491 КПК України). Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника та захисника. Особі, яка не досягла 16 років, під час допиту забезпечується участь педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 491 КПК України). Слід пам'ятати, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Особам, які не досягли 16-річного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, при цьому вони не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

7. Особливості застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492, 493 КПК України). До неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, можуть застосовуватися як загальні запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання як тимчасовий запобіжний захід), так і спеціальні (передання під нагляд неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання під нагляд адміністрації дитячої установи). Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким

із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, а також його належну поведінку (ст. 493 КПК України). Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ст. 492 КПК України).

8. Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України). У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх необхідно встановити як обставини, передбачені ст. 91 КПК України, так і передбачені ст. 485 КПК України, тобто: 1) повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

9. Виділення кримінального правопорушення щодо неповнолітнього в окреме провадження. Така необхідність має бути з'ясована, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім (ст. 494 КПК України). Виділення матеріалів досудового розслідування здійснюється на підставі ст. 217 КПК України.

10. Можливість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього обвинуваченого (ст. 497 КПК України) та до особи віком від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (14/16). Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних (у віці від 14/16 до 18 років) може закінчуватися як направленням до суду обвинувального акта, так і клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 498–502 КПК України). Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру може бути складено у разі, якщо неповнолітній підозрюваний вчинив уперше кримінальний проступок, злочин

невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. Примусові заходи виховного характеру застосовуються судом, і наслідком їх застосування є звільнення особи від кримінальної відповідальності. Покарання у цьому разі не застосовується.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (від 11 років до (14/16)

Особа, яка після досягнення 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, не є суб'єктом злочину. Порядок кримінального провадження щодо таких осіб визначено § 2 глави 38 КПК України (ст. 498–502 КПК України). Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК України. Під час досудового розслідування здійснюються необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього. Досудове розслідування у кримінальному провадженні неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, може бути закінчено направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

133. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється в загальному порядку із застосуванням особливостей, передбачених главою 39 КПК України.

Підстави здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру:

1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених КК України, КПК України й Законом України «Про психіатричну допомогу». Примусові заходи медичного характеру застосовуються залежно від характеру і тяжкості захворювання та тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб (їх види визначено в ст. 94 КК України). Примусовість цих заходів полягає в тому, що вони застосовуються незалежно від бажання хворого, його законних представників та близьких родичів.

Особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру

1. Установлення обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню (ст. 505 КПК України). З'ясування питань, що характеризують психічний стан особи до вчинення суспільно небезпечного діяння і після нього, а також небезпечність особи для самої себе та інших осіб, мають важливе значення, оскільки у разі встановлення неосудності особи до неї будуть застосовані примусові заходи медичного характеру, а не покарання.

2. Реалізація процесуальних прав особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 506 КПК України). Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника чи захисника.

3. **Обов'язкова участь захисника** (п. 5 ч. 2 ст. 52, 507 КПК України). Захисник має бути забезпечений з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які породжують сумнів щодо її осудності (ст. 52 КПК України).

4. **Застосування запобіжних заходів.** До особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи: 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам або членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ст. 508 КПК України).

5. **Обов'язкове проведення судово-психіатричної експертизи.** Якщо є підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані, щодо такої особи має бути проведена психіатрична експертиза (амбулаторна) (ст. 509 КПК України). Під час досудового розслідування така експертиза проводиться на підставі постанови слідчого, дізнавача або прокурора. У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза (строк її проведення становить не більше двох місяців). Направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи здійснюється на підставі ухвали слідчого судді.

6. **Закінчення досудового розслідування та судового розгляду справ щодо застосування примусових заходів медичного характеру.** Досудове розслідування у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закінчене у формі: а) закриття кримінального провадження; б) складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 511 КПК України). Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам, які висуваються до обвинувального акта, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та думку щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами КПК України. Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або ухвали про відмову в їх застосуванні.

134. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Порядок здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, регламентовано главою 40 КПК України. Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності. З метою забезпечення державної таємниці під час кримінального провадження необхідно додержуватися Закону України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 №3855-ХІІ, відповідно до якого під *державною таємницею* як секретною інформацією розуміється вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнано у порядку, встановленому цим законом, державною таємницею, що підлягають охороні державою. Віднесення інформації до державної таємниці передбачає процедуру ухвалення державним експертом з питань таємниць рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу або змін до нього.

Процесуальні рішення не можуть містити відомостей, які становлять державну таємницю. До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого, потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання і судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав та обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, установлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймається у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором чи судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання і судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю. Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю. Підозрюваний, обвинувачений, їх захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, яка їх зробила, у вигляді, що унеможлиблює ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – в приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – в приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування. Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав і законних інтересів його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У цьому разі на вказану особу поширюються обов'язки і права, які КПК України передбачено для експертів. Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, яка містить охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

**135. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ
ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ,
КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ,
НА ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ
СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ
ПІД ПРАПОРОМ АБО З РОЗПІЗНАВАЛЬНИМ ЗНАКОМ
УКРАЇНИ, ЯКЩО ЦЕ СУДНО ПРИПИСАНО ДО ПОРТУ,
РОЗТАШОВАНОГО В УКРАЇНІ**

Указана категорія кримінальних проваджень здійснюється в загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 41 КПК України.

Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій:

1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на судні України.

Службові особи зобов'язані провести процесуальні дії після встановлення обставин кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва, консульської установи України або на судні України. Процесуальні дії, які уповноважені здійснювати службові особи: 1) тимчасове вилучення майна; 2) затримання особи; 3) обшук житла чи іншого володіння особи й особистий обшук без ухвали суду; 4) огляду місця вчинення кримінального правопорушення.

Строк затримання керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України становить 48 годин. Строк затримання капітаном судна України має бути необхідним для доставлення особи на територію України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на судні України, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

136. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження – це правовідносини, що виникають між правоохоронними і судовими органами України з відповідними компетентними органами іноземних держав у зв'язку із вчиненням особою кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом: 1) вручення документів, 2) виконання окремих процесуальних дій, 3) видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, 4) тимчасової передачі осіб, 5) перейняття кримінального переслідування, 6) передачі засуджених осіб, 7) виконання вироків.

Правовою основою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є Конституція України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КПК України та інші закони України (ч. 2 ст. 1 КПК України).

Конституція України має найвищу юридичну силу. Питанням міжнародного співробітництва присвячується, зокрема, стаття 9 Конституції України, в якій закріплено, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, може відбуватись лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Особливе значення для регламентації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження відіграють міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 *міжнародний договір України* – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який

регулюється міжнародним правом незалежно від того, чи міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Міжнародні договори, що застосовуються під час кримінального провадження, можуть бути багатосторонніми або двосторонніми.

Серед багатосторонніх міжнародних договорів, які були ратифіковані Україною та застосовуються під час міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, слід виокремити такі: 1) Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р.; 2) Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р.; 3) Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.; 4) Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р.; 5) Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р., 6) Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р.; 7) Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 р. тощо. Також застосовуються багатосторонні міжнародні договори, спрямовані на боротьбу з конкретними видами злочинів: 1) Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.; 2) Конвенція про кіберзлочинність 2001 р. тощо.

Важливу роль у регулюванні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження відіграють двосторонні міжнародні договори (наприклад, Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 31.10.1992, Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993; Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 22.11.1995).

У разі відсутності міжнародного договору України міжнародне співробітництво може здійснюватися на засадах взаємності в порядку, передбаченому ст. 544 КПК України.

У КПК України питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження унормовано у розділі IX. У ньому закріплено положення щодо загальних засад міжнародного співробітництва (глава 42), міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій (глава 43), видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) (глава 44), кримінального провадження у порядку перейняття (глава 45), визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передачі засуджених осіб (глава 44).

Серед законів України, що регламентують питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, слід виокремити серед іншого Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004, а також закони щодо ратифікації міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних провадженнях, що встановлюють загальні та спеціальні правила, з урахуванням яких має реалізовуватися міжнародне співробітництво.

Деякі організаційно-правові питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження деталізуються у відомчих нормативних актах України, наприклад у наказі ГПУ від 18.09.2015 № 223 «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва» та Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 19.08.2019 № 2599/5.

137. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У КПК України стосовно суб'єктів міжнародного співробітництва вживаються такі терміни, як «запитуюча сторона» та «запитувана сторона». *Запитуюча сторона* – держава, компетентний орган якої звертається із запитом, або міжнародна

судова установа (п. 4 ч. 1 ст. 541 КПК України). *Запитувана сторона* – держава, до компетентного органу якої направляється запит (п. 5 ч. 1 ст. 541 КПК України).

Компетентні органи як органи, що здійснюють кримінальне провадження, які звертаються із запитом згідно з розділом IX КПК України або які забезпечують виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (п. 7 ч. 1 ст. 541 КПК України), взаємодіють з компетентними органами інших держав через уповноважений (центральний) орган України. Як визначено у п. 6 ч. 1 ст. 541 КПК України, *уповноважений (центральний) орган* – орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги.

Центральними органами України, відповідно до ст. 545 КПК України, є такі:

1) Офіс Генерального прокурора (уповноважений звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядати відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України);

2) Національне антикорупційне бюро України (уповноважено звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, та розглядати відповідні запити іноземних компетентних органів);

3) Міністерство юстиції України (уповноважено звертатися із запитом судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядати відповідні запити судів іноземних держав).

Провідним напрямом діяльності уповноваженого (центрального) органу України є розгляд запиту про міжнародну правову допомогу (як запиту, який направляється до компетентного органу іншої держави, так і запиту іноземного компетентного

органу) на предмет його обґрунтованості й відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України. За результатами розгляду запиту про міжнародну правову допомогу уповноважений (центральний) орган України відповідно до частин 3, 4 ст. 551 КПК України може ухвалити рішення про направлення запиту або про відмову у його направленні до уповноваженого (центрального) органу запитуваної сторони. За результатами розгляду запиту, який надійшов від іноземного компетентного органу, уповноважений (центральний) орган України відповідно до ч. 2 ст. 554 КПК України може ухвалити рішення про його задоволення та надіслати компетентному органу України для виконання.

138. ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є такі:

- 1) міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій;
- 2) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція);
- 3) кримінальне провадження в порядку перейняття;
- 4) визнання та виконання вироків судів іноземних держав;
- 5) передача засуджених осіб.

1. *Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій* (гл. 43 КПК України). На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором. Зокрема, це вручення документів (ст. 564 КПК України), виклик особи, яка перебуває за межами України (ст. 566 КПК України), допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567 КПК України), розшук, арешт і конфіскація майна (ст. 568 КПК України), контрольована поставка (ст. 569 КПК України) тощо.

2. *Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)*, передбачає видачу особи державі, компетентними

органами якої вона розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (гл. 44 КПК України).

3. *Кримінальне провадження у порядку перейняття.* Перейняттям кримінального провадження є здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочину, вчинені на території іншої держави, за її запитом (гл. 45 КПК України). Є два різновиди перейняття кримінального провадження: 1) перейняття кримінального провадження від іноземної держави; 2) передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави.

4. *Визнання та виконання вироків судів іноземних держав* (гл. 46 КПК України). Виконання вироків судів іноземних держав – це визначений законом порядок, що забезпечує можливість виконання вироку в іншій державі, ніж тій, судом якої було постановлено вирок. Відповідно до ч. 1 ст. 602 КПК України вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

Згідно зі ст. 2 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р. виконання європейських судових рішень у кримінальних справах здійснюється за умов, якщо таке рішення містить: санкції, що передбачають позбавлення волі, штрафи та конфіскації, позбавлення прав.

У КПК України передбачено такий процесуальний порядок визнання та виконання вироків судів іноземних держав: 1) розгляд Міністерством юстиції України запиту про визнання та виконання вироку суду іноземної держави (ст. 602 КПК України); 2) розгляд судом питання про виконання вироку суду іноземної держави (ст. 603 КПК України); 3) виконання вироку суду іноземної держави (ст. 604 КПК України).

5. *Передача засуджених осіб* (гл. 46 КПК України). Передача засуджених осіб – це визначений законом порядок, що забезпечує реалізацію права засудженого відбувати покарання у державі, громадянином якої він є. У КПК України передбачено

два види передачі засуджених осіб: 1) передача особи, засудженої судом України, для відбування покарання в іноземну державу (ст. 605–608, 613 КПК України); 2) передача / прийняття громадянина України, засудженого судом іноземної держави, для відбування покарання в Україні (ст. 605, 606, 609–613 КПК України).

Слід звернути, увагу на те, що міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження (ст. 542 КПК України).

139. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких є необхідним для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України). Порядок здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій закріплено у гл. 43 КПК України.

Міжнародна правова допомога надається на підставі відповідного запиту. Запит про міжнародну правову допомогу може надійти до уповноваженого (центрального) органу України від:

1) суддів, прокурорів, слідчих України, у цьому разі уповноважений (центральный) орган України звертається до компетентного органу іншої держави, Україна виступає як запитувача сторона;

2) від іноземних компетентних органів, у цьому разі уповноважений (центральный) орган України розглядає запит і в разі прийняття рішення про задоволення запиту направляє останній компетентному органу України для виконання (до органу досудового розслідування, прокуратури, суду), Україна виступає як запитувана сторона.

Процесуальний порядок здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у разі, коли Україна є запитуючою стороною:

1) підготовка судом, прокурором або слідчим за погодженням з прокурором запиту про міжнародну правову допомогу та направлення запиту (з додатками за їх наявності) до уповноваженого (центрального) органу України (ст. 551, 552 КПК України);

2) розгляд уповноваженим (центральним) органом України запиту про міжнародну правову допомогу й у разі його обґрунтованості та відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України направлення його протягом десяти днів уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом (ч. 3 ст. 551 КПК України);

3) виконання запиту про міжнародну правову допомогу в іноземній державі.

Процесуальний порядок здійснення міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій у разі, коли Україна є запитуваною стороною:

1) отримання та розгляд уповноваженим (центральним) органом України запиту, який надійшов від іноземних компетентних органів, про міжнародну правову допомогу на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України (ч. 1 ст. 554 КПК України);

2) прийняття рішення уповноваженим (центральним) органом України про задоволення запиту або про відмову у його задоволенні (ч. 3, 4. ст. 554, ст. 555–557, ч.1 ст. 558, ст. 559 КПК України);

3) направлення запиту компетентному органу України для виконання (у разі прийняття рішення про задоволення запиту) (ч. 2. ст. 554, п. 1 ч. 1 ст. 558 КПК України);

4) виконання запиту компетентним органом України впродовж 1 місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця; строк виконання може бути продовжено; прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, перевіряє повноту

і законність здійснених на виконання запиту слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (ч. 2, 3 ст. 558 КПК України);

5) завершення процедури надання міжнародної правової допомоги: а) компетентний орган України надсилає всі отримані матеріали уповноваженому (центральному) органу України; б) уповноважений (центральный) орган України протягом 10 календарних днів після їх отримання від компетентного органу України надсилає матеріали уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони (ст. 560 КПК України).

На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть здійснюватися будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором, зокрема такі: вручення документів, виклик особи, допит у режимі відео- або телефонної конференції, розшук, арешт і конфіскація майна, контрольована поставка (ст. 564, 566–569 КПК України).

140. ВИДАЧА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ЕКСТРАДИЦІЯ)

Видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України). За допомогою екстрадиції забезпечується принцип невідворотності кримінальної відповідальності та покарання осіб, які переховуються від правоохоронних або судових органів.

Порядок здійснення екстрадиції регламентовано насамперед чинними міжнародними договорами України, а також законами України. Загальні підстави та умови здійснення екстрадиції визначено в Європейській конвенції про видачу правопорушників від 13.12.1957. Конкретизація підстав та умов видачі правопорушників міститься у відповідних двосторонніх міжнародних договорах, укладених Україною з іншими державами (наприклад, у договорі між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998). У КПК України питанням екстрадиції присвячено главу 44

«Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)».

Питання щодо визначення суб'єкта екстрадиції вирішується також у КК України. Зокрема, у ч. 1 ст. 10 КК України встановлено законодавчу заборону видачі іноземній державі громадян України, які вчинили злочини поза межами України. Разом із тим іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності й віддання до суду (ч. 2 ст. 10 КК України)

Екстрадиція може бути здійснена лише за двох умов: 1) якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача особи, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше 1 року; 2) особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі, й невідбутний строк становить не менше 4 місяців (частини 1, 2 ст. 573 КПК України).

Етапами здійснення екстрадиції відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України є такі:

1) офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи;

2) перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі;

3) прийняття рішення за запитом;

4) фактична передача такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Особливості здійснення екстрадиції залежать від того, чи є Україна:

– запитуючою стороною (тобто, коли Україна звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну);

– запитуваною стороною (тобто, коли компетентний орган іноземної держави звертається до України із запитом про видачу особи).

Процесуальний порядок здійснення екстрадиції у разі, коли Україна є запитуючою стороною:

1) підготовка слідчим, прокурором або судом клопотання про видачу особи в Україну та направлення його до центрального органу України, яким є Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України (ч. 1 ст. 574, ст. 575 КПК України);

2) розгляд Офісом Генерального прокурора або Міністерством юстиції України клопотання про видачу особи в Україну щодо наявності підстав, передбачених КПК України та міжнародним договором України, а також перевірка обставин, які можуть перешкоджати видачі (ч. 1, 4 ст. 573 КПК України);

3) прийняття Офісом Генерального прокурора або Міністерством юстиції України рішення про відмову у направленні запиту до іноземної держави або про звернення до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну (ч. 4 ст. 573, п.1 ч. 4 ст. 574 КПК України); запит про видачу особу в Україну направляється керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою (ч. 5 ст. 575 КПК України);

4) фактична передача особи під юрисдикцію України (ч. 5 ст. 593 КПК України).

Межі кримінальної відповідальності особи, виданої в Україну, закріплено у ст. 576 КПК України.

Процесуальний порядок здійснення екстрадиції у разі, коли Україна є запитуваною стороною (ст. 587–593 КПК України):

1) отримання запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію) та його розгляд уповноваженим (центральним) органом України, яким є Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України (ч. 2 ст. 573, п. 2 ч. 4 ст. 574 КПК України);

2) проведення екстрадиційної перевірки, яка передбачає діяльність визначених законом органів щодо встановлення та дослідження передбачених міжнародним договором України й іншими актами законодавства України обставин, що можуть перешкоджати видачі особи (екстрадиції), яка вчинила злочин (п. 8 ст. 541 КПК України), екстрадиційна перевірка триває 60 днів та може бути продовжена; за її результатами матеріали направляються відповідному центральному органу України (ст. 587 КПК України);

3) вивчення центральним органом України матеріалів екстрадиційної перевірки та прийняття рішення: а) про видачу особи (екстрадицію), б) про відмову у видачі особи (екстрадиції) іноземній державі; у видачі особи іноземній державі відмовляється у випадках, передбачених ст. 589 КПК України; рішення виносяться керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою; про прийняте рішення повідомляється компетентний орган іноземної держави, а також особа, щодо якої його прийнято (ст. 590, ст. 592 КПК України); рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено в порядку ст. 591 КПК України;

4) фактичне передання особи компетентному органу іноземної держави; за загальним правилом, передання особи має бути здійснене протягом 15 днів з дати, встановленої для її передання (ст. 593 КПК України).

Права особи, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію) в іноземну державу, передбачено у ст. 581 КПК України.

На території України з метою забезпечення екстрадиції до особи можуть бути застосовані такі запобіжні заходи:

1) затримання на території України особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України та розшукується іноземною державою у зв'язку із його вчиненням (ст. 582 КПК України);

2) тимчасовий арешт – взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк до 40 діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до отримання запиту про її видачу (екстрадицію) (п. 10 ст. 541, ст. 583, КПК України);

3) екстрадиційний арешт – застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) (п. 9 ст. 541, ст. 584, КПК України);

4) застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави (ст. 585 КПК України).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
7. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
8. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
9. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
10. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.06.1992 № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
11. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

12. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

13. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

14. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : затв. Наказом Ген. прокурора України від 30.06.2020 № 298 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20>.

15. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 20.05.2020 № 405 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20>.

16. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 №1104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-п>.

17. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.11.2011 № 1363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п>.

18. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. Наказом Ген. прокуратури України, МВС України, СБ України, Адміністрації Держ. прикордонної служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

19. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : затв. Наказом МВС України, Офісу Ген. прокурора, Нац. антикорупційного бюро України, СБ України, Держ. бюро розслідувань, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20>.

Навчальна та наукова література

1. Бубир Ю. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Харків : НікаНова, 2015. – 192 с.

2. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. / С. Є. Абламський, О. О. Юхно, Т. Г. Фоміна та ін. – Вид. друге, доп. і перероб. – Харків : ФОП Панов А. М., 2019. – 209 с.

3. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, Т. Г. Фоміна та ін. ; за заг. ред. О. О. Юхна. – Харків : ХНУВС, 2018. – 156 с.

4. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія / В. Г. Дрозд. – Одеса : Гельветика, 2018. – 448 с.

5. Експертизи у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. / А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, Н. В. Нестор та ін. ; за заг. ред. А. А. Столітнього. – Київ : Норма права, 2020. – 303 с.

6. Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія / Я. Ю. Конюшенко. – Харків : Факт, 2020. – 476 с.

7. Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2019. – 584 с.

8. Кримінальний процес : підручник : у 2 ч. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шевцова, В. В. Луцика. – Львів : ЛьвДУВС, 2019. – Ч. 1. – 532 с.

9. Кримінальний процес : підручник : у 2 ч. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. – Львів : ЛьвДУВС, 2019. – Ч. 2. – 616 с.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України з поста-тейними матеріалами практики Конституційного Суду Украї-ни, Верховного Суду України та Верховного Суду, Вищого спе-ціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Станом на 20 березня 2020 р. : наук.-практ. посіб. / уклад.: А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, М. С. Тур-кот, М. І. Снігар ; за заг. ред. А. В. Столітнього. – Друге вид. – Київ : Норма права, 2020. – 1504 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Нау-ково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Бла-жівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшо-нки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2013. – Т. 1. – 768 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Нау-ково-практичний коментар : у 2 т. / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – Т. 2. – 664 с.

13. Мартовицька О. В. Теоретичні та прикладні проблеми інституту професійної правничої допомоги у кримінальному процесі України : монографія / О. В. Мартовицька. – Харків, 2020. – 478 с.

14. Організаційно-правові засади діяльності слідчих під-розділів Національної поліції України : монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, В. П. Климчук та ін. – Херсон : Гельветика, 2020. – 348 с.

15. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо непов-нолітніх : монографія / В. В. Романюк. – Харків : Друкарня Ма-дрид, 2016. – 252 с.

16. Слущька Т. І. 250 правових позицій ЄСПЛ у криміналь-ному провадженні: оновлена, систематизована добірка [Елек-тронний ресурс]. – Режим доступу: https://protocol.ua/ua/250_ppravovih_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovle_na_sistematizovana_dobirka/.

17. Ткачук О. М. Кримінальний та кримінальний процесуальний кодекси: постатейний покажчик правових позицій Верховного Суду – Великої Палати та Касаційного кримінального суду (практика 2020 року) / О. М. Ткачук. – Харків : Право, 2021. – 378 с.

18. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія / Т. Г. Фоміна. – Харків : Панов А. М., 2020. – 576 с.

19. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид., виправ., допов. – Київ, 2015. – 208 с.

20. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій : монографія / О. О. Хань. – Одеса, 2021. – 198 с.

21. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія / М. С. Цуцкірідзе. – Київ : Правова єдність ; Алерта, 2020. – 559 с.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	3
Передмова	4
1. Поняття та сутність кримінального процесу	6
2. Завдання кримінального провадження	7
3. Стадії кримінального провадження	9
4. Функції кримінального процесу	12
5. Кримінальна процесуальна форма та її значення	14
6. Система кримінального процесуального законодавства України.....	15
7. Поняття, структура і види кримінальних процесуальних норм	17
8. Дія Кримінального процесуального кодексу України в просторі, часі та за колом осіб.....	19
9. Поняття, значення і система засад кримінального провадження	22
10. Засада верховенства права	23
11. Засада законності.....	24
12. Засада рівності перед законом і судом	25
13. Засада поваги до людської гідності	26
14. Засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.....	29
15. Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи	30
16. Засада таємниці спілкування	32
17. Засада невтручання у приватне життя особи	34
18. Засада недоторканності права власності.....	37

19. Засада презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини	38
20. Засада свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї.....	40
21. Засада заборони двічі притягати до кримінальної відповідальності за те саме правопорушення.....	42
22. Засада забезпечення права на захист	44
23. Засада доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень	46
24. Засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості	48
25. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів	49
26. Засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень дій чи бездіяльності	50
27. Засада публічності.....	51
28. Засада диспозитивності	52
29. Засада гласності й відкритості судового провадження та повного фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій.....	53
30. Засада розумності строків.....	55
31. Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження.....	56
32. Поняття і класифікація учасників кримінального провадження.....	57
33. Суд, слідчий суддя, присяжний.....	59
34. Процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні.....	62

35. Процесуальний статус слідчого та керівника органу досудового розслідування.....	64
36. Процесуальний статус дізнавача та керівника органу дізнання.....	67
37. Заявник і потерпілий у кримінальному процесі.....	69
38. Процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого.....	72
39. Процесуальний статус законного представника підозрюваного, обвинуваченого.....	74
40. Захисник у кримінальному процесі: його процесуальний статус.....	75
41. Порядок залучення захисника до кримінального провадження. Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії.....	76
42. Обов'язкова участь захисника.....	78
43. Процесуальний статус представника потерпілого.....	80
44. Експерт, спеціаліст і перекладач у кримінальному провадженні.....	81
45. Свідок у кримінальному провадженні: його права та обов'язки. Особи, які не підлягають допиту як свідки.....	84
46. Цивільний позивач та цивільний відповідач у кримінальному провадженні.....	86
47. Підстави та порядок відводу слідчого судді, судді, присяжного, прокурора, слідчого, захисника, представника в кримінальному провадженні.....	88
48. Поняття, значення та властивості доказів.....	90
49. Класифікація доказів та її значення в кримінальному процесі.....	92
50. Поняття і зміст процесу доказування.....	94
51. Способи збирання доказів у кримінальному процесі.....	96

52. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні....	98
53. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.....	100
54. Процесуальні джерела доказів у кримінальному процесі	102
55. Показання. Особливості їх перевірки та оцінки.....	104
56. Висновок експерта як процесуальне джерело доказу..	107
57. Речові докази: поняття та порядок зберігання	109
58. Протокол як форма фіксування кримінального провадження: зміст та вимоги до складання.....	112
59. Поняття, порядок обчислення процесуальних строків у кримінальному провадженні	114
60. Процесуальні витрати, їх види	117
61. Поняття та види шкоди, яка підлягає відшкодуванню у кримінальному провадженні.....	118
62. Порядок відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому	120
63. Цивільний позов у кримінальному провадженні: значення та порядок вирішення.....	121
64. Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю.....	122
65. Поняття та система заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила їх застосування.....	124
66. Виклик слідчим або прокурором, судовий виклик	127
67. Підстави та порядок здійснення приводу	129
68. Накладення грошового стягнення	131
69. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.....	132

70. Відсторонення від посади	134
71. Тимчасовий доступ до речей і документів.....	135
72. Тимчасове вилучення майна	138
73. Арешт майна	139
74. Поняття та система запобіжних заходів.....	141
75. Мета і підстави застосування запобіжних заходів. Обставини, що враховуються під час обрання запобіжного заходу.....	143
76. Загальний порядок застосування запобіжних заходів.....	146
77. Підстави і процесуальний порядок зміни та припинення дії запобіжного заходу	148
78. Особисте зобов'язання	149
79. Особиста порука.....	150
80. Застава	152
81. Домашній арешт	155
82. Тримання під вартою як найбільш суворий запобіжний захід. Строки тримання під вартою.....	156
83. Затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду про дозвіл на затримання з метою приводу	158
84. Затримання особи без ухвали слідчого судді або суду	159
85. Досудове розслідування як стадія кримінального провадження: поняття, сутність та завдання.....	161
86. Форми досудового розслідування. Особливості здійснення дізнання	165
87. Поняття та система загальних положень досудового розслідування.....	168
88. Початок досудового розслідування.....	169

89. Підслідність кримінальних правопорушень.....	171
90. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування.....	175
91. Строки досудового розслідування, порядок їх продовження.....	177
92. Поняття слідчих (розшукових) дій та їх система	179
93. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій	181
94. Поняття та процесуальний порядок проведення допиту.....	183
95. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.....	185
96. Пред'явлення для впізнання: поняття, види та процесуальний порядок проведення	186
97. Проникнення до житла чи іншого володіння особи.....	188
98. Мета та процесуальний порядок проведення обшуку	189
99. Поняття, види та процесуальний порядок проведення огляду	191
100. Процесуальний порядок проведення слідчого експерименту.....	193
101. Підстави та процесуальний порядок освідування особи	194
102. Проведення експертизи. Випадки обов'язкового проведення експертизи. Порядок залучення експерта.....	195
103. Отримання зразків для експертизи	196
104. Поняття, система, підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій	197
105. Загальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Фіксація перебігу та результатів.....	200
106. Поняття та значення повідомлення про підозру.....	202

107. Випадки повідомлення про підозру. Зміст письмового повідомлення про підозру	204
108. Процесуальний порядок повідомлення про підозру. Зміна повідомлення про підозру	207
109. Поняття, підстави, процесуальний порядок зупинення досудового розслідування.....	209
110. Форми закінчення досудового розслідування	212
111. Підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження.....	213
112. Підстави та процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності	216
113. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру	219
114. Відкриття матеріалів іншій стороні.....	222
115. Поняття, значення та зміст обвинувального акта. Додатки до обвинувального акта.....	224
116. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування.....	227
117. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування.....	230
118. Оскарження слідчим і дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора.....	231
119. Поняття та види підсудності у кримінальному провадженні.....	232
120. Поняття та значення стадії підготовчого провадження	235
121. Поняття, суть і значення стадії судового розгляду	236
122. Загальні положення судового розгляду	237

123	Процедура судового розгляду	239
124.	Судові рішення. Види вироків. Структура та зміст вироку.....	241
125.	Провадження в суді апеляційної інстанції	243
126.	Провадження в суді касаційної інстанції.....	246
127.	Провадження за нововиявленими або виключними обставинами.....	248
128.	Виконання судових рішень	250
129.	Кримінальне провадження на підставі угод	251
130.	Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.....	256
131.	Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.....	258
132.	Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.....	263
133.	Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру	267
134.	Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю	270
135.	Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні	272
136.	Поняття та правова основа міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	274
137.	Суб'єкти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.....	276
138.	Форми міжнародного співробітництва.....	278

139. Міжнародна правова допомога під час проведення процесуальних дій	280
140. Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)	282
Рекомендована література	286

Навчальне видання

ФОМІНА Тетяна Григорівна
АБЛАМСЬКИЙ Сергій Євгенійович
ГЛОБЕНКО Геннадій Іванович та ін.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ:
у питаннях і відповідях**

Навчальний посібник

Редагування: *М. В. Цветкова-Верніченко*
Коригування списків літератури: *С. С. Тарасова*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Підпис. до друку 29.11.2021. Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 17,5.
Обл.-вид. арк. 13,97. Тираж 400 пр. Зам. № 2021-17.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008